

Eesti elanike õigusteadlikkuse uuring

Tallinn 2007

Õiguspoliitika osakond
Õigusloome ja õiguskeele talitus

Väljaandja:
Justiitsministeerium
Tõnismägi 5a
15191 Tallinn
Telefon: 6 208 100
Faks: 6 208 109
e-post: info@just.ee

Kõik käesolevas materjalis esitatu on kaitstud autoriõigusega, mis kuulub Justiitsministeeriumile. Väljaande tsiteerimine või refereerimine on lubatud üksnes juhul, kui viidatakse materjali autoritele. Ilma Justiitsministeeriumi eelneva kirjaliku nõusolekuta ei ole väljaannet või selle osi lubatud mingil viisil publitseerida.

Sisukord

LÜHIKOKKUVÕTE	5
SISSEJUHATUS.....	6
UURIMISPROBLEEM	6
KÜSIMUSTIK	7
METOODIKA	8
VALIM	8
ANALÜÜS	9
KOOSTAJAD.....	10
PÕHIÕIGUSTE ALASED TEADMISED.....	11
SPONTAANSELT LOETLETUD PÕHIÕIGUSED.....	11
PÕHIÕIGUSTE ALASED FAKTIKÜSIMUSED.....	14
<i>Avaliku teabe nõudmine riigiasutustest</i>	<i>16</i>
<i>Töötajate õigused</i>	<i>16</i>
<i>Kodanike õigused kohtus</i>	<i>17</i>
<i>Erakondade ja kodanikeühenduste tegevus</i>	<i>18</i>
<i>Politsei tegevus.....</i>	<i>19</i>
<i>Eraturvafirmade töötajate õigused.....</i>	<i>22</i>
<i>Seadusloome</i>	<i>23</i>
ÕIGUSTEADMISTEPÕHISED GRUPID	24
GRUPEERIMINE.....	24
GRUPPIDE SOTSIAALDEMOGRAAFILINE ERIPÄRA	25
<i>Vanus</i>	<i>26</i>
<i>Leibkonna suurus.....</i>	<i>27</i>
<i>Alla 18-aastaste laste arv leibkonnas</i>	<i>28</i>
<i>Perekonnaseis.....</i>	<i>28</i>
<i>Kõrgeim omandatud haridustase.....</i>	<i>29</i>
<i>Hõivetiüp</i>	<i>29</i>
<i>Asulatüüp.....</i>	<i>30</i>
HINNANGUD PÕHIÕIGUSTE TAGATUSELE.....	31
ÜLDHINNANG ÕIGUSTE TAGATUSELE	32
TEADMISTEPÕHISTE GRUPPIDE HINNANGUD ÕIGUSTE TAGATUSELE	34
<i>Erapooletu kohtumõistmine</i>	<i>34</i>
<i>Õiglaste töötingimuste tagamine</i>	<i>34</i>
<i>Ettevõtlusvabaduse tagatus</i>	<i>35</i>
DISKRIMINEERIMINE.....	36
TEADMISTEPÕHISTE GRUPPIDE HINNANGUD DISKRIMINEERIMISELE.....	36
<i>Eri rahvusest inimeste põhiõiguste kaitstus</i>	<i>37</i>
<i>Eri soost inimeste põhiõiguste kaitstus</i>	<i>37</i>
<i>Erineva varandusliku seisundiga inimeste põhiõiguste kaitstus</i>	<i>37</i>
<i>Erineva tervisliku seisundiga inimeste põhiõiguste kaitstus</i>	<i>38</i>
<i>Erinevate poliitiliste vaadetega inimeste põhiõiguste kaitstus</i>	<i>38</i>
SOTSIAALDEMOGRAAFILISTE GRUPPIDE HINNANGUD DISKRIMINEERIMISELE	39
<i>Eri vanuses inimeste põhiõiguste kaitstus.....</i>	<i>39</i>
<i>Eri rahvusest inimeste põhiõiguste kaitstus.....</i>	<i>40</i>
<i>Eri kohtades elavate inimeste põhiõiguste kaitstus.....</i>	<i>41</i>
HINNANGUD PÕHIÕIGUSTELE JA KOKKUPUUDE ÕIGUSSÜSTEEMIGA VALDKONNITI.....	42
TÖÖ JA AMET	42
<i>Tööõiguse regulatsiooni piisavus</i>	<i>42</i>
<i>Töövaidluste esinemine.....</i>	<i>44</i>
KOHTUSSE PÖÖRDUMINE	46

<i>Osalemise kohtuprotsessidel</i>	47
<i>Vajadus kohtusse pöördumise järele</i>	48
<i>Kaitse kohtuprotsessil</i>	49
<i>Hinnangud õigusemõistmise õiglusele</i>	51
KORRAKAITSE	53
<i>Kokkupuude politseiga</i>	53
<i>Politsei tegevuse korrektsus</i>	54
<i>Eraturvafirmade töötajate tegevuse korrektsus</i>	55
AVALIK TEAVE	56
<i>Teabepäringu esitamine</i>	56
<i>Pöördumine selgituse saamiseks</i>	57
<i>Rahulolu pakutava teabega</i>	58
OSALEMINE SEADUSLOOMES	58
TEABE SAAMINE PÕHIÕIGUSTE KOHTA	60
TEABEKANALID	60
<i>Teadmiste pärimine teadlikkusepõhistes gruppides</i>	61
<i>Teadmiste pärimine vanusegruppides</i>	61
<i>Teadmiste pärimine rahvusgruppides</i>	62
<i>Teadmiste pärimine hõivetüübi järgi</i>	63
<i>Vastuste otsimine</i>	64
TEABE PIISAVUS	65
<i>Vajadus lisateabe järele</i>	65
<i>Teabe kättesaadavus</i>	67
<i>Põhjalikumat käsitlemist vajavad teemad</i>	69
<i>Põhjalikumat käsitlemist vajavad teemad vanusegruppides</i>	70
<i>Põhjalikumat käsitlemist vajavad teemad hõivetüübi järgi</i>	70
<i>Põhjalikumat käsitlemist vajavad teemad rahvusgruppides</i>	71
<i>Teabe objektiivsus</i>	72
KOKKUVÕTE	73
KASUTATUD MATERJALID	76
KASUTATUD KIRJANDUS	76
LISAD	77
ANKEET	77
KLASTERANALÜÜS	94
PÕHIÕIGUSTE KAITSE: DISPERSIOONANALÜÜS	97
PÕHIÕIGUSTE TAGATUS	98

Lühikokkuvõte

Uuringu tulemustest selgus, et vastajate hulgast eristub grupp, mis paistab teiste seast silma väiksemate õigusteadmiste poolest. Kui suurel osal inimestest on teadmised õigussüsteemist suhteliselt rahuldaval tasemel, siis osa on neist teadmistest ilma jäänud. Ühiskonnas ei eristu suurt elitaarset gruppi, kelle käes oleks õigusteadmiste monopol (kui juurahariduse omandanud inimesed välja jätta), küll aga eristub mahajääjate grupp, kellel õigusteadmised täiesti puuduvad.

Et parandada üldist õigusteadlikkust, on oluline viia teave esmalt just nimetatud gruppi kuuluvate kodanikeni, arvestades uuringust saadud teavet inimese teadlikkuse kohta erinevates uuritud valdkondades.

Sissejuhatus

Uuringu eesmärgiks on määrata kindlaks Eesti elanike teadlikkus põhiõigustest. Huvi inimeste õigusteadlikkuse vastu on tingitud Justiitsministeeriumi, aga samuti kogu Eesti riigi vajadusest tagada ühiskonnaliikmete seaduskuulekus ning seeläbi kodanikuühiskonna toimimine. Seadustele vastavalt saavad inimesed käituda siis, kui neil on olemas vajalikud teadmised kehtivast õigusest.

Justiitsministeeriumi arengukavas kuni aastani 2011 eeldatakse, et õigussüsteem saab olla efektiivne ainult juhul, kui selle pakutavatest võimalustest ollakse piisaval määral teadlikud ja neid kasutatakse. Seega on õiguspoliitika valdkonna üheks eesmärgiks isikute piisav õigusteadlikkus, vastav strateegiline eesmärk on ka arengukavva võetud. Hetkeolukorra hindamiseks ongi käesolev uuring korraldatud. Uuringu tulemuste analüüs kajastub Justiitsministeeriumi 2007. aasta tööplaanis.

Käesolev uuring on õigusteadlikkuse valdkonnas Eestis esimene. Seni on põhjalikumalt käsitletud noorte hälbivat käitumist ning noorte õigusteadmisi¹, üldist ülevaadet elanike õigusteadlikkusest Eestis koostatud ei ole. Küll on sarnaseid uuringuid läbi viidud Soomes² ja Suurbritannias³. Alustades õigusteadlikkuse valdkonna lähemat vaatlemist ja kirjeldamist, otsustas uuringu meeskond esmalt vaadelda inimeste põhiõigusi. Põhiõiguste all mõistame põhiseaduses määratletud põhiõigusi ja -vabadusi. Hinnates teadlikkust põhiõigustest, on võimalik täpsustada edasisi uuringuvajadusi ning välja selgitada kõige probleemsemad valdkonnad. Vajaduse korral saab siis jätkata põhjalikumalt tööd probleemsete valdkondadega ja nendes teadlikkust parandada.

Uurimisprobleem

Soovime leida vastused järgmistele küsimustele:

- **Õiguslased teadmised.** Kui sügavad või pinnapealsed on inimeste teadmised põhiõigustest? Kas kõiki põhiõigusi teadvustatakse ühe süvitsi? Kuidas inimesed põhiõigusi mõistavad ja rakendavad?
- **Emotsioonid ja suhtumine.** Kas inimesed leiavad, et nende põhiõigused on kaitstud? Kuidas eri õigusi ja vabadusi mõistetakse? Millised on inimeste hoiakud ja ootused oma õiguste suhtes? Kui aktiivne kodanike õiguste kaitsja peaks inimeste arvates olema riik ning kui aktiivne kodanik?
- **Valmisolek õiguspäraseks käitumiseks ehk käitumishoiak.** Kas inimesed tunnetavad, et nende põhiõigused on tagatud? Kas vajaduse korral ollakse valmis enda ja/või teiste põhiõigusi ja vabadusi kaitsma?
- **Teabekanalid.** Milliste kanalite kaudu jõuab teave põhiõigustest inimesteni? Kas eri sotsiaalsete gruppide esindajad hangivad endale teavet erinevaid teid pidi?

¹Auväärt, L. [jt.] Noorte õigusliku sotsialiseerumise uurimine üleminekul riigisotsialismist vabaturumajandusse : materjale kordusuuringust / Tartu Ülikooli sotsioloogia osakond, Õiguspsühholoogide ja -sotsioloogide Tartu Ühing;

²Litmala, M; Law and the Citizen 2004: A Survey on Legal Institutions and Access to Justice National Research Institute of Legal Policy; Publication no. 210; Helsinki 2004

³Hazel, G.; Paths to Justice: What People Do and Think About Going to Law; Hart Publishing

- **Sotsiaalsed grupid.** Kas teadlikkuse alusel võib eristada sotsiaalseid gruppe? Kuidas neid gruppe iseloomustada? Milline on teadlikkuse tase eri gruppides?

Uuringu tulemused peaksid andma Justiitsministeeriumile sisendinfot selle kohta, kuidas parandada inimeste teadlikkust ja seeläbi nii lojaalsust kui ka osalust. Seetõttu võib väita, et uuring on oma iseloomult rakenduslikku laadi.

Uuringu põhiküsimuste koostamisel otsustati põhjalikumalt keskenduda õigusteadlikkusele järgmistes suuremates valdkondades:

- kohtumenetluses osalemine
- korrakaitse
- töö ja amet
- avalik teave
- seadusloome

Nimetatud valdkondi eelistati teistele eeskätt seetõttu, et nende valdkondade seadusandluses on Justiitsministeeriumi roll teiste valdkondadega võrreldes suhteliselt suurem. Samuti oli määrav valiku tegemisel see, et mõnedes valdkondades (korrakaitse ja tööõigus) on kavandamisel ulatuslikud muudatused õigusloomes. Uuringust saadav teave viitab probleemkohtadele, mis kehtivate reeglite rakendamisel on tekkinud, ja millega uute normide loomisel tuleb arvestada.

Küsimustik

Põhiküsimustele vastuste leidmiseks kasutati küsitlust, küsitletavad leiti juhuvalimi abil. Kasutati juhuvalimit, kuna see võimaldab koguda teavet kogu elanikkonna kohta. Samuti annab see võimaluse andmeid hiljem kvantitatiivselt analüüsida.

Uurimisküsimuste alusel töötati välja küsimustik (vt. lisa Ankeet). Küsimustik koosnes kolme liiki küsimustest:

- Vastusevariantideta küsimus **põhiõiguste spontaanseks loetlemiseks.**
- Vastusevariantidega küsimused **teadmiste kindlaksmääramiseks.**
- Vastusevariantidega, **hinnangut sisaldavad** küsimused.

Viimane küsimuste kategooria jagunes omakorda kaheks. Üks osa küsimusi oli esitatud, et saada teada vastajate arvamus **valitseva olukorra** kohta, teine, et selgitada välja vastajate soovid ning arvamus **ideaalsest olukorrast**, mille suunas riigi üldine korraldus ja seadusandlus peaksid arenema.

Ka juhul, kui küsimus oli vormistatud kindlaksmääratud vastusevariantidega, pakuti vastajatele võimalust anda soovi korral vabas vormis vastus või kommenteerida oma arvamust. Sellisel moel kogutud arvamusi on analüüsi tekstis seisukohtade ilmestamiseks paiguti ka kasutatud.

Temaatiliselt jagunes küsimustik järgmisteks osadeks:

- Avatud küsimus põhiõiguste spontaanseks loetlemiseks
- Hinnang elanikkonna eri gruppide diskrimineerimisele põhiõigusi silmas pidades
- Hinnang põhiõiguste tagatusele
- Teabe saamine põhiõiguste kohta
- Õigusteadmistepõhised väited eri teemavaldkondadest
- Ühenduste tegevust käsitlevad teadmistepõhised küsimused
- Avaliku teabega seotud suhtumis- ja teadmistepõhised küsimused
- Tööandja-töötaja suhet käsitlevad suhtumis- ja teadmistepõhised küsimused
- Kohtupidamist ja kaitset käsitlevad suhtumis- ja teadmistepõhised küsimused
- Korrakaitset käsitlevad suhtumis- ja teadmistepõhised küsimused
- Seadusloomet käsitlevad teadmistepõhised küsimused
- Sotsiaaldemograafilised andmed

Metoodika

Küsitluse viis läbi AS Emor. Uuring korraldati **personaalintervjuude** (CAPI – *Computer Assisted Personal Interviewing*) meetodil. Intervjuud toimusid vastajate kodudes arvuti abil.

Uuringu üldkogumi moodustavad Eesti Vabariigi alalised **elanikud vanuses 18–74 aastat** (seisuga 01.01.2005. a kokku 1 049 486 inimest)⁴.

Leibkonnad leiti juhuvalikuga, järgides juhuvaliku sammreegleid. Intervjueeritava leidmine väljavalitud leibkonnast toimus, kasutades noore mehe reeglit ehk esmajärjekorras paluti intervjueeritavaks pere noorimat vähemalt 15-aastasest meesterahvast. Kui leibkonnas polnud mehi või neid polnud kodus, siis tehti valik kodus olevate naisterahvaste seast, alustades kõige nooremast vähemalt 15-aastasest.

Kvaliteedi igakülgselt tagamiseks korraldati pärast küsitlust lisaks **intervjuude järelkontrolli**. Posti teel võeti veel kord ühendust 15%-ga valimist ning paluti anda tagasisidet intervjuu toimumisele, sellele, kas vastaja valik toimus korrektselt ja kas küsitaja täitis talle esitatud nõudeid.

Valim

Küsitlustöö käigus kujunenud valimi sotsiaaldemograafilist struktuuri soo, vanuse, rahvuse ja elukoha järgi võrreldi vastavate statistiliste näitajatega üldkogumi kohta ning kaaluti sellele vastavaks (vt tabel 1).

Tabel 1. Valimi mudel ning tegelik ja kaalutud jaotus

⁴ Statistikaameti arvestuslikud andmed seisuga 01.01.2005. a.

		Üldkogum (ESA 01.01.2005)		Tegelik valim		Kaalutud jaotus	
		Arv	%	Arv	%	Arv	%
		984216	100%	503	100%	503	100%
VANUS	18-24	144646	14,70%	63	13%	74	15%
	25-34	187652	19,07%	69	14%	96	19%
	35-49	279990	28,45%	103	20%	143	28%
	50-64	239113	24,29%	154	31%	122	24%
	65-74	132815	13,49%	114	23%	68	14%
SUGU	mees	456119	46,34%	210	42%	233	46%
	naine	528097	53,66%	293	58%	270	54%
RAHVUS*	eestlane	654087	66,46%	359	71%	334	66%
(*hinnang RL2000)	muu rahvus	330129	33,54%	144	29%	169	34%
ASULATUÜP	pealinn	300464	30,53%	143	28%	154	31%
	suur linn	191913	19,50%	96	19%	98	19%
	muu linn	200862	20,41%	108	21%	103	20%
	maa-asula	290977	29,56%	156	31%	149	30%

Tegelik valim= küsitlustöö käigus juhuvaliku teel kujunenud valim

Kokku külastati 1268 aadressi, kusjuures

- 503 juhul intervjuu toimus;
- 67 juhul keelduti intervjuust kohe (ei olnud võimalik täpsustada, kas on tegemist sihtrühma esindajaga või mitte);
- 273 juhul keeldus sihtrühma kuuluv isik vastamisest;
- 76 juhul ei olnud valitud aadressil sihtrühma esindajat;
- 336 juhul ei saadud kontakti (kinnine uks);
- 13 juhul ei olnud sihtrühma esindaja küsitlusperioodil kättesaadav.

Sihtrühmaga tehtud intervjuu keskmine pikkus oli 31,74 minutit.

Küsitlustöö järelkontrolliks saadeti välja 75 kirja, tagasi saabus 26 kirja. Tagasiside võimaldab väita, et vastajad olid valitud ettenähtud reeglite alusel ning intervjuud toimusid nõuetele vastavalt. Uurigu teema oli vastajate jaoks üldiselt huvipakkuv, mõned vastajad tundsid huvi ka uuringu tulemuste avaldamise vastu: kus ja millal.

Analüüs

Analüüs koosneb järgmistest osadest:

- Teadmised põhiõigustest
- Vastajate grupeerimine õiguslaste teadmiste alusel
- Põhiõiguste tagatuse hindamine
- Diskrimineerimine
- Teabe saamine põhiõiguste kohta
- Avalik teave
- Töö ja amet
- Kohtupidamine ja kaitse
- Korrakaitse

Analüüsi käigus võrreldi gruppide (kas teadmispõhiste või sotsiaaldemograafiliste) gruppide arvamuste ja teadmiste erinevusi ning vajaduse korral otsiti seosed eri tunnuste vahel. Gruppide võrdlemisel kasutati kas dispersioonanalüüsi (ANOVA) või seosekordajaid (χ -ruut statistik, Crameri V). Tunnustevaheliste seoste hindamisel kasutati vastavalt tunnuste tüübile kas Pearsons või Spearmani korrelatsioonikordajaid.

Vastajate grupeerimiseks kasutati hierarhilist K-klasteranalüüsi, mille käigus jaotati vastajad gruppidesse õigusteadmisi käsitlevatele küsimustele saadud vastuste põhjal. Alternatiiviks klasteranalüüsile on vastajate lihtne jaotamine nende õigete vastuste kogusumma alusel. Klasteranalüüs erineb lihtsast tulemusepõhisest jaotusest selle poolest, et võimaldab arvestada igale üksikule küsimusele antud vastusega. Sel viisil grupeeritud vastajad on jaotatud sarnase vastamismustri alusel – ühte või teise klasterisse jaotatud vastajad kalduvad andma sarnaseid vastuseid. Seetõttu on klasteranalüüs mehhaanilisest jaotamisest tunduvalt paindlikum ning arvestab kogumi eripärasid.

Koostajad

Uuringu koostas Uku-Mats Peedosk (Justiitsministeerium, Õiguspoliitika osakond, õigusloome ja õiguskeele talituse nõunik).

Uuringu alusküsimuste määramisel ja uuringu kokkuvõtte koostamisel osales Karmen Vilms (Justiitsministeerium, Õiguspoliitika osakond, õigusloome ja õiguskeele talituse juhataja).

Küsimustiku koostamisel osalesid poliitikateaduste doktor Mikko Lagerspetz ja sotsioloogia magister Erle Rikmann (Tallinna Ülikool, Eesti Humanitaarinstituut, Kodanikeühiskonna uurimis- ja arenduskeskus).

Ekspertina kontrollis järelduste kehtivust ning analüüsis esitatud arutluskäikude paikapidavust filosoofia doktor Krista Hinno (Tallinna Ülikool, Eesti Humanitaarinstituut).

Keelelise korrektuuri tegi Mari Koik (Justiitsministeerium, Õiguspoliitika osakond, õigusloome ja õiguskeele talituse toimetaja).

Põhiõiguste alased teadmised

- Kõige sagedamini suudeti meenutada järgmisi põhiõigusi: sõnavabadus, õigus tööle, õigus haridusele, valimisõigus ning õigus tervisekaitsele.
- Viiendik vastajatest ei suutnud meenutada ühtegi põhiõigust.
- Töösuhtega kaasnevaid õigusi teadsid vastajad suhteliselt täpselt, nagu ka kodanike õigusi kohtus.
- Neljandik vastanutest leiab, et kodanikuühenduste tegevus peab lähtuma valitsuse poliitikast.
- Korrakaitsete volitustest vastajatel väga täpset ülevaadet ei olnud. Politsei õigusi kiputi alahindama ning eraturvafirmade töötajate õigusi ülehindama.
- Enam kui kümnendikel juhtudest ei teata, kuhu pöörduda politsei või eraturvafirmade ebaseadusliku tegevuse korral.

Uurimuse üks keskseid eesmärke oli hinnata vastajate õiguslaste teadmiste ulatust. See ajendas püstitama hulka faktiküsimusi, mille puhul ei ole eesmärgiks anda enda arvamust või subjektiivset hinnangut, vaid hinnata väidete kehtivust Eesti õigusruumis. Enne faktiküsimuste esitamist paluti vastajatel loetleda nii palju põhiõigusi ja –vabadusi, kui neile meenus.

Spontaanselt loetletud põhiõigused

Selgitamaks vastajate olemasolevaid teadmisi põhiõiguste olemusest, koguti ankeedi alguses spontaanselt vastuseid põhiõiguste kohta. Ankeedi esimene küsimus oli seega avatud küsimus, milles vastajal paluti loetleda nii palju põhiõigusi, kui talle meenus. Tulemused on vastuste esinemise sageduse järgi toodud tabelis 2. Osakaal näitab, kui mitu vastajat kõigist küsitletutest nimetas antud õigust.

Tabel 2. Spontaanselt loetletud põhiõigused

Milliseid inimeste põhiõigusi, kohustusi ja vabadusi Te oskate nimetada?	
Sõnavabadus	33%
Õigus tööle	32%
Õigus haridusele, õppimisele, kohustus õppida	27%
Õigus valida, olla valitud	20%
Õigus meditsiiniabile, tervisekaitsele	19%
Õigus puhkusele	6%
Õigus elada, elule	6%
Seaduskuulekus	6%

Usuvabadus	5%
Õigus eluasemele, elukohale, kodule	4%
Liikumis- ja reisimisvabadus	4%
Õigus pensionile	3%
Õigus eraomandile, omandi kaitsele	3%
Õigus sotsiaalkaitsele, toetustele	3%
Kohustus makse maksta	3%
Isikuvabadus	2%
Õigus õigusabile, õiguskaitsele	2%
Sõjaväekohustus	2%
Laste/pere eest hoolitsemine	2%
Õigus eraelu puutumatusse, privaatsusele	1%
Ettevõtlusvabadus	1%
Õigus vabadusele	1%
Õigus riigi kaitsele	1%
Õigus koosolekuid pidada	1%
Õigus võrdsele kohtlemisele, võrdsusele, võrdõiguslikkusele	1%
Muu	14%
Ei oska öelda	19%
Kokku	100%

Vastajad suutsid võrreldes kõigi teiste põhiõigustega kõige sagedamini meenutada viit põhiõiguste kategooriat: sõnavabadust (33%), valimisõigust (20%), samuti töö (32%), hariduse (27%) ning tervishoiu ja sotsiaalkaitsega (19% + 3%) seotud õigusi.

Põhiseaduses võib leida loetletud õigustele järgmised vasted:

§ 28. Igaühel on õigus tervise kaitsele (õigus meditsiiniabile, tervisekaitsele, sotsiaalkaitsele, toetustele).

§ 29. Eesti kodanikul on õigus vabalt valida tegevusala, elukutset ja töökohta (õigus tööle, õigus headele töötingimustele ja töökeskkonnale).

§ 37. Igaühel on õigus haridusele (õigus haridusele, õppimisele, kohustus õppida).

§ 45. Igaühel on õigus vabalt levitada ideid, arvamusi, veendumusi ja muud informatsiooni sõnas, trükis, pildis või muul viisil (sõnavabadus).

§ 56. Kõrgeimat riigivõimu teostab rahvas hääleõiguslike kodanike kaudu: 1) Riigikogu valimisega; 2) rahvahääletusega (õigus valida, olla valitud).

Samas ei saa kindlalt väita, kuivõrd vastajate jaoks seondub õigus tööle §-ga 29. Võimalik, et vastajad pidasid silmas õigust valida tegevusala ja töökohta, kuid samuti on võimalik, et vastajad eeldasid, et riigil on kohustus võimaldada kõigile kodanikele töökoht. Samuti võis vastajate seas olla nii ühe kui

teise arvamuse esindajaid. Juhul kui vastajate jaoks seostus see põhiseaduse §-ga 29, on nende teadmised kooskõlas kehtiva seadusandlusega, samas juhul, kui õigus tööle seondub vastajate jaoks eeskätt riigi kohustusega kindlustada igapäevase töökoht, on tegemist eksiarvamusega.

Lisaks eespool nimetatutele nimetati ka selliseid põhiõigusi, nagu õigus abielluda ja lahutada; õigus viisavabadusele; kohustus elu edasi viia; vabadus heisata õigel päeval Eesti lipp; vabadus valida seksuaalset orientatsiooni; õigus normaalsele elule ning õigus teha, mis meeldib.

Loetletud õigusi vaadeldes näib, et põhiõigusi võidakse mõista suhteliselt avaralt. Sellele vaatamata selgusid viis keskest õigust, mis seostuvad enim igapäevaelu ning demokraatliku riigikorraldusega. Kui õigust tööle, haridusele ja tervisekaitsesele võib pidada inimeste endi igapäevaelu seisukohalt olulisimaks, siis sõnavabadus ja valimisõigus meenuvad inimestele kõige sagedamini seoses õigusriigi toimimist tagavate põhiõigustega.

Tähelepanuväärne on ka see, et kuigi paluti nimetada põhiõigusi, kohustusi ja vabadusi, nimetati kõige enam õigusi. Et õigusi ja vabadusi nimetati enam kui kohustusi, viitab ka sellele, et prevaleerib arusaam, mille kohaselt riigi ja üksikisiku vahelises suhtes ei pea üksikisik olema tingimata riigile allutatud, vaid võib omada ka mitmeid õigusi riigi suhtes.

Tabel 3. Loetletud põhiõiguste hulk vastaja kohta

Loetletud põhiõiguste arv	Vastajate hulk	Osakaal kõigist vastuse andnud vastajatest	Osakaal kõigist küsitletutest*
1	127	32%	26%
2	95	24%	19%
3	91	23%	19%
4	49	12%	10%
5	22	6%	4%
6	3	1%	1%
7	7	2%	1%
8	0	0%	0%
9	3	1%	1%
kokku	397	100%	81%
ei oska öelda	94		19%
kokku	491		100%

*- Koos nende küsitletutega, kes ei osanud nimetada ühtegi põhiõigust.

Üle ühe põhiõiguse suutis nimetada üle poole kõigist vastanutest (55%), kolm ja enam põhiõigust suutis nimetada ligikaudu kolmandik (36%) vastanutest (vt tabel 3). Oluline on märkida, et viiendik vastajatest ei suutnud iseseisvalt meenutada ühtegi põhiõigust (19% küsitletutest andis vastuse "Ei oska öelda"). See annab alust arvata, et tõenäoliselt ei ole märkimisväärselt suur osa elanikest võimeline ka iseseisvalt ja ilma suunavate küsimusteta seostama erinevaid elulisi situatsioone põhiõigustega. Võimalik, et üsna mitmetele jäi mõistetamatuks ka küsimuses sisalduvad õigusterminid „põhiõigus, vabadus ja kohustus“.

Põhiõiguste alased faktiküsimused

Kuna küsimused pidid olema kõigile vastajatele arusaadavad ja hinnatavad, lihtsustati neid õigusaktide tekstidega võrreldes. Seetõttu jääb mõnede väidete õigsus vaieldavaks ning võib ette tulla erandlikke olukordi, mille puhul väide võib lähtudes Eesti seadustest nii kehtida kui ka mitte kehtida. Sellistel puhkudel on vastus loetud tavaolukordadest lähtuvalt kas pigem õigeks või pigem valeks. Järgnevas tabelites on õiged ja pigem õiged vastusevariandid esitatud **paksus** trükis.

Vältimaks subjektiivsust vastajate õigusteadmistele antavates hinnangutes, kasutati uuringu käigus kas klasteranalüüsi tulemusel saadud grupikuuluvust või kõigi õigete vastuste summat. Selline summeerimine peaks kaotama üksikküsimuse valesti mõistmisest või juhuslikust eksitusest tulenevad hälbed – nagu ilmnes, suudavad teadlikud vastajad anda keskmiselt kahele kolmandikule küsimustest õiged vastused, samas kui mitteteadlike vastajate gruppi kuuluvad inimesed vastavad õigesti keskmiselt vaid neljandikule. Vastuste summeerimisel või agregeerimisel saadav tulemus annab üksikvastuste hindamisega võrreldes objektiivsema ülevaate vastajate teadmistest.

Tabel 4. Hinnangud õiguslaste väidete kehtivusele.

Õelge iga väite kohta, kas see on kooskõlas Eesti seadustega või mitte.			
	On Eesti seadustega kooskõlas (%)	Ei ole Eesti seadustega kooskõlas (%)	ei oska öelda (%)
Lastevanematel on õigus otsustada alaealiste laste usulise kuuluvuse üle.	52	33	15
Perekond ei ole kohustatud ülal pidama vanureid, vanurite hooldamine on riikliku sotsiaalabi ülesanne.	28	66	6
Abielu lahutamine toimub perekonnaseisumetis.	86	8	6
Inimesel on õigus kohtusse pöörduda, kui teda ei ole kaasatud keskkonda oluliselt mõjutava objekti (nt keemiatehase) rajamise otsustusprotsessi naaberkiinistul.	76	11	13
Tuumaelektrijaama ehitamiseks on vaja teha keskkonnamõju hindamine.	88	5	7
Maaomanik võib oma maalt kaevandada kruusa või liiva oma tarbeks ilma kaevandamisloata.	51	42	8
Eestis võib vabalt müüa Euroopa Liidus turule lubatud geneetiliselt muundatud toitu.	42	42	16
Ettevõtte ei tohi kliendikaartide vormistamiseks kogutud isikuandmeid ühelegi teisele ettevõttele edastada.	82	12	7
Arsti poolt patsiendile määratud diagnoosi võib arst avaldada patsiendi tööandjale.	22	71	7

Igaühel on õigus nõuda tutvumiseks erakondade liikmete nimekirju.	68	15	17
Pärandajal puudub kohustus pärandada oma vara lähisugulastele, kui viimased peaksid ka puudust kannatama.	67	23	10
Omanik võib temalt varastatud eseme vargalt tagasi osta.	16	73	11
Kui soetatud kaup ostjale ei meeldi, võib ta selle üldjuhul ka pärast ostu sooritamist müüjale tagastada ja raha tagasi nõuda.	70	24	6
Riigikohtu otsuseid ei ole võimalik ühelgi juhul edasi kaevata.	25	65	10
Eestis saavad kohtusse pöörduda vaid Eesti kodanikud.	18	75	7
Kaitseväeteenistusest võib keelduda ka muudel kui usulistel või kõlbelistel põhjustel.	50	33	17
Riik ei tohi ühtegi Eesti kodanikku takistada Eestisse asumast.	80	14	6
Ususekti liige ei tohi töötada koolis õpetajana.	25	55	21
Avalikus kohas ei tohi korraldada koosolekuid ilma kohalikku omavalitsust teavitamata.	86	9	5

Kõige sagedamini eksiti vastates neljale küsimusele: otsustusõigus laste usulise kuuluvuse üle (33%), pärandaja vabadus sugulaste pärandusest ilmajätmisel (23%), ostetud kauba tagastamine mittemeeldivusel (24%) ning kaitseväeteenistusest keeldumise põhjendused (33%), vt tabel 4.

Kehtivate seaduste kohaselt on igal kodanikul ainuõigus otsustada enda usulise kuuluvuse üle, seda peale suruda kellelegi ei tohi. Samuti ei ole võimalik testamendis puudust kannatavaid sugulasi pärandist täiesti ilma jätta ega tagastada kaupa lihtsalt meeldivuse alusel, vaid ainult juhul, kui kaup ei vasta tootekirjeldusele või on defektne. Pärimisseaduse kohaselt olukorras, kui pärandaja on testamendi või pärimislepinguga jätnud pärandist ilma seaduse järgi pärima õigustatud töövõimetu üleneja või alaneja sugulase või töövõimetu abikaasa või on seadusjärgse pärimisega võrreldes nende pärandiosi vähendanud, on nendel sugulastel ja abikaasal õigus pärida sundosa. Sundosa on pool pärandiosast, mille pärija oleks seadusjärgse pärimise korral saanud, kui pärandi oleksid vastu võtnud kõik seadusjärgsed pärijad. Kaitseväeteenistusest keeldumiseks ei saa tuua muid kui usulisi või kõlbelisi põhjusi. Küll võib komisjon kohustuslase teenistuskõlmatuks tunnistada tervislikel põhjustel või otsustada teenistusest vabastamise kasuks perekondlikel põhjustel.

Võimalik, et vastajad tegid nimetatud juhtudel valiku, lähtudes elus esinevatest olukordadest – näiteks otsustavad lapsevanemad sageli lastega seotud selliste usuliste talituste üle nagu ristimine, pühapäevakool ja leeritamine. Siiski on oluline see, et vanematel ei ole kehtiva seaduse järgi õigust otsustada laste usulise kuuluvuse üle vastu laste tahtmist. Samuti võivad poed klientide hoidmiseks

välja vahetada kliendile sobimatu kauba, kuid kliendil ei ole seadusega ette nähtud võimalust nõuda kauba väljavahetamist pelgalt kauba meeldivusele tuginedes.

Vastajatele esitati teadmiste ulatuse kindlaksmääramiseks veel küsimusi mitme erineva valdkonna kohta. Valdkonnad, millele keskenduti kajastuvad jooksvalt terves uuringus, on: avalik teave, töö ja amet, kohtusse pöördumine ja korrakaitse. Järgnevalt on käesolevas peatükis esitatud teadmisi hindavad küsimused, uurimuse viimases peatükis käsitletakse põhjalikumalt samade valdkondade kohta kogutud vastajate hinnanguid ja käitumisvalmidust.

Avaliku teabe nõudmine riigiasutustest

Tabel 5. Kodanike õigus riigiasutustest teavet nõuda

Millist teavet on Teie teada kodanikul üldjuhul õigus riigiasutustest nõuda?	%
Enda kohta käivaid isiklikke andmeid	79
Teavet vastava asutuse eesmärkide ja töötulemuste kohta	21
Asutused ei ole kohustatud mingit teavet andma	13
Lähedaste perekonnaliikmete kohta käivaid isiklikke andmeid nende nõusolekuta	8
Teavet asutuse konkreetsete töötajate palga suuruse kohta	6
Ei oska öelda	6

Kõigil kodanikel on õigus nõuda riigiasutustelt enda kohta käivaid andmeid ning teavet asutuse eesmärkide ja töötulemuste kohta. Lähedaste kohta käivaid isiklikke andmeid ning teavet asutuse iga konkreetse töötaja palga kohta õigust nõuda pole.

Riigiasutuste teabega seotud kohustusi hinnati suhteliselt täpselt endaga seotud andmete nõudmise osas (79% oli teadlik sellise õiguse olemasolust), samas kui 79% vastajatest ei oskaks kasutada võimalust nõuda asutustelt teavet selle tegevuse eesmärkide ja tulemuste kohta (vt tabel 5).

Töötajate õigused

Tabel 6. Töösuhtes töötajatele seadusega kehtestatud õigused

Millised järgmistest töötaja õigustest on Teie teada Eestis seadusega ette nähtud?	%
Minimaalne kuupalk	87
Nõuded tööohutusele	82
Töösuhte lõpetamise kord	78
Nõuded töökeskkonnale	75
Minimaalne puhkusepäevade arv aastas	75

Maksimaalne töötundide arv päevas	75
Ületunnitöö tasustamise määr	71
Ametikõrgenduse andmise kord	25
Mitte ükski neist	2
Ei oska öelda	4

Eestis on seadustega kindlaks määratud minimaalne kuupalk, nõuded tööohutusele ja -keskkonnale, minimaalne puhkusepäevade arv aastas, maksimaalne töötundide arv päevas ning ületunnitöö tasustamise kord. Ametikõrgenduse andmise korda täpselt seadustega määratud ei ole.

Töösuhtega kaasnevaid õigusi teadsid vastajad suhteliselt täpselt, enamasti andsid ligikaudu kolm neljandikku õigeid vastuseid (vt tabel 6). Neid, kes vastuse võlgu jäid (vastates "Ei oska öelda"), oli vaid 4%.

Kodanike õigused kohtus

Tabel 7. Kodaniku õigused kohtus

Mis järgmistest on Teie arvates Eesti kohtutes lubatud?	%
Kohtuotsuse peale kaevata	79
Nõuda kohtuistungki kinniseks tunnistamist	61
Nõuda kohtuniku taandamist	56
Kohustada inimest tõestama enda süütust	39
Karistada inimest teo eest, milles ta on eelnevalt süüdi mõistetud	34
Anda inimene kohtu alla teo eest, milles ta on eelnevalt õigeks mõistetud	20
Kohustada inimest andma tunnistusi oma lähedaste vastu	13
Karistada inimest teo eest, milles ta on eelnevalt õigeks mõistetud	10
Kohustada inimest andma tunnistusi iseenda vastu	8
Ei oska öelda	13

Kodanikel on põhiseaduslik õigus kohtuotsuste peale edasi kaevata, nõuda kohtuistungki kinniseks tunnistamist ning kohtuniku taandamist. Kohtus ei tohi lähtuvalt süütuse presumptsioonist kedagi sundida tõestama enda süütust ega karistada või anda inimest kohtu alla teo eest, milles ta on eelnevalt süüdi või õigeks mõistetud. Samuti ei saa inimesi sundida tunnistama oma lähedaste ega iseenda vastu.

Vastajad olid enamasti teadlikud võimalusest kohtuotsus edasi kaevata (79%) ning õigusest nõuda kohtuistungis kinniseks tunnistamist (61%, vt tabel 7). Samas eksis üle kolmandiku vastajatest kohtuniku taandamise küsimuses (44% ei nimetanud sellist õigust) ning inimese kohustust tõendada oma süütust (39% pidas seda seadusega kooskõlas olevaks). Võimalik, et eksimuse ulatus on tingitud kohtupraktika väärarusaamisest – paljude tsiviilprotsesside puhul võib jääda mulje, justnagu peaks kostja protsessi käigus tõendama enda süütust. Siiski tuleb rõhutada, et tegemist on eksliku tõekspidamisega.

Erakondade ja kodanikeühenduste tegevus

Tabel 8. Erakondade tegevuse keelamine

Mis Te arvate, kas Eesti riik võib keelata erakonna loomise või lõpetada erakonna tegevuse?	%
Jah, kui tegemist on rahvuslikku vaenu või vihkamist õhutava ühendusega	60
Jah, kui tegemist on äärmuslikku maailmavaadet kandva ühendusega	40
Ei, kõigi ühenduste loomine ja tegutsemine on igal juhul lubatud	17
Jah, kui erakonda rahastatakse mõne välisriigi poolt	13
Jah, kui erakonda kuuluvad välisriigi kodanikud	9
Ei oska öelda	16

Eestis asutatud erakonnad ei tohi tegeleda rahvusliku vaenu või vihkamise õhutamise ja rahastamisega. Samas ei seata erakondadele maailmavaatelisi piiranguid ega piirata rahastajate ringi rahastajate päritolumaal alusel. Eesti erakondadesse võivad kuuluda ka Euroopa Liidu kodanikud.

Erakondade tegevuse lubatavuse puhul teadsid vastajad kõige sagedamini, et keelatud on rahvuslikku vaenu või vihkamist õhutada ühendused (60%). Samas leidis 40% vastanutest, et keelatud on äärmuslikku maailmavaadet kandvad erakonnad (vt. tabel 8). Põhiseaduse kohaselt on igaühel õigus jääda truuks oma arvamustele ja veendumustele, samuti õigus vabalt levitada ideid, arvamusi ja veendumusi. Seetõttu võib ühendus kanda ja levitada ka äärmuslikke vaateid, eeldusel, et ei ohustata avalikku korda, kõlblust või teiste inimeste õigusi ega vabadusi, tervist, au ega head nime.

Erakonnaseaduse kohaselt võib erakonna liikmeks võib olla vähemalt 18-aastane teovõimeline Eesti Vabariigi või Euroopa Liidu kodanik, kes ei ole Eesti kodanik, kuid kes elab püsivalt Eestis. Juhul kui mõne muu välisriigi kodanikud soovivad osaleda ühiskondliku elu korraldamises ning kaitsta kollektiivi huve, on neil võimalik tegutseda kodanikeühenduse vormis. Kodanikeühenduste puhul on keelatud vaid sellised ühendused, mille tegevus läheb otsesesse vastuollu avaliku huviga. Vastuolu valitsuse poliitikaga ega rahastaja võõramaine päritolu kodanikeühenduse tegevust takistamist ei õigusta.

Tabel 9. Kodanikeühenduste tegevuse keelamine

Mis Te arvate, kas Eesti riik võib keelata luua muid kodanikeühendusi või lõpetada kodanikeühenduse tegevuse?	%
Jah, kui ühenduse tegevus läheb vastuollu avaliku huviga	44
Ei, kõigi ühenduste loomine ja tegutsemine on igal juhul lubatud	26
Jah, kui ühenduse eesmärgid lähevad vastuollu valitsuse poliitikaga	23
Jah, kui ühendust rahastatakse välisriigi või mõne välisriigi kodaniku poolt	9
Jah, kui ühendusse kuuluvad välisriigi kodanikud	4
Ei oska öelda	23

Kodanikeühenduste tegevuse lubatavuse puhul leiti kõige sagedamini, et ühenduse tegevuse võib keelata, kui tegevus läheb vastuollu avaliku huviga (mis on kehtivaid seadusi arvestades ka õige vastus, vt. tabel 9). Avaliku huviga vastuolus oleva tegutsemise all peeti küsimustikus silmas erinevate ühenduste sellist tegevust, mis läheks selgelt vastuollu põhiseadusliku korraga ja oleks suunatud selle vägivaldsele muutmisele. Samas tuleb tunnistada, et väite sõnastus võis siinkohal olla natuke eksitav. Iga kodanikuühenduse tegevus ei pea olema tingimata kantud avalikust huvist selleks, et olla seaduslik. Sellest sõnastuslikust mitmetimõistetavusest võis olla tingitud ka üsna madal õige vastuse andjate määr (ainult 44%).

Neljandik vastajatest leidis, et kodanikeühenduse tegevuse võib peatada juhul, kui see läheb vastuollu valitsuse poliitikaga. Tuleb rõhutada, et antud juhul on tegemist üllatuslikult laialt levinud eksiarvamusega, mis enda loomult läheb selgesse vastuollu õigusriigi põhimõtetega.

Politsei tegevus

Tabel 10. Politseinike volituste ja pädevuse piirid

Mida järgnevatest Teie arvates tohib politseinik üldjuhul ilma vastava kohtu, prokuratuuri või politseiastutuse eriloata teha?	%
Nõuda inimestelt isikut tõendavat dokumenti	82
Siseneda inimeste tööruumidesse ametikohustuste täitmiseks	49
Kahtlusalseid asjaolude selgitamiseks kaasa viia	48
Kahtlusalseid kuni 48 tundi kinni pidada	46
Kahtlusalseid üle kuulata	41

Koguda inimeste kohta teavet	41
Kahtlusalseid jälitada	41
Kahtlusaluste ütlusi lindistada või tegevust filmida	19
Kahtlusalseid endid või nende asju läbi otsida	19
Inimeste eluruume läbi otsida	6
Mitte ühtegi neist	4
Ei oska öelda	5

Politseinikel pole ilma eriloata õigust siseneda inimeste tööruumidesse ega eluruumidesse ega neid läbi otsida, inimesi jälitada ega kahtlusaluste ütlusi lindistada. Nendeks tegevusteks tuleb hankida eriluba. Juhul kui need tegevused on mõne menetlustoimingu jaoks siiski vajalikud (näiteks on vaja siseneda inimese eluruumi mõne naabritega seotud korrarikkumise lahendamiseks), siis võib alati loota kodanike koostöövalmidusele ja vastutulelikkusele. Vastu inimese tahtmist neid toiminguid sooritada ei ole siiski lubatud. Tõenäoliselt on sellest tingitud ka suur valesi vastamise osakaal tööruumidesse sisenemise ja jälitamise küsimusele (vt. tabel 10). Inimesed on sageli vastutulelikud ning pigem üritavad korrakaitsjate tööd hõlbustada, mis on iseenesest positiivne ning igati kooskõlas kodanikuühiskonna loomusega. Samas on oluline, et inimesed teadvustaksid, et tegemist on politseile vastutulekuga, mitte korrakaitsjate privileegiga.

Tabel 11. Politseinike pädevuse ja volituste piirid hõivetüüpide lõikes

Mida Teie arvates tohib politseinik üldjuhul ilma vastava kohtu, prokuratuuri või politseiasutuse poole eriloata teha? - siseneda inimeste tööruumidesse ametikohustuste täitmiseks		Jah (vale)	Ei (õige)
Milline järgnevatest seisunditest Teid põhiliselt iseloomustab?	iseendale tööandja (ettevõtja)	44	56
	palgatöötaja avalikus sektoris	46	54
	palgatöötaja erasektoris	61	39
	pensionil	42	58
	õpilane, üliõpilane	43	57

Õigete vastuste osakaal oli enamustes hõivegruppides suhteliselt sarnane, teistest eristusid vaid erasektori palgatöötajad, kellest ligi kaks kolmandikku (61%) leidis ekslikult, et politseinikel on õigus ametiruumidesse sisenemiseks ka ilma vastava eriloata (vt. tabel 11). Ilmselt on tegemist tavapraktikast tuleneva eksliku järeldusega – erasektori töötajatest suur osa töötab teenindusasutustes, kuhu sageli korrakaitsjad võivad siseneda nii ettevõtte väljakutse peale kui ka teenindatavatena.

Jälitamise puhul võib eeldada, et vastajad pidasid sageli silmas kuriteopaigalt lahkuvale kahtlusalsele järgnemist ning tema kinnipidamist. Samas peeti küsimustikku koostades silmas sellist jälitusprotseduuri, milleks on tarvis kohtu luba. Võimalik, et vastajatel tekkis teatav terminoloogiline segadus ja seetõttu anti suhteliselt palju pigem valesid vastuseid.

Tabel 12. Politseinike lubamine eluruumidesse

Kas Teie arvates on seadusega tagatud õigus keelduda politseinikku oma eluruumidesse laskmast?	%
Jah, keeldumiseks on alati õigus	36
Jah, kui politseinik ei ole vormis	28
Jah, kui politseinikul ei ole ametimärki	30
Jah, kui politseinikul ei ole kohtu luba	45
Ei, politseiniku peab alati oma eluruumidesse sisse laskma	4
Ei oska öelda	4

Politseinikud tohivad inimeste eluruumidesse siseneda vaid kohtu vastava loa alusel, 45% vastajatest sellise vastuse ka andis. Üle kolmandiku vastajatest leidis, et alati võib keelduda politseiniku oma eluruumidesse lubamast, mis on ilmselgelt vale vastus. Vaid väga vähesed vastajad on sellises olukorras viibinud (vt tabel 12), seetõttu ei tunta sageli ka vastavaid seadusi.

Tabel 13. Kaebamine politsei tegevuse peale

Kui politsei tegevus näib Teile ebakorrektsena, siis kellele on Teil võimalik selle peale kaevata?	%
Politseile	42
Keskkriminaalpolitseile	26
Siseministrile	18
Kohtusse	38
Õiguskantslerile	19
Kellelegi teisele	2
Ei oska öelda	15

Kui inimene tunneb, et politsei on teda ebaõiglaselt kohelnud, siis on võimalik sellisest intsidendist sõltuvalt oletatava väärkohtlemise iseloomust teavitada kas politseid, keskkriminaalpolitseid, siseministeeriumi või pöörduda kohtusse. Õiguskantsleri pädevusse sellised rikkumised enamasti ei kuulu, kui selle instantsini jõuab mõni kaebus toimetatakse see vajadusel edasi.

Paljud vastajad teadsid, et pöörduda on võimalik politseisse (42%) või kohtusse (38%), vt. tabel 13. Keskkriminaalpolitseid teavitaks 26% vastajatest ning siseministri poole pöörduks 18% vastajatest. Vastajatest 19% leidis, et võimalik on pöörduda ka õiguskantsleri poole. Ilmselt on selle arvamuse aluseks õiguskantsleri tavakodaniku jaoks märgatav ja ühiskonnas tajutav roll ühiskondlike probleemide lahendamisel.

Märkimisväärne on asjaolu, et 15% vastajatest ei tea, kelle poole taolises olukorras pöörduda võiks. Põhiseaduse kohaselt on igaühel tema õiguste rikkumise puhul võimalik alati pöörduda kohtu poole, milline iganes ka ei oleks rikkumise ulatus või vorm. Vastajatest vaid 38% leidis, et olukorras, kus politsei on tegutsenud ebakorrektselt, on võimalik selle peale kaevata kohtusse. Ilmselt ei nähta tänu nõukogude kohtusüsteemi eripäradele kohtu rolli mitte õigusemõistja vaid repressiivorganina. Võimalik, et just seetõttu pigem välditakse kohtussepöördumist ka juhul kui tarvis oleks enese õigusi kaitsta.

Eraturvafirmade töötajate õigused

Tabel 14. Eraturvafirma töötajate volitused ja pädevus

Mida järgnevatest tohib Teie arvates teha eraturvafirma töötaja?	%
Nõuda inimestelt isikut tõendavat dokumenti	52
Siseneda inimeste tööruumidesse ametikohustuste täitmiseks	30
Kahtlusluseid jälitada	23
Kahtlusluseid asjaolude selgitamiseks kaasa viia	21
Kahtlusluseid endid või nende asju läbi otsida	20
Koguda inimeste kohta teavet	14
Kahtlusluseid üle kuulata	13
Kahtlusluseid ütlushiindistada või tegevust filmida	11
Kahtlusluseid kuni 48 tundi kinni pidada	5
Inimeste eluruume läbi otsida	1
Mitte ühtegi neist	18
Ei oska öelda	13

Eraturvafirmade töötajate õigused sõltuvad olulisel määral olukorrast, milles inimene ning turvatöötaja viibivad. Kui inimene kasutab mõnda teenust, näiteks osaleb massiüritusel, viibib klubis või kontserdil või kasutab mõnda ühistranspordivahendit – lennukit, bussi või rongi, siis on oluline teada, et teenuse pakkujal on turvalisuse tagamiseks võimalik kehtestada lisanõudmisi ning -tingimusi. Sellises olukorras on turvatöötajate õigused laiemad kui tavaliselt. Küsimuse koostamisel pidasime siiski silmas tavaolukorda. Sellisel puhul piirduvad eraturvafirmade töötajate õigused sarnaselt kõigi teiste erafirmadega endi tööd hõlbustava teabekogumisega klientide kohta.

Vastajatest 30% leidis, et eraturvafirmade töötajatel on õigus siseneda inimeste tööruumidesse ning 52% arvates on turvafirmade töötajatel õigus nõuda inimestelt isikut tõendavat dokumenti (vt. tabel 14). Kui viimasel juhul võis vastajatel segadus tekkida sellest, et eespool nimetatud olukordades (kui inimene kasutab mõnda teenust) on turvafirmade töötajatele praktikas sageli see õigus antud, siis kindlasti puudub õigus siseneda inimeste tööruumidesse ametikohustuste täitmiseks. Viiendik

vastajatest leidis, et eraturvafirmade töötajatel on õigus kahtlusaluseid jälitada (23%), nende asju läbi otsida (20%) ning kahtlusaluseid asjaolude selgitamiseks kaasa viia (21%).

Tabel 15. Kaebamine eraturvafirma töötaja tegevuse peale

Kui eraturvafirma töötaja tegevus näib Teile ebakorrektsena, siis kellele on Teil võimalik selle peale kaevata?	%
Politseile	63
Kohtusse	28
Keskkriminaalpolitseile	11
Õiguskantslerile	10
Siseministrile	6
Kellelegi teisele	10
Ei oska öelda	16

Kui eraturvafirma töötaja tegevus näib minevat vastuollu seadusega, siis on võimalik selle peale kaevata kas politseile või pöörduda kohtusse. Avatud vastuste vormis pakkusid paljud vastajad ühe võimalusena kaevata turvatöötaja ebakorrektsuse peale ka firma juhtkonnale. Enamus vastajatest (63%) olid teadlikud võimalusest pöörduda politsei poole (vt. tabel 15).

Seadusloome

Tabel 16. Seaduse menetlemine pärast eelnõu heakskiitmist

Mis toimub Teie arvates siis, kui Eesti valitsus on heaks kiitnud seaduseelnõu, millega kehtestatakse senisest kõrgem käibemaks?	%
Seaduseelnõu saadetakse vastuvõtmiseks edasi Riigikogule	57
Seadus saadetakse presidendile kinnitamiseks	21
Seadus hakkab kehtima	12
Ei oska öelda	11

Pärast seaduseelnõu heakskiitmist valitsuse poolt saadetakse see edasi Riigikogule. Sellisest sündmuste käigust oli teadlik üle poole vastajatest – 57%. Siiski eksis viiendik vastajatest (21%), arvates, et pärast valitsuse heakskiitmist saadetakse eelnõu edasi presidendile (vt. tabel 16).

Tabel 17. Seaduse jõustumine

Millisest hetkest alates jõustub Eesti Vabariigis ükskõik milline uus seadus?	%
Kümme päeva pärast Riigi Teatajas avaldamist	37

Pärast presidendi poolt väljakuulutamist	22
Pärast Riigikogus vastuvõtmist	20
Pärast valitsuse heakskiitu	6
Pärast valitsusele esitamist	3
Pärast ministeeriumide kooskõlastust	1
Ei oska öelda	11

Uus seadus jõustub enamasti kümme päeva pärast Riigi Teatajas avaldamist (juhul kui seaduses ei ole kirjas teisiti). Kolmandik vastajatest (37%) seda ka teadis, kümnendik (11%) jäi vastuse võlgu. Viiendik (20%) leidis, et seadus hakkab kehtima pärast Riigikogus vastuvõtmist (vt. tabel 17).

Õigusteadmistepõhised grupid

- Vastajate hulgast eristub väga väheste teadmistega grupp, kus keskmiselt suudeti õigesti vastata vaid neljandikule küsimustest.
- Haridustase ning õigusalsed teadmised on omavahel seoses – kõrgharidusega vastajad on sagedamini ka õigussüsteemiga kursis ning vastupidi – põhi- ja keskharidusega vastajad kuuluvad üleproportsionaalselt sagedamini vähem teadlike gruppidesse. Siiski ei ole haridus ainumäärav tegur õigusteadmiste kogumisel – kümnendik kõrghariduse omandanutest teab kehtivast õigusest väga vähe.
- Õigusteadlikkus on seotud ühiskondlikus elus osalemisega – mida tihedam on inimese seos ühiskonnaga, seda teadlikum ta on. Sidusus on tingitud mitmete tegurite koosmõjust – haridussüsteemi, perekonna ning ilmselt ka hõive, ameti ja elupaiga kaudu. Teadlikud kodanikud on nooremad, kõrgemalt haritud, elavad suuremates asulates, kuuluvad suurematesse leibkondadesse ning on sageli hõivatud avalikus sektoris.

Grupeerimine

Vastajate grupeerimiseks kasutati K-klasteralüüsi meetodit. Peale esmast klastrite määratlemist eemaldati analüüsist väikese eristusjõuga tunnused ning korraldati protseduuri⁵. Parimat tõlgendusvõimalust pakkus lahend, mille alusel moodustus vastajatest neli gruppi:

1. 52% (263 vastajat) – teadlikud kodanikud, kelle teadmised kõigis valdkondades ületasid keskmist taset. Sellesse gruppi kuuluvad keskmisest nooremad ning kõrgema haridustasemega inimesed;
2. 15% (76 vastajat) – üle keskmise teadmistega kodanikud. Sellesse gruppi kuuluvad kõige nooremad vastajad, kelle haridustase on lähedane keskmisele, samas leibkonna suurus üle keskmise. Võib oletada, et sellistele kriteeriumitele vastavad veel õppivad ning koos vanematega elavad noored ning äsja pere loonud ning lastega tegelevad noored vanemad;
3. 22% (112 vastajat) – alla keskmise teadmistega kodanikud;

4. 10% (51 vastajat) – väheteadlikud kodanikud, kelle teadmised kõigis valdkondades osutusid väga väikeseks.

Tabel 18. Keskmine õigesti vastatud küsimuste arv ning suhe maksimaalsesse saavutatud tulemusse

Õigusteadmistepõhised klastrid	Õigete vastuste summa		
	Grupi keskmine tulemus	% maksimaalsest tegelikult saadud tulemusest (69)	% maksimaalsest võimalikust tulemusest (91)
Teadlikud	56,7	82%	62%
Suhteliselt teadlikud	50,7	73%	56%
Suhteliselt väheteadlikud	43,1	62%	47%
Väheteadlikud	22,4	32%	25%

Kui enamiku gruppide õigete vastuste summade keskmised oli üksteisele suhteliselt sarnased, erinedes 8-9 protsendi võrra, siis kõige vähem teadlike kodanike teadmiste tase on võrreldes teiste gruppidega tunduvalt madalam – see erineb järgmise grupi esindajate keskmisest peaaegu poole võrra (vt. tabel 18). Seega võib väita, et üldkogumist eristuvad kõige selgemalt need vastajad, kes andsid õigusteadmisi käsitlevatele küsimustele ohtralt valesid vastuseid.

Gruppide sotsiaaldemograafiline eripära

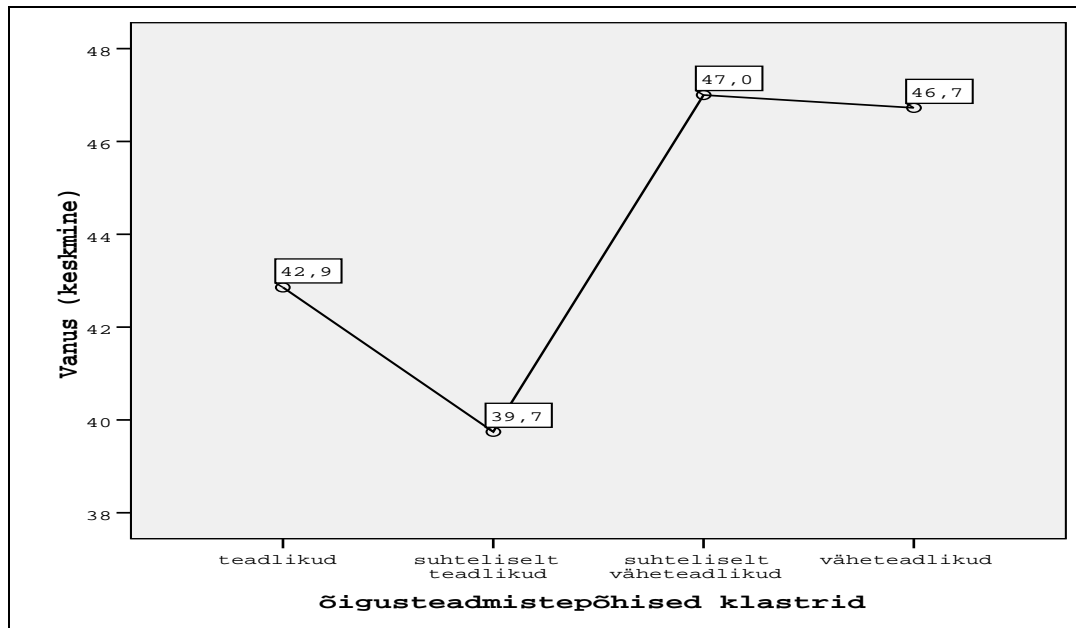
Arvuliste sotsiaaldemograafiliste tunnuste dispersioonanalüüs õigusteadmispõhiste gruppide kaupa näitas, et mõnel juhul kuuluvad gruppidesse eri sotsiaalse taustaga vastajad (vt. analüüsi tulemusi kirjeldav tabel 82 lisas Klasteranalüüs). Dispersioonanalüüs tõi välja erinevused selliste tunnuste puhul nagu vanus, leibkonna suurus ning alla 18-aastaste laste arv peres, vt. tabel 19. (Siin ja edaspidi on esitatud vaid need andmed, mille puhul tulemused on alakategoriate lõikes statistiliselt oluliselt erinevad).

Tabel 19. Selliste tunnuste nagu vanus, leibkonna suurus, laste arv perekonnas keskväärtused gruppides.

		N	Keskmine
Kui vana Te olete?	Teadlikud	263	42,86
	Suhteliselt teadlikud	76	39,75
	Suhteliselt väheteadlikud	112	47,00
	Väheteadlikud	51	46,72
	Kokku	503	43,71
Mitu inimest elab Teie leibkonnas, kui Te arvate nende hulka ka iseenda?	Teadlikud	263	2,79
	Suhteliselt teadlikud	76	3,10
	Suhteliselt väheteadlikud	112	2,63
	Väheteadlikud	51	2,31

	Kokku	503	2,75
Kui palju on Teie peres kuni 18-aastasi lapsi, 18-aastased kaasa arvatud?	Teadlikud	263	0,58
	Suhteliselt teadlikud	76	0,97
	Suhteliselt väheteadlikud	112	0,60
	Väheteadlikud	51	0,55
	Kokku	503	0,64

Vanus

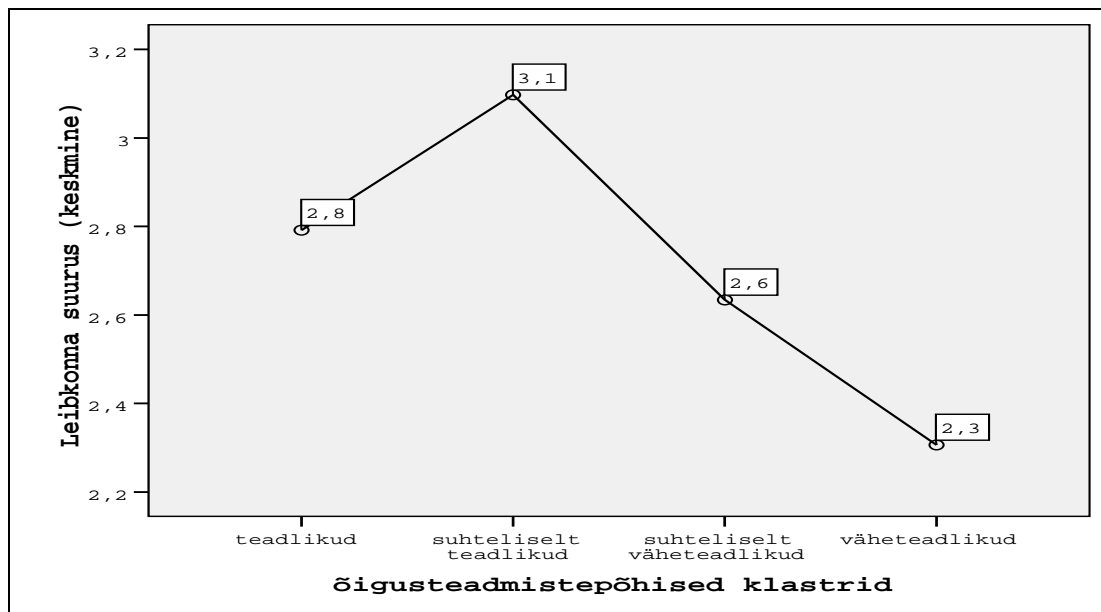

Joonis 1. Keskmine vanus õigusteadmispõhistes klastrites

Kehtib seaduspära, mille kohaselt vähem teadlikud kodanikud on keskmiselt vanemad, seevastu teadlikud kodanikud keskmiselt nooremad (vt. joonis 1). (Vanuse ja teadmiste vaheline korrelatsioonikordaja on $-0,16$ (vt lisa Klasteranalüüs tabel 83). Seos ei ole tugev, kuid ilmne, ja eksimise tõenäosus on väga väike (0,0%.)

Keeruline on põhjendada kõige teadlikumate kodanike veidi kõrgemat vanust võrreldes suhteliselt teadlikega. Tõenäoliselt on teadmiste kogunemisele rohkem kasuks teatav nüüdisaegses õigusruumis viibimise kogemus kui selle kogemuse puudumine (äsja kõrgkooli lõpetanud ei ole tõenäoliselt kokku puutunud mitme eluvaldkonnaga, millega hõivatud ning pere loonud inimesed peavad sagedasti silmitsi seisma).

Leibkonna suurus

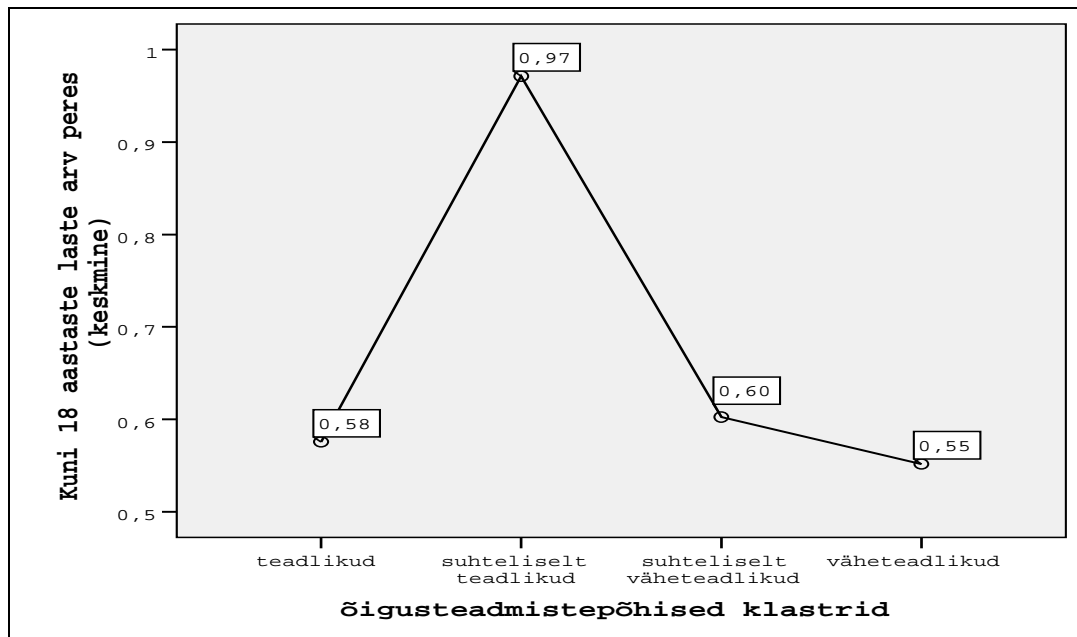
Joonis 2. Leibkonna keskmine suurus õigusteadmistepõhistes gruppides

Tunnuseid vaadates ilmneb, et teadmised on seotud leibkonna suurusega – korrelatsioonikordaja $r = 0,14$ (vt lisa Klasteranalüüs tabel 83). Seos ei ole taas väga tugev, kuid selgesuunaline (väheteadlikud vastajad elavad pigem väiksemates leibkondades) ja seose olemasolu oletades on vea tegemise tõenäosus väga väike (0,0%, vt lisa Klasteranalüüs tabel 83).

Leibkonna suurus ning laste arv leibkonnas varieerus statistiliselt oluliselt eri õigusteadmistepõhistes gruppides (vt joonised 2 ja 3). Teadlike kodanike leibkonnad olid pigem suuremad ning tõenäosus, et peres on kasvamas alaealisi lapsi, samuti suurem. Ilmselt võib perekonna olemasolu ja suurust lugeda ühiskonnaga siduvaks teguriks.

Nagu vanusegi puhul, on taas keeruline seletada, miks kõige teadlikumad kodanikud elavad veidi väiksemates leibkondades kui suhteliselt teadlikud. Tõenäoliselt on kõige teadlikumad ühiskondlikus mõttes küpsed kodanikud, kes on loonud pere ning osalenud aktiivselt ühiskondlikus elus juba mõned aastad. Neist vähem teadlikuks võivad osutada veidi nooremad kodanikud (nagu ka eelnevast selgus), kes ei ole veel vanemate juurest lahkunud ning moodustavad nendega ühe leibkonna või on lahkunud ning äsja loonud oma pere. Nende peredes on sageli kasvamas ka lapsi. Samas võivad kõige teadlikumate kodanike peredest lapsed vanuse tõttu juba lahkunud olla, moodustades seega eraldi leibkonna. Sellele viitab teatud määral ka järgnev joonis:

Alla 18-aastaste laste arv leibkonnas

Joonis 3. Alla 18-aastaste laste keskmine hulk õigusteadmistepõhistes klastrites

Oluline on märkida, et vastajate sugu, rahvus ega ametikoha tüüp (lihttööline, spetsialist vms) teadmistepõhistes gruppides statistiliselt oluliselt ei erine. Leibkonna sissetuleku puhul võis täheldada nõrka seost, kuid ilmselget mustrit gruppides ei ilmnenud.

Ülejäänud järjestus- või nominaalsete demograafiliste tunnuste puhul selgus, et mõnedel juhtudel valitseb teadmistepõhise grupikuuluvuse ning sotsiaaldemograafiliste tunnuste vahel statistiliselt oluline seos.

Perekonnaseis

Tabel 20. Perekonnaseis õigusteadmistepõhistes gruppides

Perekonnaseis	Õigusteadmistepõhised klastrid (%)				Üldkeskmine
	Teadlikud	Suhteliselt teadlikud	Suhteliselt väheteadlikud	Väheteadlikud	
Vallaline	22	26	13	18	20
Vabaabielus	16	26	16	16	17
Abielus	44	29	48	35	42
Lahutatud	9	9	6	22	10
Abielus, elatakse eraldi (pole lahutanud)	1	0	2	3	1
Lesk	9	9	16	6	10
Kokku	100	100	100	100	100

Pearsoni χ -ruut = 31,4; olulisus 0,008; Phi = 0,25; olulisus 0,008; Cramer's V = 0,14; olulisus 0,008

Perekonnaseis ning kuulumine õigusteadmiste alusel moodustatud gruppidesse on omavahel seotud (vt. tabel 20). Teadlike kodanike hulgas on enam abielus (44%) või vallalisi inimesi (22%), väheteadlike hulgas aga üleproportsionaalselt palju lahutatuid (22% väheteadlikest on lahutatud, võrdluseks üldkeskmine 10%). Suhteliselt teadlike kodanike grupis on abielus vastajate kõrval suhteliselt palju ka vabaabielus (26%) ning vallalisi (26%) vastajaid. Tegemist on ootuspärase tulemusega, kuna suhteliselt teadlikud kodanikud on teistest nooremad ning seetõttu pole paljud neist veel jõudnud abielluda.

Kõrgeim omandatud haridustase

Tabel 21. Kõrgeim omandatud haridustase õigusteadmistepõhistes gruppides

Kõrgeim omandatud haridustase	Õigusteadmistepõhised klastrid (%)				
	Teadlikud	Suhteliselt teadlikud	Suhteliselt väheteadlikud	Väheteadlikud	Üldkeskmine
Algharidus	1	3	2	0	1
Põhiharidus	11	10	17	21	13
Keskharidus	24	30	37	27	28
Keskeri- või kutseharidus	35	43	30	43	36
Kõrgharidus	30	13	14	9	22
Kokku	100	100	100	100	100

Pearsoni χ -ruut = 31,7; olulisus 0,002; Phi = 0,25; olulisus 0,002; Cramer's V = 0,15; olulisus 0,002

Hariduse ja õiguslaste teadmiste vahel valitseb seos – väga teadlike vastajate hulgas on teiste gruppidega võrreldes rohkem kõrgharidusega vastajaid (30%, võrdluseks üldkeskmine 22%, vt. tabel 21) ning vähem põhi- või keskharidusega vastajaid (vastavalt 11% ja 24%, võrdluseks üldkeskmised 13% ja 28%). Väheteadlike grupis on vastupidi üleproportsionaalselt palju põhiharidusega vastajaid (21%, üldkeskmine 13%).

On märkimisväärne, et vaid kolmandiku väga teadlike kodanike grupist moodustavad kõrgharidusega vastajad. Kuigi seda on teiste gruppidega võrreldes ülekaalukalt palju, võib sellest ometi järeldada, et ka madalama haridustaseme puhul võib vastajate õigusteadmiste pagas üllatavalt suur olla. Ning vastupidi – kõrgharidus üksinda ei ole ulatuslike õigusteadmiste garantii – väheteadlikest kodanikest kümnendikul (9%) on olemas kõrgharidus, vt tabel 21.

Hõivetüüp

Tabel 22. Vastajate hõivetüüp õigusteadmistepõhistes gruppides

Hõivetüüp	Õigusteadmistepõhised klastrid (%)				
	Teadlikud	Suhteliselt teadlikud	Suhteliselt väheteadlikud	Väheteadlikud	Üldkeskmine

Iseendale tööandja (ettevõtja)	8	9	7	2	7
Palgatöötaja avalikus sektoris	33	25	26	12	28
Palgatöötaja erasektoris	27	26	23	29	26
Lapsehoolduspuhkusel	2	5	5	6	4
Töötü, otsite tööd	3	6	5	8	4
Pensionil	17	15	29	35	21
Kodune	2	8	3	0	3
Õpilane, üliõpilane	8	6	3	8	7
Kokku	100	100	100	100	100

Pearsoni χ -ruut = 41,9; olulisus 0,004; Phi = 0,29; olulisus 0,004; Cramer's V = 0,17; olulisus 0,004

Hõivetüüp ja õigusteadmised on omavahel seotud⁶. Teadlike vastajate seas on ülekaalus avaliku sektori palgatöötajad (33%, võrdluseks üldkeskmine valimis 28%), väheteadlike grupis pensionärid (35%, võrdluseks üldkeskmine valimis 21%; vt. tabel 22). Ettevõtjate ja avaliku sektori palgatöötajate osakaal on kõige madalam väheteadlike grupis (vastavalt 2% ja 12%), järelkult ametnike ning ettevõtjate õigusteadmised on võrreldes teiste hõivevormidega suuremad.

Asulatüüp

Tabel 23. Vastajate elukoha asulatüüp õigusteadmispõhistes gruppides

Asulatüüp	Õigusteadmistepõhised klastrid (%)				
	Teadlikud	Suhteliselt teadlikud	Suhteliselt väheteadlikud	Väheteadlikud	Üldkeskmine
Pealinn	32	37	29	16	31
Suur linn	20	10	23	26	19
Maakonnakeskus	9	6	5	3	7
Muu linn	14	21	9	7	13
Alevik	9	15	9	25	12
Küla	16	10	26	24	18
Kokku	100	100	100	100	100

Pearsoni χ -ruut = 39,6; olulisus 0,001; Phi = 0,28; olulisus 0,001; Cramer's V = 0,16; olulisus 0,001

Asulatüüp ja õigusteadmised on omavahel seoses⁷. Teadlikest kodanikest elab ülekaalus osa pealinnas (32%), väheteadlikud kodanikud elavad üldkogumiga võrreldes proportsionaalselt suuremas osas sageli külas või alevikus (vastavalt 24% ja 25%, võrdluseks üldkeskmised 18% ja 12%), vt. tabel 23.

⁶ Seosekordaja Crameri V = 0,17; seose eeldamise korral vea tõenäosus ligilähedane 0%-le.

Vaadeldes kõiki sotsiaaldemograafilisi eripärasid, võib oletada, et õigusteadlikkus on seotud ühiskondlikus elus osalemisega. Mida tihedamalt on kodanik ühiskonda integreeritud, seda teadlikum ta on. Sidusus ühiskonnaga tekib siinjuures mitmete tegurite koosmõjul – haridussüsteemi, perekonna ning ilmselt ka hõive, ameti ja elupaiga kaudu. Teadlikud kodanikud on nooremad, kõrgemalt haritud, elavad suuremates asulates, kuuluvad suurematesse leibkondadesse ning on sageli hõivatud avalikus sektoris. Seevastu väheteadlikud vastajad on suhteliselt vanemad, pensionil, madalama haridustasemega, elavad sagedamini väikestes asulates ning neil puuduvad igapäevased tihedad perekondlikud sidemed.

Sellest võib järeldada, et ühiskonnas ei ole ühegi suure sotsiaalse grupi käes teadmiste monopoli (jättes välja õiguslase haridusega kodanikud), küll aga on neid, kes on teadmistest sootuks ilma jäänud või jäetud – kui kõige teadlikumate kodanike grupi antud vastused läksid keskmiselt täppi 62%-l esitatud küsimustest, siis kõige vähem teadlikud suutsid keskmiselt õigesti vastata vaid 25%-le küsimustest.

Hinnangud põhiõiguste tagatusele

- **Kõige paremini tagatud õiguseks peeti õigust ettevõtlusvabadusele, kõige vähem tagatuks õigust õiglastele töötingimustele.**
- **Leiti, et suhteliselt hästi on tagatud mitmed tõrjeõigused, kuid vastukaaluks on suhteliselt kesiselt tagatud sooritusõigused.**
- **Teadlikud kodanikud on kriitilisemad sooritusõiguste suhtes, leides, et riigi roll võiks ulatuslikum olla, samas kui vähem teadlikud kodanikud on kriitilisemad tõrjeõiguste suhtes.**
- **Üldiselt esitasid põhiõigustest teadlikud vastajad oma seisukohti enesekindlamalt, kasutades vähem mõõdukaid vastuseid ning jäädes harvem vastuse võlgu.**
- **Teadlikud kodanikud jäid võrreldes väheteadlikega sagedamini arvamusele, et sellised tegurid nagu poliitilised vaated, sugu ja rahvus ei ole põhiõiguste teostamisel takistuseks.**

⁷ Seosekordaja Crameri V = 0,16, olulisuse nivoo 0,0%.

⁹ Truuväli, E.-J. (toim.); Kask, O.; Lehis, L.; Lindpere, H.; Lõhmus, U.; Madise, Ü.; Merusk, K.; Narits, R.; Olle, V.; Põld, J.; Schneider, H. Eesti Vabariigi Põhiseadus, kommenteeritud väljaanne, Justiitsministeerium, Juura, Õigusteabe AS, 2002, lk 79

- Eesti rahvusest vastanud leidsid sagedamini, et õigused on võrdselt tagatud kõigi rahvuste esindajate jaoks. Vene rahvusest vastajate seas oli eestlastega võrreldes rohkem neid, kes uskusid, et põhiõigused ei ole kõigi jaoks võrdselt tagatud.
- Lõuna-Eesti elanikud leidsid teiste piirkondade elanikega võrreldes enam, et elukoht mõjutab seda, kuivõrd inimeste põhiõigused tagatud on.

Uuringu üheks vaatlusaluseks teemaks on see, mil määral inimesed leiavad, et nende põhiõigused on kaitstud. Tegemist on inimeste antud hinnangutega ning iga kodanik esindab oma isikliku kogemuse põhjal kujunenud seisukohta. Uuringu seisukohalt on oluline vaadelda õiguste tagatust kahest aspektist: esiteks õiguste lõikes ning teiseks sotsiaalsete gruppide lõikes. Seeläbi on võimalik selgitada inimeste arvates enim tagatud ning vähim tagatud õiguste grupid, samuti sotsiaalsed grupid, kuhu kuuluvate inimeste õigused on enim kaitstud, ning grupid, mille liikmete õiguste kaitse jääb vastajate arvates alla keskmise.

Selleks koostati küsimustikus kaks plokki. Esimeses paluti vastajatel hinnata seda, mil määral üks või teine õigus on praegu tagatud. Teises koguti vastajate hinnanguid selle kohta, kuivõrd õigused on kaitstud vaatamata kuulumisele ühte või teise sotsiaalsesse gruppi ehk teisisõnu, kas on olemas sotsiaalseid gruppe, keda põhiõigustega seoses diskrimineeritakse.

Lisaks on otstarbekas vaadelda, kas õigusteadmiste põhjal moodustatud gruppide arvamused ühtivad või lahknevad mõnes osas. Ilmselt annavad ulatuslikumad teadmised kodanike õigustest selgema ülevaate ka nende õiguste tagatuse kohta.

Üldhinnang õiguste tagatusele

Küsitluse koostamise käigus moodustati kõigist põhiõigustest ja vabadustest 16 üldistavat gruppi, mis peaksid katma olulisema osa põhiõigustega seotud valdkondadest. Tulemused on esitatud järgnevas tabelis.

Tabel 24. Hinnangud põhiõiguste tagatusele

Kuivõrd Te nõustute või ei nõustu, et praeguses Eestis on kõigil võrdne õigus:					
	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Üldse ei ole nõus	Ei oska öelda
ettevõtlusvabadusele ehk kõigil kodanikel on õigus koonduda tulundusühingutesse ja tegeleda ettevõtlusega	61%	28%	5%	1%	5%
puhtale elu- ja looduskeskkonnale (loodusele tekitatud kahju tuleb hüvitada)	59%	27%	11%	2%	2%
kodu puutumatus ehk keegi ei tohi teiste	57%	31%	10%	1%	1%

kodurahu häirida ega eluruumidesse seadusevastaselt tungida					
perekonna ja eraelu puutumatus ehk keegi ei tohi teise perekonnaellu seadusevastaselt sekkuda	57%	32%	8%	1%	2%
süütuse presumpatsioonile ehk keegi ei ole süüdi enne, kui ta on kohtus süüdi mõistetud	53%	31%	10%	2%	4%
vabadusele ja isikupuutumatus ehk kellelki ei tohi seadusevastaselt vabadust võtta	52%	32%	12%	1%	3%
kohtusse pöörduda ehk kõigile on kohtumõistmine kättesaadav	50%	28%	15%	5%	3%
haridusele ehk haridus on kõigile kättesaadav	47%	31%	18%	4%	0%
sõna- ja mõttevabadusele ehk puudub tsensuur	47%	33%	14%	3%	3%
pidada avalikus kohas koosolekuid ja kogunemisi	41%	36%	14%	4%	5%
omandi kaitsele ehk igaühe omand on puutumatu ja kaitstud	41%	34%	18%	4%	2%
riigi abile puuduse korral ehk abile vanaduse, töövõimetuse, toitjakaotuse ja puuduse korral	35%	37%	22%	4%	3%
tervisekaitsele ehk arstiabi ja tervishoiuteenus on kõigile kättesaadavad	33%	32%	29%	6%	0%
erapooletule kohtumõistmisele ehk kohtud on sõltumatud	30%	33%	24%	5%	8%
riigi ja seaduse kaitsele ehk inimesed on kaitstud teiste kodanike ja riigi omavoli eest	23%	36%	29%	9%	4%
õiglastele töötingimustele ehk töötingimused on riigi kontrolli all	23%	26%	37%	13%	2%

Vastajad pidasid kõige paremini tagatud õiguseks õigust ettevõtlusvabadusele, hinnates samal ajal kõige vähem tagatuks õigust õiglastele töötingimustele, vt. tabel 24. Seega hindavad vastajad ettevõtja-töötaja suhtes paremini tagatuks just ettevõtja õigusi.

Vastajate arvates on tagatud suhteliselt korralik õiguste kaitse. Siiski erinesid hinnangud eri põhiõigustele oluliselt. Kui jagada põhiõigused funktsioonist lähtuvalt⁹ tõrjeõigusteks (õigus riigi mittesekkumisele isiku vabadussfääri) ja sooritusõigusteks (õigus riigi positiivsele tegevusele), siis võib väita, et vastajad leiavad, et suhteliselt hästi on tagatud mitmed tõrjeõigused (õigus ettevõtlusvabadusele, puhtale elu- ja looduskeskkonnale, kodu, perekonna ja eraelu puutumatus) kuid vastukaaluks on suhteliselt kesiselt tagatud sooritusõigused (õigus õiglastele töötingimustele, riigi ja seaduse kaitsele, tervisekaitsele ning riigi abile puuduse korral). Vastajate arvates on kodanikele riigi poolt tagatud enamik vabadusi, kuid õiguste teostamisel loodetakse inimeste endi initsiatiivile.

Teadmistepõhiste gruppide hinnangud õiguste tagatusele

Hinnanguid põhiõiguste tagatusele võrreldi teadmistepõhiste gruppide lõikes. Erinevuste kindlaksmääramiseks tehti dispersioonanalüüs (vt lisa Põhiõiguste kaitse: dispersioonanalüüs, tabel 84), mille käigus selgus, et osa õiguste puhul teadmistepõhiste gruppide hinnangud ühtivad, teatud õiguste puhul ollakse aga eriarvamusel. Järgnevalt on esitatud vaid need juhud, mil arvamused lahknesid olulisel määral.

Nelja vabaduse ja õiguse puhul eristusid vähem teadlikud teistest vaid selle poolest, et andsid oluliselt rohkem vastuseid "Ei oska öelda", need on (vt. lisa Põhiõiguste tagatus, risttabelid 85 - 88):

- hinnang riigi ja seaduse kaitse tagatusele;
- hinnang vabaduse ja isikupuutumatus tagatusele;
- hinnang süütuse presumptsiooni põhimõtte järgimisele;
- hinnang õiguse tagatusele pidada avalikus kohas koosolekuid.

Vastuste üldine muster suures osas ei erinenud – kõik grupid leidsid üldiselt, et loetletud õigused on pigem kaitstud (vastavalt 59%; 83%, 84% ja 76%).

Erapooletu kohtumõistmine

Tabel 25. Hinnangud kohtute sõltumatusele

Hinnang erapooletule kohtumõistmisele ehk kohtud on sõltumatud						
Õigusteadmistepõhised klastrid	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Üldse ei ole nõus	Ei oska öelda	Kokku
Teadlikud	30%	37%	24%	6%	3%	100%
Suhteliselt teadlikud	30%	36%	22%	7%	5%	100%
Suhteliselt väheteadlikud	35%	25%	25%	1%	15%	100%
Väheteadlikud	23%	30%	23%	2%	23%	100%
Üldkeskmine	30%	33%	24%	5%	8%	100%

Pearsoni χ -ruut = 41,4; olulisus 0,000; Phi = 0,29; olulisus 0,000; Cramer's V = 0,17; olulisus 0,000

Hinnangutes erapooletule kohtumõistmisele oli teadlike vastajate hulgas rohkem neid, kes leidsid, et antud õigus on tagatud, vt tabel 25. Vähem teadlikud kodanikud jäid sageli vastuse võlgu ning andsid suhteliselt vähem nõusolevaid vastuseid.

Õiglaste töötingimuste tagamine

Tabel 26. Hinnang õiglaste töötingimuste tagatusele

Hinnang õiglastele töötingimustele ehk töötingimused on riigi kontrolli all						
Õigusteadmistepõhised klastrid	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Üldse ei ole nõus	Ei oska öelda	Kokku
Teadlikud	19%	27%	39%	14%	1%	100%

Suhteliselt teadlikud	19%	40%	29%	10%	1%	100%
Suhteliselt väheteadlikud	27%	15%	42%	13%	3%	100%
Väheteadlikud	35%	19%	29%	8%	10%	100%
Üldkeskmine	23%	26%	37%	13%	2%	100%

Pearsoni χ -ruut = 39,4; olulisus 0,000; Phi = 0,28; olulisus 0,000; Cramer's V = 0,16; olulisus 0,000

Vähem teadlike vastajate hinnangud töötingimuste õiglasele tagatusele on keskmiselt kõrgemad kui teadlikel vastajatel, vt. tabel 26. Teadlikest vastajatest nõustus selle väitega 46% ja ei nõustunud 53%, väheteadlikest nõustus seevastu 54% ja ei nõustunud 37%. Seega võib väita, et teadlikud kodanikud on töötajate õiguste tagatuse suhtes kriitilisemad.

Ettevõtlusvabaduse tagatus

Tabel 27. Hinnang ettevõtlusvabaduse tagatusele

Hinnang ettevõtlusvabadusele ehk kõigil kodanikel on õigus koonduda tulundusühingutesse ja tegeleda ettevõtlusega						
Õigusteadmistepõhised klastrid	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Üldse ei ole nõus	Ei oska öelda	Kokku
Teadlikud	65%	27%	6%	1%	1%	100%
Suhteliselt teadlikud	71%	24%	4%	0%	1%	100%
Suhteliselt väheteadlikud	52%	34%	4%	1%	9%	100%
Väheteadlikud	48%	29%	6%	0%	17%	100%
Üldkeskmine	61%	28%	6%	1%	5%	100%

Pearsoni χ -ruut = 40,2; olulisus 0,000; Phi = 0,28; olulisus 0,000; Cramer's V = 0,16; olulisus 0,000

Mida teadlikumad vastajad, seda kõrgemalt nad hindasid ettevõtlusvabaduse tagatust. Teadlikest kodanikest nõustus toodud väitega 92% ning ei nõustunud 7%, väheteadlike grupis on vastavad osakaalud 89% ja 7%. Üldiselt võib väita, et enamik vastajatest hindas vabaduse ettevõtlusega tegeleda tagatuks – nii arvas 89% vastajatest.

Kõiki erinevusi üldistades võib väita, et põhiõigustest teadlikud vastajad esitasid oma seisukohad enesekindlamalt, kasutades vähem mõõdukaid vastuseid (nagu "Pigem nõus" või "Pigem ei ole nõus") ja jäädes harvemini vastuse võlgu ("Ei oska öelda"). Väheteadlikud vastajad erinesid teistest selle poolest, et jäid kõige sagedamini vastuse võlgu.

Teadlikud kodanikud on kriitilisemad sooritusõiguste suhtes, leides, et riigi osalus võiks ulatuslikum olla, samas kui vähem teadlikud kodanikud on kriitilisemad tõrjeõiguste suhtes. Selle alusel võib oletada, et mida teadlikumaks saavad kodanikud oma õigustest, seda enam osatakse nõuda riigi osa võimaluste loomisel oma õigusi teostada.

Diskrimineerimine

Uuringu käigus küsiti vastajatelt, mil määral on nende arvates tagatud eri sotsiaaldemograafiliste gruppide esindajate põhiõiguste kaitse ehk teisisõnu, kas mõnda sotsiaalset gruppi diskrimineeritakse põhiõiguste kontekstis. Vastuste kokkuvõte on esitatud järgmises tabelis.

Tabel 28. Eri sotsiaalsete gruppide esindajate põhiõiguste kaitstus

Kuivõrd Te nõustute või ei nõustu, et praeguses Eestis on kõigi inimeste põhiõigused võrdselt kaitstud sõltumata sellest, milline on nende:					
	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Üldse ei ole nõus	ei oska öelda
sugu	43%	32%	21%	3%	2%
rahvus	34%	32%	25%	5%	4%
vanus	38%	36%	22%	4%	1%
varanduslik seisund	24%	28%	35%	11%	2%
tervislik seisund	30%	30%	31%	6%	3%
füüsiline või vaimne puue	22%	28%	34%	9%	7%
elukoha	40%	32%	22%	4%	3%
poliitilised vaated	30%	30%	22%	7%	11%

Vastajate arvates erineb põhiõiguste tagatus kõige enam füüsilise või vaimse puude ning varandusliku seisundi alusel. See tähendab, et vastajate arvates ei ole füüsilise või vaimse puudega või majanduslikus kitsikuses olevate kodanike õiguste kaitse sama hästi tagatud kui ülejäänuil. Inimeste arvates on kõigil formaalselt võrdsed võimalused, kuid sageli saab õiguste teostamisel takistuseks varanduslik seisund: „Hariduse saamine võib raha taha pidama jääda“, nagu üks küsitletutest väitis.

Kõige vähem eristuvad vastajate arvates inimesed soo, vanuse ja rahvuse alusel, valdav enamik vastajaid leidis, et põhiõigused on täielikult või pigem tagatud soo, vanuse ja rahvuse alusel (vastavalt 74%, 74%, 66%, vt. tabel 28). See tähendab, et enamiku vastajate arvates on põhiõigused suhteliselt võrdselt tagatud meestele ja naistele, noortele ja vanadele ning eestlastele ja vähemusrahvuste esindajatele.

Teadmistepõhiste gruppide hinnangud diskrimineerimisele

Erinevatesse õigusteadlikkuse alusel moodustatud gruppidesse kuuluvad vastajad andsid erinevaid vastuseid küsimusele "Kuivõrd Te nõustute või ei nõustu, et praeguses Eestis on kõigi inimeste põhiõigused võrdselt kaitstud sõltumata sellest, milline on nende... " järgmiste tegurite puhul: sugu, rahvus, varanduslik seisund, tervislik seisund ja poliitilised vaated. Vanuse, puude ja elukoha kohta erineva teadlikkusega kodanike arvamused ühtisid.

Eri rahvusest inimeste põhiõiguste kaitstus

Tabel 29. Eri rahvusest inimeste põhiõiguste kaitstus

Kuivõrd Te nõustute või ei nõustu, et praeguses Eestis on kõigi inimeste põhiõigused võrdselt kaitstud sõltumata sellest, milline on nende: rahvus						
Õigusteadmistepõhised klastrid	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Üldse ei ole nõus	Ei oska öelda	Kokku
Teadlikud	39%	34%	22%	3%	2%	100%
Suhteliselt teadlikud	24%	37%	32%	5%	1%	100%
Suhteliselt väheteadlikud	30%	22%	28%	8%	12%	100%
Väheteadlikud	31%	29%	29%	10%	2%	100%
Üldkeskmine	34%	31%	25%	5%	4%	100%

Pearsoni χ -ruut = 39,5; olulisus 0,000; Phi = 0,28; olulisus 0,000; Cramer's V = 0,16; olulisus 0,000

Ilmnes, et teadlikumad kodanikud olid sagedamini nõus või pigem nõus väitega, et kõigi rahvusrühmade põhiõigused on tagatud, vähem teadlikud arvasid sagedamini vastupidi (vt tabel 29).

Eri soost inimeste põhiõiguste kaitstus

Tabel 30. Eri soost inimeste põhiõiguste kaitstus

Kuivõrd Te nõustute või ei nõustu, et praeguses Eestis on kõigi inimeste põhiõigused võrdselt kaitstud sõltumata sellest, milline on nende: sugu						
Õigusteadmistepõhised klastrid	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Üldse ei ole nõus	Ei oska öelda	Kokku
Teadlikud	44%	33%	21%	2%	0%	100%
Suhteliselt teadlikud	32%	43%	13%	8%	4%	100%
Suhteliselt väheteadlikud	50%	19%	27%	3%	2%	100%
Väheteadlikud	38%	35%	17%	2%	8%	100%
Üldkeskmine	43%	32%	21%	3%	2%	100%

Pearsoni χ -ruut = 40,4; olulisus 0,000; Phi = 0,28; olulisus 0,000; Cramer's V = 0,16; olulisus 0,000

Teadlikud vastajad on sagedamini seisukohal, et inimese soost ei sõltu see, mil määral on tagatud tema põhiõigused – 77% teadlikest vastajatest ja 73% väheteadlikest on sellel arvamusel (vt tabel 30).

Erineva varandusliku seisundiga inimeste põhiõiguste kaitstus

Tabel 31. Erineva varandusliku seisundiga inimeste põhiõiguste kaitstus

Kuivõrd Te nõustute või ei nõustu, et praeguses Eestis on kõigi inimeste põhiõigused võrdselt

kaitstud sõltumata sellest, milline on nende: varanduslik seisund						
Õigusteadmistepõhised klastrid	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Üldse ei ole nõus	Ei oska öelda	Kokku
Teadlikud	24%	29%	36%	10%	1%	100%
Suhteliselt teadlikud	12%	31%	37%	17%	3%	100%
Suhteliselt väheteadlikud	31%	19%	35%	11%	4%	100%
Väheteadlikud	25%	41%	24%	6%	4%	100%
Üldkeskmine	24%	28%	34%	11%	2%	100%

Pearsoni χ -ruut = 24,2; olulisus 0,019; Phi = 0,22; olulisus 0,019; Cramer's V = 0,13; olulisus 0,019

Teadlikud kodanikud peavad varanduslikku seisundit takistuseks kõigi põhiõiguste teostamisel sagedamini kui väheteadlikud, vt. tabel 31. Teadlikest vastajatest 53% leidis, et varanduslik seisund ei ole probleem õiguste teostamisel, väheteadlikest oli samal arvamusel 66%. Vastupidisel seisukohal, et varanduslik seisund võib olla takistuseks, oli 46% teadlikest vastajatest ja 30% väheteadlikest.

Erineva tervisliku seisundiga inimeste põhiõiguste kaitstus

Tabel 32. Erineva tervisliku seisundiga inimeste põhiõiguste kaitstus

Kuivõrd Te nõustute või ei nõustu, et praeguses Eestis on kõigi inimeste põhiõigused võrdselt kaitstud sõltumata sellest, milline on nende: tervislik seisund						
Õigusteadmistepõhised klastrid	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Üldse ei ole nõus	Ei oska öelda	Kokku
Teadlikud	27%	31%	33%	6%	2%	100%
Suhteliselt teadlikud	25%	30%	34%	8%	3%	100%
Suhteliselt väheteadlikud	40%	21%	29%	4%	5%	100%
Väheteadlikud	32%	40%	18%	2%	8%	100%
Üldkeskmine	30%	30%	31%	6%	3%	100%

Pearsoni χ -ruut = 24,0; olulisus 0,021; Phi = 0,22; olulisus 0,021; Cramer's V = 0,13; olulisus 0,021

Väheteadlikud vastajad arvasid sagedamini, et põhiõigused on tagatud kõigile vaatamata sellele, milline on inimese tervislik seisund, vt. tabel 32. Teadlikud kodanikud olid kriitilisemad – nendest 39% leidis, et tervislikust seisundist sõltub põhiõiguste tagatus. Väheteadlikest jagas sama seisukohta vaid 20%.

Erinevate poliitiliste vaadetega inimeste põhiõiguste kaitstus

Tabel 33. Erinevate poliitiliste vaadetega inimeste põhiõiguste kaitstus

Kuivõrd Te nõustute või ei nõustu, et praeguses Eestis on kõigi inimeste põhiõigused võrdselt kaitstud sõltumata sellest, millised on nende: poliitilised vaated						
---	--	--	--	--	--	--

Õigusteadmistepõhised klastrid	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Üldse ei ole nõus	Ei oska öelda	Kokku
Teadlikud	33%	35%	22%	6%	3%	100%
Suhteliselt teadlikud	21%	35%	19%	14%	10%	100%
Suhteliselt väheteadlikud	29%	18%	27%	5%	20%	100%
Väheteadlikud	31%	24%	16%	4%	25%	100%
Üldkeskmise	30%	30%	22%	7%	11%	100%

Pearsoni χ -ruut = 56,0; olulisus 0,000; Phi = 0,33; olulisus 0,000; Cramer's V = 0,19; olulisus 0,000

Poliitiliste vaadete puhul leidsid teadlikud kodanikud sagedamini, et õigused on võrdselt tagatud, vähem teadlike arvamus erines teadlikumate omast selle poolest, et neil puudus sageli oma arvamus (vt. tabel 33).

Teadlikud kodanikud olid võrreldes väheteadlikega sagedamini arvamusel, et sellised tegurid nagu poliitilised vaated, sugu ja rahvus ei ole põhiõiguste teostamisel takistuseks. Teisisõnu arvasid teadlikud vastajad sagedamini, et poliitiliste vaadete, soo ja rahvuse alusel põhiõiguste seisukohast olulist diskrimineerimist aset ei leia. Samas olid teadlikud kodanikud kriitilisemad selliste tegurite suhtes nagu tervislik ja varanduslik seisund – sagedamini leiti, et need võivad saada inimestele takistuseks põhiõiguste teostamisel.

Sotsiaaldemograafiliste gruppide hinnangud diskrimineerimisele

Selgitamaks, kas õiguste tagatust tunnetavad ühte moodi erinevad sotsiaalsed grupid (kelle kohta väide esitatakse), võrreldi ka sotsiaaldemograafiliste gruppide hinnanguid ühele või teisele väitele.

Meeste ja naiste vaated sugudevahelisele diskrimineerimisele oluliselt ei erinevad (vea tõenäosus 10%) – seega võib väita, et vastaja sugu ei mõjuta seda, mil määral peetakse kodaniku sugu diskrimineerimise aluseks. Teisisõnu – küsitlud meeste ja naiste arvamus ei lahkne selles, kui võrd inimese jaoks on praeguses Eestis põhiõigused tagatud sõltumata tema soost. Kuna arvamuste erisust ei ilmnenu, puudub ka tarvidus andmete esitamise järele.

Eri vanuses inimeste põhiõiguste kaitstus

Tabel 34. Eri vanuses inimeste põhiõiguste kaitstus

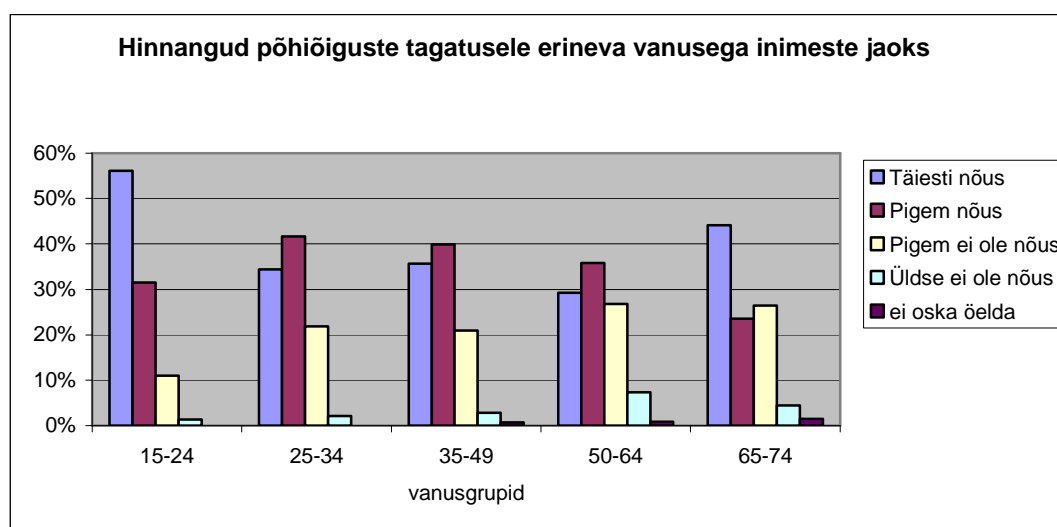
Kui võrd Te nõustute või ei nõustu, et praeguses Eestis on kõigi inimeste põhiõigused võrdselt kaitstud sõltumata sellest, milline on nende: vanus						
Vanusegrupid	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Üldse ei ole nõus	Ei oska öelda	Kokku
15–24	56%	32%	11%	1%	0%	100%
25–34	34%	42%	22%	2%	0%	100%

35–49	36%	40%	21%	3%	1%	100%
50–64	29%	36%	27%	7%	1%	100%
65–74	44%	24%	26%	4%	1%	100%
Üldkeskmine	38%	36%	22%	4%	1%	100%

Pearsoni χ -ruut = 29,3; olulisus 0,022; Phi = 0,24; olulisus 0,022;

Cramer's V = 0,12; olulisus 0,022

Vastanute vanus mõjutab nende arvamust sellest, kuivõrd vanuse alusel kodanike põhiõigusi piiratakse (vt. tabel 34). Väitega nõustusid pigem nooremad vastajad, väitega ei nõustunud keskmiselt vanemad vastajad. Seega – vanemad vastajad leiavad sagedamini, et inimese põhiõiguste tagatus sõltub tema vanusest.

Joonis 4. Eri vanuses inimeste põhiõiguste kaitstus

Küsimus vanuse kohta oli püstitatud neutraalsena – silmas ei peetud konkreetselt seda, et põhiõigused oleks vähem kaitstud vanemate inimeste puhul, küsimust võib tõlgendada ka teistpidi – nooremate inimeste põhiõigused on vähem tagatud kui vanemate omad. Ilmselgelt valitseb erinevate vastuse andnute seas seos – inimesed, kes arvavad, et vanuse alusel eristamist ei toimu, on keskmiselt nooremad, ja need, kes leiavad, et eristamine toimub, on pigem vanemad (vt. joonis 4).

Eri rahvusest inimeste põhiõiguste kaitstus

Tabel 35. Eri rahvusest inimeste põhiõiguste kaitstus

Kuivõrd Te nõustute või ei nõustu, et praeguses Eestis on kõigi inimeste põhiõigused võrdselt kaitstud sõltumata sellest, milline on nende: rahvus						
Vastaja rahvus	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Üldse ei ole nõus	Ei oska öelda	Kokku
Eestlane	40%	31%	23%	3%	3%	100%
Venelane	22%	29%	32%	10%	6%	100%
Muu rahvus	30%	43%	20%	3%	3%	100%

Üldkeskmine	34%	32%	25%	5%	4%	100%
-------------	-----	-----	-----	----	----	------

Pearsoni χ -ruut = 26,0; olulisus 0,001; Phi = 0,23; olulisus 0,001;

Cramer's V = 0,16; olulisus 0,001

Rahvuste lõikes erinesid hinnangud põhiõiguste tagatusele rahvuse alusel olulisel määral. Eesti rahvusest vastanud leidsid sagedamini, et õigused on võrdselt tagatud kõigi rahvuste esindajatele (vt. tabel 35). Vene rahvusest vastajate seas oli eestlastega võrreldes rohkem neid, kes uskusid, et põhiõigused ei ole kõigile võrdselt tagatud (üldiselt leidis siiski ka üle poole vene rahvusest vastajatest, et õiguste tagatusel rahvus rolli ei mängi). Muude rahvuste esindajatest leidis kaks kolmandikku, et rahvus ei ole põhiõiguste tagatuse puhul määravaks teguriks. Seega muude rahvuste esindajad peale eestlaste ja venelaste leiavad kõige sagedamini, et õiguste kaitse on võrdselt tagatud kõigile inimestele vaatamata nende rahvusele.

Vastaja sissetulek või hõivetüüp (palgatöötaja, ettevõtja, mitteaktiivne) ei mõjutanud oluliselt tema arvamust sellest, kui võrd varanduslik seisund mõjutab põhiõiguste tagatust. Samamoodi ei avaldanud vastajate arvamusele sellest, kui võrd elukoht mõjutab põhiõiguste tagatust, mõju see, kui suures asulas vastaja elab. Küll aga mõjutab hinnangut see, millisest regioonist vastaja pärit on (vt tabel 36):

Eri kohtades elavate inimeste põhiõiguste kaitstus

Tabel 36. Eri kohtades elavate inimeste põhiõiguste kaitstus

Kuivõrd Te nõustute või ei nõustu, et praeguses Eestis on kõigi inimeste põhiõigused võrdselt kaitstud sõltumata sellest, milline on nende: elukoht						
Regioon	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Üldse ei ole nõus	Ei oska öelda	Kokku
Tallinn	45	30	21	1	3	100
Harju-, Järva- ja Raplamaa	47	27	18	8	0	100
Hiiu-, Lääne-, Pärnu- ja Saaremaa	47	22	22	2	7	100
Jõgeva- ja Tartumaa	22	52	20	3	3	100
Põlva-, Valga-, Viljandi- ja Võrumaa	22	33	38	7	0	100
Ida- ja Lääne-Virumaa	46	30	16	4	3	100
Üldkeskmine	40	32	22	4	3	100

Pearsoni χ -ruut = 49,9; olulisus 0,000; Phi = 0,31; olulisus 0,000; Cramer's V = 0,16; olulisus 0,000

Lõuna-Eesti elanikud leidsid teiste piirkondade elanikega võrreldes enam, et elukoht mõjutab seda, kui võrd on inimeste põhiõigused tagatud (vt. tabel 36). Kui tallinlastest 75% leidis, et elukoht õiguste tagatust ei mõjuta, siis lõunaestlastest jagas seda arvamust 55% vastanutest. Tallinna elanikest 22% leidis, et elukohast sõltub, kui võrd inimeste õigused on tagatud, lõunaestlastest arvas sama 45% vastanutest.

Hinnangud põhiõigustele ja kokkupuude õigussüsteemiga valdkonniti

Lisaks teadmiste kontrollile erinevate valdkondade lõikes, on uuringus selgitatud välja inimeste tegelikku kokkupuudet olukordadega, kus küsimused põhiõigustest tõusetuvad. Vaatamata sellele, kas tegelik kokkupuude oli või mitte, küsiti aga kõigilt hinnanguid ja analüüsis on neid kõrvutatud vastustega, mida anti käesoleva analüüsi esimeses pooles käsitletud teadmistekontrolli küsimustele.

Töö ja amet

- Töötajate õiguste regulatsiooni peavad vastajad kas piisavaks või leiavad, et reegleid tuleks kehtestada senisest enam. Vähesed näevad vajadust reegleid vähendada. Üle poole vastajatest peab vajalikuks senisest enam reguleerida tööohutuse, töökeskkonna ning tasustamisega seotud teemasid.
- Töövaidlusi on ette tulnud ligikaudu pooltel vastajatest. Kaks kolmandikku vastajatest üritas vaidlust omal jõul lahendada ega pöördunud abi saamiseks ühegi institutsiooni poole. Juhul kui otsustati abi otsida, pöörduti kõige sagedamini töövaidluskomisjoni.

Üheks põhiõiguste valdkonnaks, mille kohta püstitati küsimus, oli töötajate õigused. Uuringus vaadeldi lisaks konkreetsetele tööõiguse alastele teadmistele ka suhtumist töösuhte reguleerimisse riigi poolt ning töötajate ja tööandjate vaheliste vastasseisude esinemise sagedust ja tulemusi.

Tööõiguse regulatsiooni piisavus

Tabel 37. Riikliku regulatsiooni piisavusele antud hinnang

Kas riik reguleerib töösuhteid Teie arvates vajalikul määral? (%)					
	Jah	Ei, riik peaks senisest reegleid kehtestama enam	Ei, riik peaks kehtivate reeglite hulka vähendama	Ei oska öelda	Kokku
Teadlikud	49	41	5	5	100
Suhteliselt teadlikud	55	40	3	3	100
Suhteliselt väheteadlikud	33	48	4	14	100
Väheteadlikud	25	38	6	31	100
Üldkeskmine	44	42	5	9	100

Väike osa kodanikest leidis, et riik peaks töötajate ja tööandjate vahelisi suhteid reguleerivate reeglite hulka vähendama (5%, vt. tabel 37). Suhteliselt võrdselt jagunesid ülejäänud vastajad, leides, et reeglite hulk on piisav (44%) või et tuleks kehtestada senisest enam reegleid (42%).

Ilmnes seos vastajate teadmiste ja riikliku regulatsiooni piisavusele antud hinnangu vahel¹⁰. Teadlikumad vastajad olid enam rahul senise riikliku regulatsiooniga, vähem teadlikel arvamus kas puudus või nad tundsid vajadust ulatuslikuma regulatsiooni järele (vt. tabel 37).

Küsitletud väitsid ka, et lisaregulatsiooni järele vajadus puudub, kuid senist süsteemi tuleks korrastada. Samuti kalduti avatud vastustes sageli arvama, et lisaregulatsiooni väljatöötamise asemel tuleks rohkem tegeleda olemasoleva täitmise jälgimise ja kontrolliga: „On olemas seadused, aga riik ei ulatu igale poole ja asi on kontrolli alt väljas.“

Tabel 38. Riikliku regulatsiooni piisavusele antud hinnang hõivetüübi järgi

		Kas riik reguleerib töösuhteid Teie arvates vajalikul määral? (%)			
		Jah	Ei, riik peaks senisest enam reegleid kehtestama	Ei, riik peaks kehtivate reeglite hulka vähendama	ei oska öelda
Milline järgnevatest seisunditest Teid põhiliselt iseloomustab?	Iseendale töandja (ettevõtja)	45	37	15	2
	Palgatöötaja avalikus sektoris	44	51	2	3
	Palgatöötaja erasektoris	51	38	5	6
	Pensionil	30	40	6	24
	Õpilane, üliõpilane	67	22	3	8

Erinevates hõivegruppides suhtutakse töösuhete reguleerimisse erinevalt. Kehtivate reeglite hulga vähendamise poolt on ettevõtjad (15% grupist), vt. tabel 38. Kõige enam pooldavad enamate reeglite kehtestamist palgatöötajad avalikus sektoris (51%). Olemasoleva reeglite hulgaga on kõige enam rahul õpilased (67%) ja erasektori palgatöötajad (51%). Võimalik, et õpilaste rahulolu on tingitud sellest, et antud gruppi esindajad ei tegutsenud vastamise hetkel ise aktiivsetena töajõuturul. Ootuspäraselt jäid kõige sagedamini vastuse võlgu pensionärid (24%). Selline tulemus on ilmselgelt tingitud taas vähesest kokkupuutest töajõuturu ja seda reguleeriva seadusandlusega.

Töösuhetega kaasnevate õiguste kohta polnud esitatud väga palju küsimusi, kuid olemasolevate põhjal võib väita, et vastajatel on võrreldes teiste teemavaldkondadega selles osas suhteliselt hea ülevaade (vt ptk. Põhiõiguste alased teadmised, lk. 16). Esitatud faktiküsimustele anti reeglina üle 70% õigeid vastuseid. Võrreldes teiste valdkondadega (näiteks korrakaitse) on õigete vastuste määr suhteliselt kõrge. Seega võib väita, et vastajad omavad regulatsiooni piisavust hinnates suhteliselt head ülevaadet hetkel kehtivast õiguslikust raamistikust. Ilmnes ka, et mida teadlikum on vastaja, seda kriitilisem on tema hinnang õiglaste töötingimuste tagatuse suhtes (vt ptk. Hinnangud põhiõiguste tagatusele, lk 34.). Teadlikest kodanikest leidis 53% vastanutest, et töötingimused ei ole kõigi jaoks võrdsed, väheteadlikest oli samal arvamusel 37% vastanutest.

Tabel 38. Tarvidus töötajate õiguste täpsema reguleerimise järele

¹⁰ Pearsoni χ -ruut statistiku väärtuseks kujunes 50,6 olulisuse nivool 0,00%.

Mida järgnevatest peaks riik Teie arvates täpsemalt reguleerima või kontrollima?	%
Nõuded tööohutusele	65
Nõuded töökeskkonnale	59
Ületunnitöö tasustamise määr	52
Minimaalne kuupalk	50
Töösuhete lõpetamise kord	46
Maksimaalne töötundide arv päevas	44
Minimaalne puhkusepäevade arv aastas	35
Ametikõrgenduse andmise kord	22
Mitte ükski neist	7
Ei oska öelda	8

Üle poole vastajatest pidas vajalikuks senisest enam reguleerida tööohutuse, töökeskkonna ning tasustamisega seotud küsimusi (vt. tabel 38). Vähem tunti vajadust reguleerida töö- ja puhkeaja ning ametikõrgendusega seotud küsimusi. Vaid 7% vastajatest leidis, et mitte ükski loetletud teemadest ei vaja täpsemat reguleerimist.

Andes hinnanguid põhiõiguste tagatusele leidsid pooled vastajatest (50%), et kõigil inimestel ei ole võrdselt tagatud õiglasi töötingimusi (vt. ptk. Hinnangud põhiõiguste tagatusele, lk 34). Seevastu ettevõtlusvabaduse arvasid tagatud olevat 89% vastajatest (vt. ptk. Hinnangud põhiõiguste tagatusele lk 35). Õiglaselised töötingimused on vastajate arvates loetletutest kõige nõrgemini tagatud põhiõigus, samal ajal, kui ettevõtlusvabadust peetakse kõige tugevamini tagatud põhiõiguseks. Seetõttu näib mõistetav vastajate soov töötajate õiguste täpsema reguleerimise järele. Tunnetatud vastuolu soovitud ja tegeliku olukorra vahel esineb püsivalt kõigi asjassepuutuvate küsimuste lõikes. Väljaöeldud vajadus suurendada tööõiguse regulatsiooni ei pruugi tähendada otsest vajadust reeglite hulga suurendamise järele. Võimalik, et olemasolev seadusandlus on ajale jalgu jäänud või riigi teostatav kontroll ei ole piisav. Tabelis 38 esitatud valdkonnad, mille põhjalikuma reguleerimise järele vastajate arvates on suurem vajadus, võivad anda viiteid tööõiguse valdkondadele, milles probleeme kõige enam esineb.

Töövaidluste esinemine

Töövaidlus on antud uuringu kontekstis ükskõik milline erimeelsus, mis tööandja ja töötaja vahel aset leida võib.

Tabel 39. Töövaidluste esinemise sagedus

Kui sageli on Teil isiklikult oma tööandja/tööandjatega tulnud ette vaidlusi, nt vallandamise, töötasu, töötingimuste vms üle?	%
Sageli	5
Mõnikord	18

Harva	24
Mitte kunagi	50
Ei oska öelda	3

Töövaidlusi on ette tulnud ligikaudu pooltel vastajatest – vaidlustes pole osalenud 50% küsitletutest (vt. tabel 39). Sageli on töövaidlustes osalenud 5% vastanutest, mõnikord on sellist olukorda ette tulnud 18%-l vastanutest, harva 24%-l.

Tabel 40. Tööandjaga esinenud vaidluste lahendamise

Mõeldes viimasele korrale, kui Teil tuli oma tööandjaga ette vaidlus, siis kelle poole Te vaidluse lahendamisel abi saamiseks pöördusite?	%
Töövaidluskomisjoni poole	16
Juristi poole	11
Ametiühingu poole	8
Töötajate usaldusisiku poole	5
Kohtu poole	0
Mujale	4
Ei pöördunud kellegi poole	63
Ei oska öelda	2

Enamik vastajatest (63%) on üritanud kas vaidlust omal käel lahendada ega ole abi saamiseks pöördunud ühegi institutsiooni poole või loobunud üldse vaidlusele lahenduse otsimisest (vt. tabel 40). Seega, enamasti ei tegutse inimesed enda õiguste maksmapanemise nimel, lahkhelisid proovitakse lahendada omal käel või lepitakse probleemide kui paratamatusega.

Juhul kui siiski on otsustatud vaidluse lahendamiseks abi otsida, on kõige sagedamini pöördutud töövaidluskomisjoni poole – 16% nendest, kellel on töövaidlusi olnud, on probleemide lahendamiseks kasutanud töövaidluskomisjoni abi. Veidi vähem – 11% vastanutest – on kasutanud juristi abi, 8% ametiühingute tuge. On märkimisväärne, et valimisse sattunud vastajatest, kellel on esinenud töövaidlusi, ei olnud keegi vaidlust kohtu abil lahendanud. Mujale pöördunud (4% vastanutest) märkisid lahtistes vastustes enim pöördumist tuttavate poole, samuti oli pöördutud vastuolude lahendamiseks kõrgema tasandi juhi poole.

Tabel 41. Töövaidluste lahendamine erineva hõivetüübi korral.

	Mõeldes viimasele korrale, kui Teil tuli oma tööandjaga ette vaidlus, siis kelle poole Te vaidluse lahendamisel abi saamiseks pöördusite? (%)						
	Töötajate usaldusisiku	Ametiühingu	Töövaidluskomisjoni	Juristi poole	Mujale	ei pöördunud	ei oska

		poole	poole	poole			kellegi poole	õelda
Milline järgnevatest seisunditest	Iseendale tööandja (ettevõtja)	0	7	35	25	0	51	0
Teid põhiliselt iseloomustab?	Palgatöötaja avalikus sektoris	5	9	21	9	5	57	4
	Palgatöötaja erasektoris	5	4	10	10	3	74	1
	Pensionil	2	12	13	17	7	51	1
	Õpilane, üliõpilane	0	0	0	0	15	85	0

Tabel 41 kirjeldab erineva hõivetüübiga vastajate käitumist töövaidluste lahendamisel. Esitatud on lahenduskäikude kasutamise osakaalud hõiverühmade sees. Ilmneb, et suur osa ettevõtjatest ja iseendale tööandjatest eelistab vaidlusi lahendada töövaidluskomisjonides (seda võimalust on vaidluste tekkel kasutanud 35% ettevõtjatest) või pöördudes juristi poole (25% ettevõtjatest). Kuna ühe vaidluse lahendamiseks võib kasutada mitut varianti, näiteks pöördudes paralleelselt nii juristi kui töövaidluskomisjoni poole, on võimalik, et paljud valimisse sattunud ettevõtjad on sellist võimalust ka kasutanud.

Avaliku sektori palgatöötajatest ei pöördunud vaidluse puhul kellegi poole 57% vastanud töötajatest, erasektori palgatöötajatest ei pöördunud kellegi poole vaidluse lahendamiseks 74% töötajatest. Enda õiguste eest seistakse vähe mõlemas sektoris, kuid ilmneb, et erasektori töötajad on veelgi vähem aktiivsed kui avaliku sektori töötajad.

Analüüsi käigus ilmnis, et vaidluse lahendamise viisi ning vastaja teadmiste ulatuse vahel statistiliselt oluline seos puudub. Seega võib väita, et vähem teadlikud ja enam teadlikud kodanikud käituvad töövaidluste lahendamisel suhteliselt sarnaselt.

Kohtusse pöördumine

- Kahel kolmandikul vastajatest puudub igasugune kokkupuude kohtupidamisega. Teadlikumad vastajad on sagedamini osalenud kohtuprotsessis.
- Viierendik vastajatest on olnud olukorras, kus neil oli ilmne vajadus pöörduda kohtu poole, kuid nad ei teinud seda. Enamasti jäeti kohtu poole pöördumata raha- ja ajapuuduse tõttu.
- Nendest, kes on osalenud mõnel kohtuprotsessil, on suurem osa kasutanud võrdselt kahte võimalust – kaitsnud end ise või kasutanud advokaadi abi. Enamik vastajatest hindab oma teadmisi ebapiisavaks, et end kohtus ise kaitsta.

Kohus on põhiõiguste vaatlemisel oluline kahest aspektist. Esiteks käsitleb üks osa põhiseaduses määratletud põhiõigustest kohtupidamisega seotud õigusi ja vabadusi. Teiseks jääb kodaniku õiguste rikkumisel või vabaduste piiramisel õigluse maksmapanemiseks lõplik sõna kohtule. Seetõttu võib kohut vaadelda kui põhiõiguste kehtestamise ühte olulist instrumenti. Samuti on kohtu ülesandeks kogu õigussüsteemi kujundava seadusloome tõlgendamine – kohus viib kokku kirjepandud seaduse ja praktika.

Osalemine kohtuprotsessidel

Tabel 42. Osalemine kohtuprotsessidel.

Kas Te olete kunagi osalenud kohtuprotsessil mõnes järgnevas rollis?	%
Ei ole kunagi osalenud	62
Tunnistajana	16
Hagejana (hagi esitajana)	10
Kostjana (isikuna, kelle suhtes hagi esitati)	6
Poole esindajana	3
Kahtlustatavana	3
Muus rollis	3
Ei oska öelda	3

Suurel osal vastajatest (62%) puudub igasugune kokkupuude kohtupidamisega (vt tabel). Need, kellel on olnud kokkupuudet, on enim protsessis osalenud tunnistajana (16%), hagejana (10%) või kostjana (6%).

Muus rollis kohtuprotsessil osalenud vastajad olid kohtusaalis sageli olnud lihtsalt kuulajana, täitnud tõlgi kohustusi või osalenud protsessis kohtu kaasistuja või ühel juhul ka riikliku süüdistaja rollis.

Võrreldes vastanute kohtuprotsessis osalemise kogemusi ja õiguslaste teadmiste kogunemist, ilmnes teatud seaduspära. Teadlikumad vastajad olid osalenud kohtuprotsessis hagejana, kostjana, tunnistajana või mõnes muus rollis sagedamini, vähem teadlikud harvem¹¹.

Võrreldes teiste valdkondadega, oli vastajatel kohtupidamisega seotud õigustest suhteliselt keskpärane ülevaade (vt ptk. Põhiõiguste alased teadmised, lk. 17). Teati kohtuotsuse peale kaebamise võimalust ning seda, et vajadusel on võimalik nõuda kohtuistungis kinniseks tunnistamist. Samas vaid pooled vastajatest (56%) teadsid võimalusest nõuda kohtuniku taandamist ning üle kolmandiku arvates (39%) on kohtus võimalik kohustada inimesi tõestama enda süütust. Arvestades, et pea kaks kolmandikku (62%) vastajatest pole kunagi kohtusüsteemiga kokku puutunud võib mõista õigete ja valede vastuste suhet – otsese kokkupuute puudumisel on valdkonna kohta ka vähem teadmisi.

¹¹ Kõigil juhtudel jäi seose tõenäolisuse hindamisel tehtava statistilise vea suurus alla 5% künnise

Viiendik vastajatest on olnud olukorras, kus neil oleks olnud ilmne vajadus kohtu poole pöörduda, kuid nad pole seda teinud (20%, vt. tabel 43).

Vajadus kohtusse pöördumise järele

Tabel 43. Vajadus kohtu poole pöörduda

Kas Te olete kunagi olnud olukorras, kus Te oleksite vajanud õigusemõistmist kohtu kaudu, kuid te pole siiski kohtu poole pöördunud? (%)					
	Ühel korral	Korduvalt	Mitte kunagi	Ei oska öelda	Kokku
Teadlikud	17	6	76	0	100
Suhteliselt teadlikud	17	7	73	3	100
Suhteliselt väheteadlikud	5	13	81	1	100
Väheteadlikud	2	2	80	16	100
Üldkeskmine	13	7	77	2	100

Mida teadlikumad on vastajad, seda sagedamini on nad tundnud vajadust pöörduda kohtu poole, kuid nad pole saanud või suutnud seda vajadust realiseerida¹² (tulemused tabelis 43). Ilmselt ei näe väheteadlikumad kodanikud sageli, et nende õigusi on rikutud, samuti on võimalik, et nende vähene osalemine ühiskondlikus elus ei tekitagi olukordi, kus nende õigusi oluliselt rikutaks.

Vastajatest 78% leiab, et kõigile on tagatud võrdsed võimalused kohtussepöördumiseks (vt ptk. Hinnangud põhiõiguste tagatusele, lk. 33). Vastajatest 20% leiab, et kohtumõistmine ei ole kõigile võrdselt kättesaadav. Põhjused, miks juhul, kui on esinenud vajadus kohtusse pöörduda, kuid pöördumine on jäänud teostamata, on esitatud järgnevas tabelis.

Tabel 44. Kohtusse pöördumata jätmise põhjused

Mis on peamine põhjus, miks Te olete jätnud kohtu poole pöördumata?	%
Rahapuudus	33
Ajapuudus	27
Teadmiste puudus	24
Ettevõtlikkuse puudumine	23
Muul põhjusel	32
Ei oska öelda	2

¹² Pearsoni χ -ruut statistiku väärtus 64,3 olulisuse nivool 0,00%

Enamasti on jäetud kohtu poole pöördumata raha- ja ajapuuduse tõttu (vastavalt 33% ja 27% juhtudest, vt. tabel 44). Ka on probleemiks osutunud teadmiste või ettevõtlikkuse puudumine (24% ja 23% juhtudest). Muude põhjuste all töid vastajad mitmel juhul välja kahte põhjust: sageli jõuavad pooled kokkuleppele ilma kohtusse pöördumata („Saadi lõpuks rahumeelselt kokkuleppele“) või jäi puudu vajalikust tõendusmaterjalist („Polnud mõtet kohtusse pöörduda, poleks saanud midagi tõestada...“). Samuti esines juhtumeid, kus kohtusse jäeti pöördumata seetõttu, et ei soovitud lähedasele kaaskodanikule halba teha.

Tabel 45. Kohtusse pöördumata jätmise põhjused hõivegruppides

		Mis on peamine põhjus, miks Te olete jätnud kohtu poole pöördumata?					
		Ettevõtlik- kuse puudumine	Aja- puudus	Raha- puudus	Teadmiste puudus	Muul põhjusel	Ei oska öelda
Milline järgnevatest seisunditest Teid põhiliselt iseloomustab?	Iseendale tööandja (ettevõtja)	29	36	28	20	22	0
	Palgatöötaja avalikus sektoris	12	44	29	33	24	0
	Palgatöötaja erasektoris	40	22	42	15	37	0
	Pensionil	18	13	41	20	28	12
	Õpilane, üliõpilane	0	30	0	48	100	0

Tabelis 45 on esitatud erinevatesse hõivegruppidesse kuuluvate vastajate hinnangud põhjustele, miks jäeti vajadusel kohtu poole pöördumata. Antud juhul ei välista üks põhjust teist, seega võis ühe vastaja jaoks pöördumatajätmise tingida mitu põhjust, näiteks nii aja, raha ja ettevõtlikkuse puudumine korraga.

Avaliku sektori palgatöötajatel on kõige sagedasemaks kohtusse pöördumata jätmise põhjuseks ajapuudus (44% vastanutest mainis seda põhjust), erasektori palgatöötajatel ettevõtlikkuse ja raha puudus (vastavalt 40% ja 42%).

Teadmiste puudumist töid enim põhjusena välja õpilased ning üliõpilased. Ilmselt nende gruppide esindajatel ei ole aja- ega ettevõtlikkuse puudus nii suur, kui teadmistepuudus.

Kaitse kohtuprotsessil

Tabel 46. Kaitse kohtuprotsessil

Kui Te olete osalenud mõnel kohtuprotsessil, siis kes on Teid kaitsnud?	%
Kasutasin advokaadi abi	44

Kaitsesin end ise	42
Kasutasin riikliku õigusabi teenust	9
Kasutasin mõne tuttava abi	5
Keegi teine	0
Ei oska öelda	8

Nendest, kes on osalenud mõnel kohtuprotsessil, on suurem osa kasutanud kahte võimalust – kaitsnud end ise (42%) või kasutanud advokaadi abi (44%), vt. tabel 46. Riikliku õigusabi teenust on kasutanud 9% vastanutest, tuttava abi 5%.

Tabel 47. Kaitse kohtuprotsessil hõivegruppide lõikes.

		Kui Te olete osalenud mõnel kohtuprotsessil, siis kes on Teid kaitsnud? (%)				
		Kaitsesin end ise	Kasutasin mõne tuttava abi	Kasutasin advokaadi abi	Kasutasin riikliku õigusabi teenust	Ei oska öelda
Milline järgnevatest seisunditest Teid põhiliselt iseloomustab?	Iseendale tööandja (ettevõtja)	68	0	50	0	0
	Palgatöötaja avalikus sektoris	55	15	38	9	3
	Palgatöötaja erasektoris	30	0	40	14	18
	Pensionil	35	6	39	11	10
	Õpilane, üliõpilane	0	0	100	0	0

Kohtus on end ise kaitsnud kõige sagedamini iseendale tööandjad (68%) ning avaliku sektori palgatöötajad (55%), vt tabel 47. Riikliku õigusabiteenust on kõige enam kasutanud erasektori palgatöötajad (14%) ning pensionärid (11%). Ilmselt on selline muster tingitud erinevalt hõivatud inimeste võimalustest ja oskustest. Avaliku sektori palgatöötajad ning ettevõtjad omavad teistest sagedamini vastavat teadmistepagasit, samas kodustel ja pensionäridel puuduvad vahendid advokaadi teenuste ostmiseks ning nad on sunnitud end kas ise kaitsma või kasutama riikliku õigusabiteenust.

Tabel 48. Soovitud kaitse kohtuprotsessil

Kujutlege, et peaksite mõnel tulevasel kohtuprotsessil oma huve kaitsma. Kelle abiga Te sel juhul tõenäoliselt oma huve kaitseksite?	%
Kaitseksin end ise	10

Kasutaksin mõne tuttava abi	11
Kasutaksin advokaati	77
Kasutaksin riikliku õigusabi teenust	24
Kellegi teise abiga	0
Ei oska öelda	7

Juhul kui vastajad peaksid tulevikus osalema mõnel kohtuprotsessil (sõltumata sellest, kas nad on varem osalenud või mitte), kasutaks enamik advokaadi abi (77%), riikliku õigusabi teenusega on valmis arvestama 24% vastanutest, 10% kaitseks end ise ning 11% kasutaks mõne tuttava abi (vt. tabel 48).

Võrreldes teadlike vastajate gruppi kuuluvate kodanike vastuseid vähem teadlike gruppidesse kuulujate vastustega, ilmselge seaduspära – teadlikud kodanikud on rohkem valmis kaitsma end kõigi võimalike vahenditega. Enamikul loetletud juhtudel ("Kaitseks end ise", "Kasutaks tuttava abi" ning "Kasutaks advokaati") olid vastajagruppide arvamused erinevad ja viga oletuse vastuvõtmisel väiksem lubatavast 5%-st. Üldistades võib väita, et vähem teadlikud vastajad on vähem varmad kohtuprotsessil osalema ja pigem väldiksid selliseid situatsioone, teadlikumad seevastu on valmis kohtuprotsessil oma huve kõigi loetletud vahenditega kaitsma.

Tabel 49. Teadmiste piisavus iseenda kaitsmiseks kohtus

Kuivõrd piisavad on Teie hinnangul Teie teadmised, et end ise kohtus kaitsta?	%
Täiesti piisavad	1
Pigem piisavad	11
Pigem ebapiisavad	49
Täiesti ebapiisavad	37
Ei oska öelda	2

Enamik vastajatest hindas oma teadmisi ebapiisavaks selleks, et end kohtus ise kaitsta (86%, vt. tabel 49). Kõigest 12% vastajatest leidis, et nende teadmised on selleks küllaldased.

Hinnangud õigusemõistmise õiglusele

Tabel 50. Hinnang õigusemõistmise õiglusele

Kui sageli tagavad Teie arvates Eesti kohtud õiglase õigusemõistmise? (%)						
	Alati	Sageli	Harva	Mitte kunagi	Ei oska öelda	Kokku
Teadlikud	5	67	19	1	9	100
Suhteliselt teadlikud	0	69	25	0	5	100
Suhteliselt väheteadlikud	4	46	22	1	27	100

Väheteadlikud	8	22	24	6	41	100
Üldkeskmine	4	58	21	1	15	100

Üle poolte vastajatest leidis, et Eesti kohtud tagavad enamasti õiglase õigusemõistmise (64%, vt tabel 50). Viiendiku vastajate (21%) arvates juhtub seda harva, 15%-l puudus selge seisukoht (vt tabel 50).

Vaadeldes kohtupidamise õiglusele antud hinnanguid, tuleb arvestada, et hinnangud on subjektiivsed ning lähtuvad vastajate varasemast kogemusest või selle puudumisest. Kohtu korralduse alaseid teadmisi kirjeldavad tabel 7 peatükis "Põhiõiguste alased teadmised". Nendele tuginedes võib väita, et alati ei ole vastajate hinnangud objektiivsed ega tugine faktiteadmistele. Võrreldes teadlike ning vähem teadlike kodanike hinnanguid, on olemas seos antud hinnangu ning õigusteadlikkuse vahel – teadlikumad kodanikud on oma arvamuse selgemalt välja kujundanud, olgu see, milline tahes, samas kui väheteadlikel sageli puudub seisukoht (vt tabel 50).

Kaks kolmandikku vastajatest (63%) on seisukohal, et kõigile on tagatud võrdne õigus erapooletule kohtumõistmisele (vt. ptk. Hinnangud põhiõiguste tagatusele lk. 33). Vastajatest 29% jäi vastupidisele seisukohale, arvates, et kohtumõistmine ei ole alati sõltumatu. Hinnangud õigusemõistmise õiglusele on ligilähedaselt sarnases proportsioonis, 62% vastajatest leiab, et enamasti on õiglus tagatud, 22% arvates esineb õiglast kohtumõistmist harva või üldse mitte (ibid).

Ilmnes seaduspära, mille kohaselt teadlikud vastajad pigem ei kaldu kohtute tegevuse õigluses kahtlema, väheteadlikud usaldavad kohtute tegevust ja otsuseid märkimisväärselt vähem (vt tabel). Teadlikest 72% leidis, et enamasti tagatakse õiglase kohtumõistmine, väheteadlikest vastavalt 30%. Taas puudus väheteadlikel vastajatel selles valdkonnas sageli enda seisukoht.

Tabel 51. Hinnang õigusemõistmisele hõive alusel

		Kui sageli Teie arvates tagavad Eesti kohtud õiglase õigusemõistmise?				
		Alati	Sageli	Harva	Mitte kunagi	Ei oska öelda
Milline järgnevatest seisunditest Teid põhiliselt iseloomustab?	Iseendale tööandja (ettevõtja)	4	52	21	0	23
	Palgatöötaja avalikus sektoris	7	64	19	1	10
	Palgatöötaja erasektoris	4	57	25	1	13
	Pensionil	3	49	22	3	23
	Õpilane, üliõpilane	10	67	6	0	17

Võrreldes erinevate hõivegruppide esindajate arvamusi, selgub, et kõige enam usaldavad kohtusüsteemi õpilased ning üliõpilased ja palgatöötajad avalikus sektoris (hinnanguid 'alati' ja 'sageli'

esines nende gruppide esindajatel vastavalt 77% ning 71%), vt. tabel 51. Kõige madalama hinnangu õigusemõistmise õiglusele andsid pensionärid ja erasektori palgatöötajad (hinnanguid 'harva' ja 'mitte kunagi' vastavalt 25% ning 26% gruppide esindajatest). Ligikaudu neljandik pensionäridest (23%) ning neljandik ettevõtjatest (23%) ei osanud hinnangut anda.

Korralduste

- Rohkem kui kolmandikul vastajatel puudub põhjalikum kokkupuude politseiga. Kui kokkupuude on olnud, on see seisnenud dokumentide kontrollimises või ülekuulamises. Valdav osa vastajatest leiab, et politseinikud järgivad praeguses Eestis seadusi, vähesed vastajad on endi sõnul viibinud olukorras, kus politsei on nendega ebakorrektselt käitunud.
- Politsei tegevusega sarnaselt hindavad vastajad ka eraturvafirma töötajate tegevust. Vähesed vastajad leiavad, et on esinenud juhusid, mil eraturvafirma töötaja käitumine on olnud ebakorrekne. Seetõttu on ka esitatud väga vähe kaebusi.

Üheks põhjalikuma vaatluse aluseks olevaks õiguste valdkonnaks on korraldustega seotud õigused ja vabadused. Selleks uuriti inimeste kokkupuudet korraldusteülesandeid täitvate institutsioonidega, samuti küsiti elanike hinnangut korralduslike tegevuse seaduspärasusele.

Kokkupuude politseiga

Tabel 52. Kokkupuude politseiga

Kas politsei on kunagi:	%
nõudnud Teilt isikut tõendavat dokumenti	33
Teid üle kuulanud	21
Teid asjaolude selgitamiseks kaasa viinud	8
Teie tööruumidesse sisenenud ametikohustuste täitmiseks	5
Teid või Teie asju läbi otsinud	5
Teie kohta teavet kogunud	5
Teie ütlusi lindistanud või tegevust filminud	4
Teid kuni 48 tundi kinni pidanud	4
Teid jälitanud	2
Teie eluruume läbi otsinud	1
Ei ole teinud ühtegi neist	39
Ei oska öelda	17

Paljudel vastajatel (39%) puudub põhjalikum kokkupuude politseiga (vt. tabel 52). Kui kokkupuude on olemas, on see olnud dokumentide kontrollimise vormis (33%) või väljendunud ülekuulamisena (21%).

Politsei tegevuse korrektsus

Tabel 53. Hinnang politseinike tegevuse seaduslikkusele

Kui võrd Teie arvates järgivad politseinikud praeguses Eestis seadusi? (%)						
	Järgivad täielikult	Pigem järgivad	Pigem ei järgi	Üldse ei järgi	Ei oska öelda	Kokku
Teadlikud	8	77	14	0	1	100
Suhteliselt teadlikud	3	80	16	0	1	100
Suhteliselt väheteadlikud	8	62	24	2	4	100
Väheteadlikud	2	45	30	6	17	100
Üldkeskmine	6	71	18	1	4	100

Valdav osa vastajatest leidis, et politseinikud järgivad praeguses Eestis seadusi (77%). Neid, kes jäid vastupidisele seisukohale, on 19% (vt. tabel 53). Siinjuures tuleb taas arvestada, et vastajad ei ole alati täpselt informeeritud politseinike õigustest (peatükk "Põhiõiguste alased teadmised", tabelid 10 - 13). Vastajad ei tea täpselt, millised on politseinike õigused ning millised kodanike vabadused. On täheldatav tendents, et korrakaitsetele kiputakse omistama laiemat volituste ringi, kui see tegelikult on. Seetõttu võib paljudele vastajatele näida, et politsei tegevus vastab õiguslikule raamistikule, ka olukorras, kus see nii ei ole, ja vastupidi – sageli võidakse teadmatuse tõttu oletada, et politsei ületab oma volitusi, olukorras, kus ta tegelikult tegutseb nende piires.

Vaadeldes hinnanguid õigusteadmistepõhistes gruppides, ilmneb selge seos teadmiste ja politseinike tegevusele antud hinnangute vahel¹³. Mida teadlikumad on vastajad, seda enam hindavad nad korrakaitsete tööd seadusega kooskõlas olevaks, ja vastupidi, mida vähem teadlikud on kodanikud, seda enam kalduvad nad arvama, et politseinike töö ei ole seadustega kooskõlas (vt. tabel 54).

Tabel 54. Hinnang politsei tegevuse korrektsusele

Kas Te olete kunagi viibinud olukorras, kus politsei on Teie arvates käitunud Teie suhtes ebakorrektselt? (%)						
	Jah, ühel korral	Jah, 2-3 korral	Jah, rohkem kui 3 korral	Ei, mitte kunagi	Ei oska öelda	Kokku
Teadlikud	9	8	2	82	0	100
Suhteliselt teadlikud	12	3	1	84	0	100
Suhteliselt väheteadlikud	6	5	3	81	4	100
Väheteadlikud	6	0	0	82	12	100
Üldkeskmine	8	6	2	82	2	100

¹³ Pearsoni χ -ruut statistik on 66,2 ja olulisuse nivoo 0,00%

Vähesed vastajatest on endi sõnul viibinud olukorras, kus politsei on nendega ebakorrektselt käitunud (15%, vt tabel). Seetõttu on väga väike ka nende vastajate osa, kes on politsei tegevuse peale kaebuse esitanud (4%, vt. tabel 55).

Teadlikud ning suhteliselt teadlikud kodanikud leiavad võrreldes vähem teadlikega sagedamini, et politsei on käitunud nendega ebakorrektselt¹⁴.

Tabel 55. Kaebuste esitamine politsei ja eraturvafirmade töötajate tegevuse peale

	Kas Te olete kunagi politsei tegevuse peale kaebuse esitanud või mõnda politsei tehtud otsust vaidlustanud? (%)	Kas Te olete kunagi eraturvafirma töötaja tegevuse peale kaebuse esitanud või mõnda nende otsust vaidlustanud? (%)
Jah, ühel korral	3	3
Jah, 2-3 korral	1	0
Jah, rohkem kui 3 korral	0	0
Ei, mitte kunagi	95	96
Ei oska öelda	1	1

Sarnaselt politsei tegevuse hindamisega on vastajad hinnanud ka eraturvafirma töötajate tegevust – vaid 9% vastajatest leidis, et on esinenud juhuseid, mil eraturvafirma töötaja käitumine on olnud ebakorrekne (tabel). Seetõttu on ka esitatud väga vähe kaebusi (3%). Samas puudub paljudel vastajatel ettekujutus turvafirma töötajate õigustest (vt peatükk "Põhiõiguste alased teadmised", tabelid 14 ja 15).

Eraturvafirmade töötajate tegevuse korrektsus

Tabel 56. Hinnang eraturvafirma töötajate tegevusele

Kas Te olete kunagi viibinud olukorras, kus eraturvafirma töötaja on Teie arvates käitunud Teie suhtes ebakorrektselt? (%)						
	Jah, ühel korral	Jah, 2-3 korral	Jah, rohkem kui 3 korral	Ei, mitte kunagi	Ei oska öelda	Kokku
Teadlikud	8	4	2	87	0	100
Suhteliselt teadlikud	7	0	0	93	0	100
Suhteliselt väheteadlikud	4	0	0	96	0	100
Väheteadlikud	0	2	0	84	14	100
Üldkeskmine	6	2	1	89	1	100

Samasugune seaduspära kui politsei tegevusele antud hinnangutes, ilmnes ka eraturvafirma töötajate tegevuse korrektsusele antud hinnangutes. Ilmnes selge seos¹⁵, mille kohaselt teadlikud kodanikud leiavad võrreldes vähem teadlikega sagedamini, et eraturvafirma töötajad on käitunud nendega ebakorrektselt (vt. tabel 56).

Ilmselt on selline seaduspära tingitud kahest tegurist. Esiteks on teadlikud kodanikud mobiilsemad ning osalevad rohkem ühiskondlikus elus, puutudes eraturvafirmade töötajatega rohkem kokku. Seetõttu on suurem tõenäosus, et turvafirma töötaja teeb mõne vea ning käitub ebakorrektselt. Teiseks, laiema teadmisteringiga vastajad teavad täpsemalt, milline on seaduse järgi korrektne ning milline ebakorrektno käitumine ning oskavad adekvaatsemalt olukorda hinnata.

Avalik teave

- **Kaks kolmandikku vastajatest ei ole kunagi riigiasutuse poole teabepäringuga pöördunud. Mida ulatuslikumad on vastaja teadmised, seda sagedamini on ta ametiasutusse pöördunud.**
- **Ametiasutustele esitatud päringute vastustega ollakse rahul. Samas ei ole ligi kolmandik vastajatest rahul ametiasutuste teabe avalikkusastmega, leitakse, et riigiametid ei avalda oma tegevuse kohta piisavalt infot.**

Ametiasutustest avaliku teabe hankimine on põhiõiguste vaatlemisel oluline kahest aspektist. Esiteks on ametiasutused üheks teabeallikaks, mis peaks meedia kõrval kodanikele kvaliteetset ja täpset teavet pakkuma. Teisalt kuulub kodanike põhiõiguste hulka ka õigus ligi pääseda avalikule teabele, sealhulgas ka riigiasutusi käsitlevale ning nende valduses olevale teabele. Küsitluse käigus uurisime, kui sageli on inimesed esitanud riigiasutustele teabepäringuid või palunud selgitusi. Samuti kogusime hinnanguid rahulolule saadud vastustega.

Teabepäringu esitamine

Tabel 57. Riigiasutuste poole teabepäringuga pöördumise sagedus

Kas Te olete kunagi pöördunud teabepäringuga mõne ametiasutuse poole? (%)						
	Jah, ühel korral	Jah, 2-3 korral	Jah, rohkem kui 3 korral	Ei, mitte kunagi	Ei oska öelda	Kokku
Teadlikud	11	13	14	62	0	100
Suhteliselt teadlikud	12	9	5	74	0	100
Suhteliselt väheteadlikud	8	5	3	83	1	100
Väheteadlikud	0	4	4	88	4	100
Üldkeskmine	9	10	9	71	1	100

¹⁴ Pearsoni χ -ruut statistiku väärtus 41,1 olulisuse nivool 0,00%

¹⁵ Pearsoni χ -ruut statistiku väärtus 79,0 olulisuse nivool 0,00%

Suur osa vastajatest ei ole kunagi riigiasutuse poole teabepäringuga pöördunud (71%), need, kes on seda teinud, jagunevad võrdset kolme gruppi – ligi kümnendik (9%) on pöördunud korra, sama palju kaks kuni kolm korda (10%) ning ligikaudu kümnendik üle kolme korra (9%, vt. tabel 57).

Kodanike õigusalsed teadmised ja kogemus riigiasutustega lävimisel on omavahel seotud (vt. tabel 57) – mida ulatuslikumad olid vastaja teadmised, seda rohkem oli vastaja ka riigiasutuste poole teabepäringuga pöördunud¹⁶.

Tõenäoliselt on seos vastastikune – ühelt poolt loovad laiemad teadmised eeldused päringu esitamiseks, teiselt poolt suurendab päringute koostamise kogemus ka teadmistepagasit.

Selgitamaks vastajate teadmisi avaliku teabe nõudmise kohta esitati üks küsimus (vt. ptk. Põhiõiguste alased teadmised, lk. 16). Enamus vastajatest (79%) teadis, et kodanikel on üldjuhul õigus nõuda riigiasutustest enda kohta käivaid andmeid. Samas teadis vaid 21% vastanutest, et inimestel on õigus nõuda riigiasutustest ka teavet vastava asutuse eesmärkide ja töötulemuste kohta. Võimalik, et see on üks põhjustest, miks 71% vastajatest pole kunagi riigiasutuste poole teabepäringuga pöördunud ning 72% pole kordagi teinud pöördumist selgituste saamiseks (vt. tabel 58).

Pöördumine selgituse saamiseks

Tabel 58. Riigiasutuste poole selgituse saamiseks pöördumise sagedus

Kas Te olete kunagi palunud mõnel ametiasutusel endale õigusaktide sisu selgitada? (%)						
	Jah, ühel korral	Jah, 2-3 korral	Jah, rohkem kui 3 korral	Ei, mitte kunagi	Ei oska öelda	Kokku
Teadlikud	11	12	10	67	0	100
Suhteliselt teadlikud	18	11	5	66	0	100
Suhteliselt väheteadlikud	11	4	4	81	2	100
Väheteadlikud	10	4	0	85	2	100
Üldkeskmine	12	9	7	72	1	100

Samasugune tendents on olemas ka pöördumises ametiasutuste poole selgituse saamiseks (vt. tabel 58). Suur osa vastanutest – 72% – ei ole kunagi sellist pöördumist ametiasutusele esitanud. Need, kes on palunud ametiasutusel endale õigusaktide sisu seletada, on seda teinud enamasti kas vaid korra või kaks kuni kolm korda (vastavalt 12% ja 9% vastanutest), rohkem kui kolmel korral on ametiasutuste poole pöördunud vaid 7% vastanutest.

¹⁶ Pearsoni χ -ruut statistiku väärtus 47,7, statistiline olulisus 0,0%

Ka õigusaktide sisu seletamiseks ametiasutuste poole pöördumisel kehtib samasugune seos kui teabepäringu esitamisel – mida ulatuslikumad on vastaja teadmised, seda sagedamini on ta teinud pöördumise mõne ametiasutuse poole¹⁷ (vt. tabel 58).

Rahulolu pakutava teabega

Tabel 59. Rahulolu riigiasutusest päringule saadud vastusega

Kuidas Te jäite rahule vastusega teabepäringule ja/või õigusakti sisu selgitusele?	%
Täiesti rahule	27
Pigem rahule	39
Ei jäänud eriti rahule	18
Üldse ei jäänud rahule	5
Te ei saanudki vastust	4
Ei oska öelda	7

Üldiselt võib väita, et ametiasutusele esitatud päringute vastustega ollakse rahul (vt. tabel 59). Vaid 4%-l vastajatest jäi vastus saamata. 23% ei jäänud saadud vastusega rahule ning 76% olid saadud vastusega pigem või täiesti rahul.

Tabel 60. Rahulolu riigiasutuste tegevust käsitleva infoga

Kas Teie arvates on riigiametid teinud info oma tegevuse kohta kodanike jaoks piisavalt kättesaadavaks?	%
Täiesti piisavalt	12
Pigem piisavalt	39
Pigem ebapiisavalt	33
Täiesti ebapiisavalt	7
Ei oska öelda	10

Samas ei ole ligi 40% vastanutest rahul ametiasutuste teabe avalikkusastmega, vastajad leiavad, et riigiasutused ei avalda oma tegevuse kohta piisavalt infot (vt. tabel 60). Küsitletutest 51% jäävad vastupidisele seisukohale, leides, et info on siiski piisavalt kättesaadav.

Osalemine seadusloomes

Tabel 61. Osalemine seadusloomes

Oletame, et Te tahate mõjutada mõne uue seaduse tegemist. Mida Te selleks teeksite?	%
Pöörduks vastavasse riigiasutusse	23
Algataks allkirjade kogumise	21

¹⁷ Pearsoni χ -ruut statistiku väärtus on 31,8, statistiline olulisus 0,0%

Avaldaks oma seisukohti mõne ühenduse või liidu kaudu	17
Pöörduks mõne poliitiku poole	16
Kirjutaks ajalehtedesse ja ajakirjadesse lugejakirju	15
Kirjutaks avaliku pöördumise	14
Osaleks meeleavaldusel ja vajaduse korral selle korraldamises	11
Esineks avaliku kõnega	5
Ei teeks midagi	37
Muu	3
Ei oska öelda	5

Suur osa kodanikke ei teeks midagi, et mõjutada seadusloomet, ka juhul, kui see oleks nende huvides (37%, vt. tabel 61). Nendest, kes otsustaksid tegutseda, pöörduks enamik kas mõne riigiasutuse poole (23%), algataks allkirjade kogumise (21%) või avaldaks oma arvamust mõne ühenduse või poliitiku kaudu (vastavalt 17% ja 16% vastanutest).

Vastajate teadmised seadusloomest on võrreldes teiste valdkondadega suhteliselt kitsad. Seaduse eelnõu heakskiitmisele järgnevat tegevust (eelnõu saadetakse valitsusest Riigikokku) teadsid 57% vastajatest, seaduste vastuvõtmise ja jõustumise protseduuriga (seadus jõustub 10 päeva peale Riigi Teatajas avaldamist) oli kursis vaid 37% vastajatest (vt ptk. Põhiõiguste alased teadmised, lk 23). Tõenäoliselt on teadmatus riigi seadusandliku võimu tegevusest seaduste menetlemisel üheks põhjuseks, miks 42% kõigist vastajatest ei teeks midagi (või ei oskaks midagi teha – vastusevariant 'ei oska öelda'), kui tekiks soov mõjutada seadusandlust.

Teabe saamine põhiõiguste kohta

- Olemasolev teadmispagas on kujunenud eeskätt televisiooni, ajalehtede ja raadio kaudu. Vähem teadlike jaoks on televisioon trükimeediast märgatavalt olulisem.
- Õiguslaste küsimuste tekkimisel otsitakse neile vastuseid eeskätt Interneti kaudu, küsitakse nõu tuttavatelt või pöörduakse juristi poole.
- Teabe hankimisel on muude rahvuste esindajad suhteliselt aktiivsed, kohati aktiivsemad kui eestlased. Samas vene rahvuse esindajateni jõuab teave suhteliselt väheseid kanaleid pidi. Üldiselt näitavad kõige aktiivsemat huvi kõigi teemade vastu üles muude rahvuste esindajad, eestlaste huvi on märkimisväärne ning kõige vähem tunnevad lisateadmiste vastu huvi venelased.
- Vastajate arvates võiks meedia pakkuda teavet senisest aktiivsemalt, samas kui õiguslane teave leitakse olevat piisavalt kättesaadav, kui seda otsida.
- Need, kes otsivad kerkinud küsimustele vastust Internetist, leiavad vastuse kõige tõenäolisemalt.
- Kõige huvitatumad igasugusest uuest teabest on 25–34-aastased vastajad, kõige vanemad vastajad (65–74-aastased) on üldiselt kõigist teemadest vähem huvitatud.

Uurimuse üks põhieesmärk oli kodanike õiguslaste teadmiste allikate ja kanalite kindlakstegemine. Meediakasutuse uurimine on oluline, kuna võimaldab kavandada tegevusi inimeste informeerituse parandamiseks uuringu järel. Eraldi vaatlesime erinevatesse õigusteadlikkuse gruppidesse kuuluvate vastajate teabekasutust, et saada suuniseid kõige kasinama teadmispagasiga kodanike teadmiste parandamiseks.

Põhjalikumalt käsitlesime seda, milliste kanalite kaudu teave on kodanikeni jõudnud ning milliste vahenditega seda vajaduse korral hangitaks. Samuti kogusime teavet selle kohta, kuidõrd kättesaadavaks inimesed teavet peavad, kas teabe hulk on piisav ning millisest teabest enim puudust tuntakse.

Teabekanalid

Meediakanalite kõrval mängivad teadmiste kogumisel olulist rolli ka vahetud suhtluskanalid, omandatud haridus ja töökogemus. Seetõttu olid lisaks meediakanalitele uurimusse kaasatud ka mitmed teised teabeallikad.

Uurimuses eristasime passiivset ja aktiivset teabe kogunemist. Uurisime, kuidas on kujunenud senine teadmispagas ja millised on peamised kanalid, mille kaudu teadmised on kogunenud. Lisaks uurisime, milliste kanalite kaudu uutele esilekerkivatele probleemidele lahendusi otsitakse.

Teadmiste pärinemine teadlikkusepõhistes gruppides

Ilmnes, et olemasolev teadmistepagas on kujunenud eeskätt info põhjal, mis kõige sagedamini on pärit televisioonist (82%), ajalehtedest (72%) või raadiost (64%, vt tabel). Nende teabekanalite abil on kogunenud olemasolev teadmistepagas, tarviduse korral hangitakse uusi teadmisi aga sootuks muid kanaleid kasutades (vt. tabel 62).

Tabel 62. Õigusteadmiste hankimise kanalid

Millisest allikast Teie praegused teadmised põhiõiguste kohta peamiselt pärinevad? (%)						
	Teadlikud	Suhteliselt teadlikud	Suhteliselt väheteadlikud	Vähe-teadlikud	Üld-keskmine	Keskmine õigete vastuste summa
Televisioonist	84	81	80	71	82	50
Ajalehtedest	80	67	63	53	72	51
Raadiost	71	61	56	52	64	50
Internetist	49	53	22	27	41	52
Vestlustest sõprade ja tuttavatega	46	47	34	22	41	51
Koolist	43	47	32	20	39	52
Raamatutest	28	26	17	11	23	52
Ülikoolist	24	12	5	5	18	54
Koolitustelt	17	15	8	4	16	54
Ametialasest tegevusest	26	18	7	1	14	55
Mujalt	5	4	1	5	4	49
Ei ole põhiõiguste kohta infot saanud	0	0	1	2	1	37
Ei oska öelda	0	1	0	3	1	30

Erinevatesse õigusteadmiste alusel moodustatud gruppidesse kuuluvad vastajad kasutasid teabe hankimiseks meediakanaleid erineva intensiivsusega (vt. tabel 62). Ilmnes, et teadlikumad kodanikud kasutavad kõiki kanaleid rohkem kui väheteadlikud. Enim saadakse õigusala infot televisioonist, ajalehtedest ja raadiost. Gruppe võrreldes ilmneb, et televisioon on võrreldes teiste teabekanalitega olulisem vähem teadlike vastajate jaoks – kui väga teadlikud kodanikud hangivad ajalehtedest ligikaudu sama palju teavet kui televisioonist, siis vähem teadlike jaoks on televisioon trükimeediast märgatavalt olulisem.

Teadmiste pärinemine vanusegruppides

Tabel 63. Õigusteadmiste hankimise kanalid vanusegruppide lõikes

	Vanusegrupid	

Millisest allikast Teie praegused teadmised põhiõiguste kohta peamiselt pärinevad?	Vanusegrupid					Keskmine vanus
	15–24	25–34	35–44	45–54	55–64	
Koolist	82	43	44	18	12	35
Ülikoolist	33	24	11	10	7	35
Raamatutest	24	39	17	20	20	41
Vestlustest sõprade ja tuttavatega	45	44	36	43	37	43
Ajalehtedest	57	73	68	76	85	45
Raadiost	52	65	64	67	71	45
Televisioonist	68	82	84	84	85	45
Internetist	65	60	45	25	7	36
Koolitustelt	11	17	18	14	2	41
Ametialasest tegevusest	14	22	18	22	10	43
Mujalt	2	5	7	3	0	40
Ei ole põhiõiguste kohta infot saanud	1	0	1	0	1	49
Ei oska öelda	2	1	0	1	0	37

Osakaalud tabelis 63 näitavad, mitu protsenti antud vanusegrupi esindajatest nimetas loetletud kanalit kui teabe saamise allikat. Ilmneb, et noorte (15–24) õigusteadmised pärinevad suures osas koolist ja olulisel määral ka Internetist (65%). Televisioon, raadio ja ajalehed on samuti oluliseks teabe kogumise allikaks, kuid märkimisväärselt vähemal määral kui vanemates vanusegruppides. Vanusegrupis 25–34 on võrreldes teiste gruppidega üleproportsionaalselt suur osa teabest pärit raamatutest (39%), oluline osa teabe kogumisel on olnud ka Internetil (60%), televisioonil (82%), ajalehtedel (73%) ja raadiol (65%). Vanusegrupp 35–49 hangib teavet peaausjalikult televisiooni, raadio ja ajalehede vahendusel. Siiski mängivad ka Internet (45%) ja kool (44%) olulist rolli. Järgnevate vanusegruppide (50–64 ja 65–74) teadmised enam Internetist ei pärine, põhiorhk on ajalehtedel (85%) ja televisioonil (85%).

Seega võib üldistades järeldada, et nooremate inimeste teadmiste kujunemises mängivad klassikaliste teabekanalite televisiooni, trükimeedia ja raadio kõrval olulist rolli ka Internet ning kool ja ülikool. Vanemate inimeste jaoks on aga ajalehed ja televisioon kõige levinumateks meediakanaliteks, mille kaudu õigusteadmised kogunevad.

Teadmiste pärinemine rahvusgruppides

Tabel 64. Õigusteadmiste hankimise kanalid rahvusgruppide lõikes

Millisest allikast Teie praegused teadmised põhiõiguste kohta peamiselt pärinevad?	Rahvus		
	Eestlane	Venelane	Muu rahvus

Koolist	43	29	33
Ülikoolist	16	15	16
Raamatutest	25	19	19
Vestlustest sõprade ja tuttavatega	42	39	35
Ajalehtedest	76	58	83
Raadiost	65	63	62
Televisioonist	82	78	100
Internetist	43	38	31
Koolitustelt	15	11	8
Ametialasest tegevusest	21	11	16
Mujalt	5	3	0
Ei ole põhiõiguste kohta infot saanud	1	1	0
Ei oska öelda	1	1	0

Eestlaste õigusosalased teadmised on sagedamini kui venelastel või muude rahvuste esindajatel pärit koolist (43%) ja raamatutest (25%), vt tabel 64. See on ka mõistetav – Eesti õigussüsteemi kirjeldatakse ja seletatakse eeskätt eesti keeles, teistel rahvustel võib kooli ning raamatute vahendusel teabe hankimine jääda keelebarjääri taha.

Samasugust rolli mängib erinevate rahvusgruppide õigusosalaste teadmiste kujunemisel raadio. Televisioon on kõige olulisem teadmisteallikas muude rahvuste jaoks (100%), vastav näitaja on eestlaste puhul 82% ja venelaste puhul 78%. Samasugune seaduspära kehtib ka ajalehtede puhul – muude rahvuste esindajatest peab seda õigusosalase teabe kogunemisel üheks oluliseks allikaks 83%, eestlastest 76% ja venelastest 58%. Interneti kaudu on kõige sagedamini teadmisi kogunud eestlased (43%), venelastest on selle kanali kaudu teavet saanud 38% ja muude rahvuste esindajatest 31%.

Üldistades võib väita, et teabe hankimisel on muude rahvuste esindajad suhteliselt aktiivsed, kohati aktiivsemad kui eestlased. Samas vene rahvuse esindajateni on teave jõudnud suhteliselt väheseid kanaleid pidi.

Teadmiste pärinemine hõivetüübi järgi

Tabel 65. Õigusteadmiste hankimise kanalid hõivetüüpide lõikes

Millisest allikast Teie praegused teadmised põhiõiguste kohta peamiselt pärinevad?	Iseendale töötaja (ettevõtja)	Palga-töötaja avalikus sektoris	Palga-töötaja era-sektoris	Lapse-hooldus-puhkusel	Töötü, otsite tööd	Pensionil	Kodune	õpilane, üli-õpilane
Koolist	27	48	34	60	43	16	46	86
Ülikoolist	27	16	10	28	10	9	0	51
Raamatutest	25	24	21	41	20	21	0	37

Vestlustest sõprade ja tuttavatega	42	40	46	17	32	36	41	55
Ajalehtedest	83	75	71	47	39	79	60	63
Raadiost	73	66	64	49	63	68	32	62
Televisioonist	83	85	78	73	88	84	91	69
Internetist	60	57	42	37	44	9	24	62
Koolitustelt	13	21	15	0	11	7	0	9
Ametialasest tegevusest	21	31	15	10	13	14	0	3
Mujalt	0	6	3	6	5	4	0	4
Ei ole põhiõiguste kohta infot saanud	0	0	1	0	0	1	0	0
Ei oska öelda	0	0	0	7	0	1	4	0

Koolist, ülikoolist ja raamatutest on kõige sagedamini pärit lapsehoolduspuhkusel olijate ning õpilaste ja üliõpilaste teadmised (vt. tabel 65). Ajalehti ja raadiot kasutavad teabeallikana teiste gruppidega võrreldes enam ettevõtjad ja pensionärid, televisioonist pärineb võrreldes teiste gruppidega kõige enam teadmisi töötutel ja kodustel. Internetist on võrreldes teiste gruppidega kõige enam teavet saanud ettevõtjad ning õpilased ja üliõpilased. Koolitustelt saadud teabe osakaal on kõige suurem palgatöötajatel, nii avalikus kui ka erasektoris.

Võrreldes ühe grupi kõige olulisemaid kanaleid, jätkub seaduspära, mille kohaselt televisioon, raadio ja ajalehed on kõige olulisemateks teabe kogumise allikateks. Sellest üldisest seaduspärast on ka mõned kõrvalekalded – lapsehoolduspuhkusel olijate, koduste ning üliõpilaste ja õpilaste jaoks on ka kool esimese kolme teabekanaliga hulgas, mille kaudu teadmisi on omandatud. Töötute jaoks on esimese kolme kõige olulisema kanali seas ka Internet.

Üldistades võib väita, et teabe kogumisel on kõik kanalid enam rolli mänginud aktiivsemate ühiskonnaliikmete – ettevõtjate, palgatöötajate ning üliõpilaste ja õpilaste jaoks. Passiivsemas rollis inimestele – lapsehoolduspuhkusel viibijatele, töötutele, pensionäridele ning kodustele on kõik kanalid andnud pisut vähem teavet.

Vastuste otsimine

Tabel 66. Õiguslastele küsimustele vastuste otsimise viisid

Kust Te tavaliselt otsite vastuseid tekkinud õiguslastele küsimustele või kust Te neid otsiksite juhul, kui neid Teil tekiks?					
	Teadlikud	Suhteliselt teadlikud	Suhteliselt väheteadlikud	Vähe-teadlikud	Üld-keskmine
Otsite vastust Internetist	57	66	36	30	51
Küsite nõu tuttavatelt	49	63	42	20	46

Pöördute juristi poole	52	51	37	18	45
Pöördute ametiasutusse	21	33	15	9	20
Kasutate raamatukogu	20	17	13	7	17
Riikliku õigusabi vahendusel	17	15	13	4	14
Saadate küsimuse vastamiseks meediasse	5	5	6	1	5
Otsite/otsiksite infot mujalt	2	2	2	0	2
Ei oska öelda	1	2	11	33	7

Juhul kui vastajatel tekiks õiguslaseid küsimusi, otsiksid nad neile kõige meelsamini vastuseid Interneti kaudu (51%), küsivad nõu tuttavatelt (46%) või pöörduvad juristi poole (45%), vt. tabel 66. On tähelepanuväärne, et riiklikku nõustajat kasutaks kõigest 14% vastanutest. Väheteadlikud kodanikud erinesid ülejäänutest eeskätt selle poolest, et neil puudus selge ettekujutus, millisest kanalist nad teavet hangiksid, kui neil selline vajadus tekiks. Ilmnes ka, et nende valmidus kõiki loetletud kanaleid kasutada on teistest väiksem.

Teabe piisavus

Lisaks kasutusel olevate teabekanalite väljaselgitamisele oli üheks teabekasutuse uurimise eesmärgiks uurida olemasoleva teabe piisavust ja kättesaadavust. Samuti huvitas see, millise teabe järele enim puudust tuntakse, seda nii teadmispõhiste kui sotsiaalsete gruppide lõikes.

Vajadus lisateabe järele

Tabel 67. Õiguslase teabe piisavus

Kas Teie jaoks on info Eesti seaduste kohta piisavalt kättesaadav?						
Õigusteadmispõhised klastrid	Täiesti piisavalt	Pigem piisavalt	Pigem ebapiisavalt	Täiesti ebapiisavalt	Ei oska öelda	Kokku
Teadlikud	44	39	14	2	1	100
Suhteliselt teadlikud	43	36	17	3	1	100
Suhteliselt väheteadlikud	27	34	30	4	5	100
Väheteadlikud	12	48	25	4	12	100
Üldkeskmine	37	38	19	3	3	100

Pearsoni χ -ruut = 52,4; olulisus 0,000; Phi = 0,32; olulisus 0,000; Cramer's V = 0,19; olulisus 0,000

Suur enamik vastajatest (75%) pidas õiguslast teavet oma vajadustest lähtuvalt kättesaadavaks, samas leidis viiendik vastanutest (22%), et õiguslane teave ei ole nende jaoks piisavalt kättesaadav (vt. tabel 67).

Võrreldes klastreid, võib väita, et teadlikud kodanikud leiavad sagedamini, et huvipakkuv teave on kättesaadav, vähem teadlikud seevastu kalduvad arvama, et info ei ole piisavalt kättesaadav (vt. tabel 67).

Tabel 68. Vajadus põhjalikuma põhiõiguste käsitlemise järele

Kuivõrd palju põhjalikumalt peaks meedia (ajalehed, raadio, televisioon) Teie arvates inimeste põhiõiguste teemat käsitlema?	%
Oluliselt põhjalikumalt	36
Mõnevõrra põhjalikumalt	45
Mitte põhjalikumalt kui praegu	13
Meedia ei käsitle põhiõiguste teemat üldse	2
Mind see teema ei huvita	2
Ei oska öelda	2

Suur osa vastanutest leidis, et meedias tuleks põhiõiguste teemat põhjalikumalt käsitleda (81%), vaid 13% leidis, et senine teavitustöö maht on piisav (vt. tabel 68). Seega vastajate arvates võiks meedia teavet pakkuda senisest aktiivsemalt, samas leitakse õiguslane teave aga olevat piisavalt kättesaadav, kui seda otsida (vt. tabel 67).

Tabel 69. Õiguslase lisateabe vajadus

Millisest õiguslasest infost Te enim puudust tunnete? (%)					
	Teadlikud	Suhteliselt teadlikud	Suhteliselt väheteadlikud	Vähe-teadlikud	Üld-keskmine
Teavet, millised uued seadused on jõustunud	49	55	54	28	49
Selgitusi uute seaduste sisu kohta	53	51	55	27	51
Põhjendusi, miks üht või teist seadust vaja on	42	51	41	23	41
Eluliste situatsioonidega seotud praktilisi nõuandeid	55	63	52	31	53
Teavet selle kohta, kuidas kohtusse pöörduda	31	49	31	15	32
Teavet selle kohta, kust saada õigusabi	42	55	44	20	42
Muud teavet	4	2	3	0	3
Ei tunne õiguslasest infost puudust	11	7	14	19	12
Ei oska öelda	3	4	1	26	5

Puudust tuntakse igasugusest teabest ja vajadus on suhteliselt ühtlane (vt. tabel 69). Enim tuntakse huvi praktiliste olukordade lahendamise seotud õiguslase teabe vastu (53%), samuti uute

seaduste jõustumise ja sisu vastu (vastavalt 49% ja 51%). Kõige tagasihoidlikum, kuid siiski märkimisväärne on huvi sellise teabe vastu, mis on seotud kohtusse pöördumisega (32%).

Suur osa vähem teadlikest vastajatest ei tunne õigusalasest infost üldse puudust (19% ei tunne puudust ning 26% ei osanud küsimusele vastata, vt tabel). Kui puudust tuntakse, siis eluliste olukordadega seotud praktilistest nõuannetest ning uute seaduste selgitamisest. Kohtupidamisega seotud teabe järele tuntakse väga vähe vajadust (15% väheteadlikest kodanikest).

Teabe kättesaadavus

Tabel 70. Õiguslastele küsimustele vastuste leidmise sagedus

Kui sageli Te olete kerkinud õiguslastele küsimustele vastused leidnud?						
Õigusteadmistepõhised klastrid	Alati	Mõnikord	Harva	Mitte kunagi	Ei ole kunagi õiguslastele küsimustele vastust otsinud	Kokku
Teadlikud	34	31	11	1	23	100
Suhteliselt teadlikud	34	32	13	1	20	100
Suhteliselt väheteadlikud	21	23	20	4	32	100
Väheteadlikud	16	18	16	10	40	100
Üldkeskmine	29	28	14	2	26	100

Pearsoni χ -ruut = 40,4; olulisus 0,000; Phi = 0,28; olulisus 0,000; Cramer's V = 0,16; olulisus 0,000

Kui vastanutel on tekkinud õiguslaseid küsimusi, siis vastuse on enamikul korradel leidnud 29% vastanutest, mõnikord on vastuse saanud 28% vastanutest ning harva või mitte kunagi on vastuse leidnud kokku 16% vastanutest (vt. tabel 70). Siinjuures tuleb arvestada, et vastanutest neljandik (26%) ei olegi õiguslastele küsimustele vastust otsinud.

Vastajad väitsid, et info võib olla küll kättesaadav, kuid raskesti mõistetav: „Teave on küll piisavalt kättesaadav, kuid arusaamatu ja keeruline“. Väideti ka, et infot on isegi üleliia palju, see on keeruline ning teabetulvas küsimustele õigeid vastuseid leida on raske. Sooviti, et „seadusi selgitataks lihtsamal keeles“.

Paljud väheteadlikud kodanikud ei ole kunagi õiguslastele küsimustele vastust otsinud (40%), ilmneb ka seaduspära, mille kohaselt teadlikud inimesed leiavad otsitud vastused sageli, vähem teadlikud aga harvem (vt. tabel 70).

Tabel 71. Teadmiste pärinemine ja õiguslastele küsimustele vastuste leidmine

Kui sageli Te olete kerkinud õiguslastele küsimustele vastused leidnud?						
Millisest allikast Teie praegused teadmised põhiõiguste kohta	Alati	Mõnikord	Harva	Mitte kunagi	Ei ole kunagi õiguslastele küsimustele vastust otsinud	

peamiselt pärinevad?					
Ajalehtedest	30	28	13	1	27
Raadiost	31	29	16	1	23
Televisioonist	28	28	14	2	28
Internetist	35	36	15	0	14

Vastajad, kes on alati otsitava teabeni jõudnud, on oma senised teadmised hankinud teiste kanalitega võrreldes enam Internetist ja raadiost (vt. tabel 71). Need, kelle teadmistepagas tugineb eeskätt televisioonist hangitud teabele, suudavad harvemini uutele küsimustele vastused leida.

Tabel 72. Vastuste otsimise viisid ja õiguslastele küsimustele vastuste leidmine

	Kui sageli Te olete kerkinud õiguslastele küsimustele vastused leidnud?				
	Alati	Mõnikord	Harva	Mitte kunagi	Ei ole kunagi õiguslastele küsimustele vastust otsinud
Kust Te tavaliselt otsite vastuseid tekkinud õiguslastele küsimustele või kust Te neid otsiksite juhul, kui neid Teil tekiks?					
Otsite vastust Internetist	39	32	11	1	18
Küsite nõu tuttavatelt	25	32	16	3	24
Pöörduate ametiasutusse	27	29	16	0	28
Saadate küsimuse vastamiseks meediasse	9	50	16	0	24
Kasutate raamatukogu	37	26	20	1	16
Pöörduate juristi poole	32	27	14	2	25
Riikliku õigusabi vahendusel	23	31	29	3	15
Otsite/otsiksite infot mujalt	63	4	15	0	18
Ei oska öelda	1	5	14	13	67

Need, kes otsivad kerkinud küsimustele vastust Internetist või kasutavad muid, mitteloetletud kanaleid, leiavad vastuse kõige tõenäolisemalt (vt. tabel 72). Meedia poole pöördumine tagab kõige väiksema tõenäosusega kindla vastuse saamise. Muude viisidega võrreldes on suhteliselt suurem tõenäosus kerkinud küsimusele vastus leida, pöördues juristi poole või kasutades raamatukogu.

Tabel 73. Meedia kaudu kasuliku info hankimise võimalikkus

Kuivõrd sageli on Teie arvates huvi korral võimalik meediast saada asjalikku õiguslast informatsiooni?	%
Alati	8
Sageli	37
Harva	38

Mitte kunagi	8
Mind see teema ei huvita	4
Ei oska öelda	4

Meediast võib vajaduse korral kasulikke infot saada 8% vastanute arvates alati, 37% arvates sageli (vt. tabel 73). Samas 38% küsitletutest leiab, et meediast võib huvipakkuvat asjalikku teavet saada harva, 8% vastanutest peab huvipakkuva teabe saamise võimalust olematuks.

Tabel 74. Teadmiste pärinemine ja asjaliku õiguslase teabe leidmise sagedus

Millisest allikast Teie praegused teadmised põhiõiguste kohta peamiselt pärinevad?	Kuivõrd sageli on Teie arvates huvi korral võimalik meediast saada asjalikku õiguslast informatsiooni?						
	Alati	Sageli	Harva	Mitte kunagi	Mind see teema ei huvita	Ei oska öelda	Kokku
Ajalehtedest	7	38	40	6	4	4	100
Raadiost	9	43	36	6	4	3	100
Televisionist	8	39	38	7	4	4	100
Internetist	8	46	38	3	2	3	100

Need vastajad, kelle varasemad teadmised on pärit Internetist ja raadiost, leiavad sagedamini, et meediast on võimalik huvi korral asjalikku teavet saada (vt. tabel 74).

Põhjalikumad käsitlemist vajavad teemad

Tabel 75. Meedia põhjalikumad käsitlemist vajavad õiguslased teemad

Millise õiguslase info tutvustamisele võiks meedia Teie arvates oluliselt enam tähelepanu pöörata?	%
Seaduste selgitamisele ja tutvustamisele	62
Kodanike õiguste tutvustamisele	62
Eluliste situatsioonidega seotud praktilistele õiguslastele nõuannetele	60
Kohtulahendite selgitamisele ja tutvustamisele	19
Kohtumenetluse selgitamisele ja tutvustamisele	18
Kohtueelse uurimise selgitamisele ja tutvustamisele	17
Millelegi muule	1
Mitte ühelegi neist / Mind see teema ei huvita	4
Ei oska öelda	6

Vastajate arvates võiks meedia rohkem tegeleda seaduste selgitamisega (62% vastanute arvates, vt tabel 75), kodanike õiguste tutvustamisega (62%) ning praktiliste nõuannete jagamisega eluliste

situatsioonide lahendamiseks (60%). Taas on kohtuga seotud temaatika vastu huvi kesisem – kohtulahendite põhjalikumat tutvustamist sooviks 19% vastanutest, menetluse selgitamist 18% ning kohtueelse uurimise tutvustamist 17% vastanutest.

Põhjalikumat käsitlemist vajavad teemad vanusegruppides

Tabel 76. Õiguslase info põhjalikum käsitlemine vanusegruppide järgi

Millise õiguslase info tutvustamisele võiks meedia Teie arvates oluliselt enam tähelepanu pöörata?	Vanusegrupid				
	15–	25–	35–	50–	65–
	24	34	49	64	74
Seaduste selgitamisele ja tutvustamisele	73	72	56	58	55
Kohtulahendite selgitamisele ja tutvustamisele	20	28	16	20	14
Kohtumenetluse selgitamisele ja tutvustamisele	16	23	18	20	12
Kodanike õiguste tutvustamisele	64	75	61	56	53
Eluliste situatsioonidega seotud praktilistele õiguslastele nõuannetele	59	71	56	67	44
Kohtueelse uurimise selgitamisele ja tutvustamisele	12	26	15	16	13
Millelegi muule	0	0	1	1	2
Mind see teema ei huvita	1	3	2	5	15
Ei oska öelda	2	8	8	6	5

Kõige huvitatumad igasugusest uuest teabest on 25–34-aastased vastajad, kõige vanemad vastajad (65–74-aastased) on üldiselt kõigist teemadest vähem huvitatud (vt. tabel 76). Viiendik 65–74-aastaste vanusegrupi esindajatest väitis, et neid õigusteemad ei huvita, või ei osanud öelda, millised on need konkreetsed teemad, mis neile huvi pakuksid.

Põhjalikumat käsitlemist vajavad teemad hõivetüübi järgi

Tabel 77. Õiguslase info põhjalikuma käsitlemise vajadus hõivetüüpipõhistes gruppides

Millise õiguslase info tutvustamisele võiks meedia Teie arvates oluliselt enam tähelepanu pöörata?	Milline järgnevatest seisunditest Teid põhiliselt iseloomustab?							
	Iseendale tööandja (ettevõtja)	Palga-töötaja avalikus sektoris	Palga-töötaja era-sektoris	Lapse-hooldus-puhkusel	Töötü, otsite tööd	Pensionil	Kodune	õpilane, üli-õpilane
Seaduste selgitamisele ja tutvustamisele	65	62	63	98	70	53	49	64
Kohtulahendite selgitamisele ja tutvustamisele	26	22	15	23	20	17	31	18

Kohtumenetluse selgitamisele ja tutvustamisele	25	24	16	23	0	13	31	17
Kodanike õiguste tutvustamisele	58	69	66	77	32	58	36	50
Eluliste situatsioonidega seotud praktilistele õiguslastele nõuannetele	68	65	54	71	63	54	80	62
Kohtueelse uurimise selgitamisele ja tutvustamisele	22	18	16	23	0	15	40	9
Millelegi muule	0	1	0	0	0	2	0	0
Mind see teema ei huvita	9	0	4	0	0	10	13	2
Ei oska öelda	7	6	7	0	14	6	0	5

Kõige enam olid igasugusest lisateabest huvitatud ettevõtjad, kodused ja lapsehoolduspuhkusel olijad, kõige sagedamini distantseerisid end arvamuse puudumisele või teema vastu huvi puudumisele viidates töötud, kodused ja pensionärid (vt. tabel 77).

Läbivalt oli kõige suurem huvi uute seaduste selgitamise, kodanike õiguste tutvustamise ja eluliste situatsioonidega seotud praktiliste õiguslaste nõuannete vastu. Kodused inimesed tundsid teistega võrreldes aktiivsemat huvi ka kohtueelse uurimise selgitamise vastu (40% kodustest vastajatest).

Põhjalikumat käsitlemist vajavad teemad rahvusgruppides

Tabel 78. Õiguslaste info põhjalikuma käsitlemise vajadus rahvusgruppides

	Mis rahvusest Te olete?		
	Eestlane	Venelane	Muu rahvus
Millise õiguslaste info tutvustamisele võiks meedia Teie arvates oluliselt enam tähelepanu pöörata?			
Seaduste selgitamisele ja tutvustamisele	64	56	69
Kohtulahendite selgitamisele ja tutvustamisele	21	12	38
Kohtumenetluse selgitamisele ja tutvustamisele	19	16	22
Kodanike õiguste tutvustamisele	64	54	71
Eluliste situatsioonidega seotud praktilistele õiguslastele nõuannetele	58	59	90
Kohtueelse uurimise selgitamisele ja tutvustamisele	18	10	33
Millelegi muule	1	0	0
Mind see teema ei huvita	5	4	4

Ei oska öelda	6	9	0
---------------	---	---	---

Üldiselt näitasid kõige aktiivsemat huvi kõigi teemade vastu üles muude rahvuste esindajad, eestlaste huvi oli märkimisväärne ning kõige vähem huvitusid lisateadmistest venelased (vt. tabel 78). Venelastest 13% väitis, et neid õiguselased teemad ei huvita, või ei osanud konkreetseid teemasid eelistada ning andsid vastuseks: "Ei oska öelda". Eestlastest väitis sama 11% ja muude rahvuste esindajatest vaid 4%.

Teabe objektiivsus

Tabel 79. Süütuse presumptsiooni järgimine meedia poolt

Kui sageli järgib meedia Teie arvates üldjoontes põhimõtet, et keegi pole süüdi enne, kui kohus on ta süüdi mõistnud?	%
Alati	8
Enamasti	35
Mõnikord	40
Mitte kunagi	10
Ei oska öelda	7

Vastajate arvamused süütuse presumptsiooni järgimise kohta erinevad märgatavalt (vt. tabel 79). Vaid 8% vastanutest leiab, et ajakirjandus ei käsitle kunagi kahtlustatavaid süüdlastena enne, kui kohus on seda teinud. Kolmandik (35%) vastanutest leiab, et meedia järgib enamasti süütuse presumptsiooni, 40% on seisukohal, et seda järgitakse mõnikord. Kümnendik peab süütuse presumptsiooni eiramist reegliks, mitte erandiks.

KOKKUVÕTE

Uuringu tulemustest selgus, et vastajate hulgast eristub grupp, mis paistab teiste seast silma väiksemate õigusteadmiste poolest. Kui suurel osal inimestest on teadmised õigussüsteemist suhteliselt rahuldaval tasemel, siis osa on neist teadmistest ilma jäänud. Ühiskonnas ei eristu suurt elitaarset gruppi, kelle käes oleks õigusteadmiste monopol (kui juurahariduse omandanud inimesed välja jätta), küll aga eristub mahajääjate grupp, kellel õigusteadmised täiesti puuduvad.

Selgus, et väheteadlike puhul on tegemist keskmisest madalama haridustasemega ning vanemate inimestega, kes elavad väikestes asulates, sageli väikestes leibkondades või päris omal käel. Üle kolmandiku neist on pensionärid ning ligi kolmandik erasektori töötajad. Ilmselt on tegemist ühiskonnaga lõdvemalt lõimunud inimestega, kes ei osale aktiivselt igapäevases kogukonnaelus ning keda ei seo ühiskonda töökollektiiv, kool ega perekond.

Põhiõiguste, vabaduste ja kohustuste spontaansel ülesloetlemisel võis täheldada mitmeid üllatavaid tulemusi. Nii näiteks oli üheks enim mainitud õiguseks küsitluse tulemuste kohaselt õigus tööle. Seejuures võidi küll pidada silmas põhiseaduses nimetatud õigust vabalt ametit valida, kuid on siiski üsnagi tõenäoline, et silmas peeti riigi kohustust igale isikule töökoht tagada, mis kindlasti selle õiguse sisu ei ole. Kõnekas on ka see, milliseid põhiõigusi, vabadusi ja kohustusi nimetati esmajärjekorras (sõnavabadus, õigus tööle, õigus haridusele, õigus valida ja olla valitud, õigus tervisekaitsele) ning milliseid nimetati kas harva (ettevõtlusvabadus, õigus vabadusele, õigus riigi kaitsele, õigus pidada koosolekuid, õigus võrdsele kohtlemisele) või ei nimetatud üldse (õigus puhtale looduskeskkonnale, vähemusrühvuste õigust kultuurautonomiale, kohustus põhiseaduspäraselt käituda, õigus saada üldiseks kasutamiseks levitatavat infomatsiooni jne).

Vaieldamatult on murettekitav asjaolu, et viiendik vastanuist ei osanud nimetada ühtegi põhiõigust, vabadust ega kohustust. Võimalik, et mõningast segadust tekitas nii selles kui ka teistes teadmiste kontrolli küsimustes paiguti kasutatud õigussõnavara, kuid tõenäolisem tundub siiski, et korrektsete vastuste andmiseks olid teadmised puudulikud.

Uuritud teemade seast on kõige lünklikumad vastajate teadmised korrakaitsega seotud õigustest. Seetõttu on oluline selgitada inimestele nende õigusi ja kohustusi politsei või eraturvafirmade töötajatega lävimisel. Kodanikele tuleks selgitada, et korrakaitsetel ei ole alati õigust kodanike ellu sekkuda, lisades, et on juhtumeid, kus see õigus on korrakaitsetel siiski olemas. Sellele sõnumile tuleks lisada, et koostöö ja vastutulelikkus korrakaitsete töö hõlbustamiseks on siiski tervitatav ja teadlikule kodanikule omane käitumisviis.

Vastajate kokkupuude kohtusüsteemiga on suhteliselt vähene. Ilmnes ka, et inimeste õigusi kohtus ei teata piisavalt. Üle kolmandiku vastajatest arvas ekslikult, et kohtus võib kohustada inimest tõendama

enda süütust ning ligikaudu kolmandik leidis, et inimesi võib karistada tegude eest, milles neid on eelnevalt juba süüdi mõistetud. Suur osa vastajatest on tundnud vajadust pöördumaks kohtu poole, kuid pole enda õiguste eest välja astunud. Sellise käitumise põhjusena tuuakse esile nii aja- raha- kui teadmistepuudust.

Põhjalikumat tutvustamist vajavad kodanikeühenduste ja erakondade tegevusele esitatavad nõuded ja piirangud.

Vastajate seisukohti üldistades selgub, et arvatakse, et suhteliselt hästi on kaitstud mitmed tõrjeõigused, kuid suhteliselt kesiselt on tagatud sooritusõigused. Selline tulemus annab märku sellest, et vastajate arvates on riigipoolne tegevus, mis võimaldaks olemasolevaid õigusi realiseerida, sageli puudulik. Mida teadlikumad on vastajad, seda kriitilisemad on nad sooritusõiguste suhtes, leides, et riigi vastutus kodanike õiguste tagamisel võiks suurem olla. Seega võib väita, et koos teadlikkuse suurenemisega teadvustavad kodanikud enam ka riigi rolli tähtsust üldises elukorralduses. Seejuures on mõistagi oluline, et riigile suunatud ootustega kaasneks ka selge arusaam kodaniku enese kohustustest.

Niisamuti võib märgata erinevat suhtumist põhiõiguste tagatusega seonduvasse lähtuvalt inimeste teadlikkuse tasemest. Teadlike hinnangud tagatud õigustele ja vähemteadlike vastused samadele küsimustele ei langenud sageli kokku. Kõrgema teadlikkusega kaasnes suurem usaldus kohtusüsteemi vastu ning kõrgemad hinnangud ettevõtluskeskkonnale. Samuti tekkisid märgatavad lahknevused hinnangu andmisel põhiõiguste alasele diskrimineerimisele. Mida teadlikumad on kodanikud, seda selgemalt suudavad nad hinnata eluliste olukordade õiguspärasust ning vajadusel avaldada enda arvamust kitsaskohtade üle või näidata üles kodanikuinitsiatiivi.

Selgus, et vastajate arvates diskrimineeritakse põhiõiguste kontekstis enim majanduslikus kitsikuses olevaid inimesi ning neid, kellel on füüsiline või vaimne puue. Ilmselt on vastajate arvates just nende gruppide võimalus oma õigusi võrdselt teiste gruppidega teostada liiga piiratud. Teisisõnu ei ole just puudega ning majanduslikes raskustes olevatele inimestele tagatud kõik sooritusõigused.

Vene rahvusest vastajad leidsid sagedamini, et põhiõigused ei ole võrdselt tagatud kõigi rahvusrühmade jaoks. Eestlastest vastajad ning muude rahvuste esindajad ei olnud selles nii kriitilised, leiti, et rahvuse alusel kellegi põhiõigusi ei piirata. Samas ilmnes, et vene rahvusest vastajate huvi seaduste vastu on oluliselt kesisem kui teistel. Ilmselt on huvipuudus tingitud sellest, et tuntakse end riigi toimimise mõjutamises ning oma seisukohtade esitamises abituna.

Passiivsust võib täheldada siiski üldiselt kõigis gruppides erinevates olukordades oma õiguste maksmapanekul ja sel eesmärgil tegutsemisel. Kui elanikele selgitada, millised on kodaniku initsiatiivi ilmutamise võimalused ning mil moel on võimalik riigi seaduste väljatöötamises osaleda, peaks paranema ka nende huvi enda ja teiste õiguste vastu.

Et parandada üldist õigusteadlikkust, on oluline viia teave esmalt just nimetatud gruppi kuuluvate kodanikeni. Üldiselt on vastajate teadmistepagas kogunenud traditsiooniliste meediakanalite – raadio, televisiooni ning ajalehtede – vahendusel. Väheteadlike vastajate jaoks mängib televisioon teiste kanalitega võrreldes tunduvalt olulisemat rolli. Üldine sõnum õigusteadmiste olulisuse kohta on võimalik inimesteni viia just loetletud kanalite abil. Samas ei sobi raadio, televisioon ja ajalehed andma põhjalikke faktiteadmisi, nad ei lahenda konkreetset olukorda ega anna vastuseid sellega seotud küsimustele, neid on otstarbekam kasutada just üldise informeerituse parandamiseks ja tähelepanu äratamiseks.

Kui vastajatel tekib mõni õiguslane küsimus, siis sellele eelistatakse vastust otsida Interneti kaudu. Seetõttu on oluline, et arvutivõrgus oleks olemas käepärane ja selge teave ning suunised teabe leidmiseks. Riigi õigusinfosüsteemi edasiarendamine võiks olla üks tegevus, mis selle sihi saavutamisele kaasa aitab. Seega võrguleheküljed ning trükitud materjal oleksid sobilikud andma huvilistele täpset ja detailset teavet.

Mõned vastajad leidsid, et sageli on õiguslane teave olemas, kohati on seda isegi liiga palju, kuid see on esitatud keeruliselt ning küsimustele on raske õiget vastust leida. Sellest lähtuvalt võiks rohkem tähelepanu pöörata teabe kasutajasõbralikule esitamisele. Mida selgem on seadusandlus ja mida arusaadavamalt on see kodanike jaoks esitatud, seda enam seadust tuntakse, omaks võetakse ning järgitakse.

KASUTATUD MATERJALID

KASUTATUD KIRJANDUS

Truuväli, E.-J. (toim.); Kask, O.; Lehis, L.; Lindpere, H.; Lõhmus, U.; Madise, Ü.; Merusk, K.; Narits, R.; Olle, V.; Põld, J.; Schneider, H. Eesti Vabariigi Põhiseadus, kommenteeritud väljaanne, Justiitsministeerium, Juura, Õigusteabe AS, 2002

Lisad

Ankeet

Tere! Minu nimi on... ja ma olen uuringufirmast Emor. Me korraldame uuringut, kus räägitakse inimeste põhiõigustest. Intervjuu on anonüümne ning Teie nime ei seostata ühegi vastusega. Tulemuste põhjal kirjutatakse vaid üldistav analüüs.

Ma sooviksin Teie peres rääkida **noorima kodus oleva 18–74-aastase meesterahvaga**, kui selles vanuses meesterahvaid kodus ei ole, siis samas vanuses noorima naisterahvaga. (Kas see olete Teie? Kas ma saaksin temaga rääkida?).

/.../ Kas Te olete nõus meie küsimustele umbes **20 minuti** jooksul vastama?

- Eesti põhiseadusega määratakse mitmed inimeste põhiõigused, kohustused ja vabadused. Milliseid inimeste põhiõigusi, kohustusi ja vabadusi Te oskate nimetada? Milliseid veel? Ja veel?** (SPONTAANNE VASTUS, ÄRGE SUUNAKE, KIRJUTAGE KÕIK VASTUSED ÜLES)

Kuivõrd on Teie arvates järgmistes valdkondades Eestis inimeste põhiõigused kaitstud? Kuivõrd Te nõustute või ei nõustu, et tänases Eestis on kõigil võrdne õigus...? (1 VASTUS VÄITE KOHTA)

	LUGEGE ETTE	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Üldse ei ole nõus	Ei oska öelda
2.	haridusele ehk haridus on kõigile kättesaadav	1	2	3	4	5
3.	riigi abile puuduse korral ehk abile vanaduse, töövõimetuse, toitjakaotuse ja puuduse korral	1	2	3	4	5
4.	tervisekaitsele ehk arstiabi ja tervishoiuteenused on kõigile kättesaadavad	1	2	3	4	5
5.	omandi kaitsele ehk igäühe omand on puutumatu ja kaitstud	1	2	3	4	5
6.	sõna- ja mõttevabadusele ehk puudub tsensuur	1	2	3	4	5
7.	riigi ja seaduse kaitsele ehk inimesed on	1	2	3	4	5

	kaitstud teiste kodanike ja riigi omavoli eest					
8.	vabadusele ja isikupuutumatusetele ehk kellelki ei tohi seadusevastaselt vabadust võtta	1	2	3	4	5
9.	perekonna ja eraelu puutumatusetele ehk keegi ei tohi teise perekonnaellu seadusevastaselt sekkuda	1	2	3	4	5
10.	kodu puutumatusetele ehk keegi ei tohi teiste kodurahu häirida ega eluruumidesse seadusevastaselt tungida	1	2	3	4	5
11.	kohtusse pöörduda ehk kõigile on kohtumõistmine kättesaadav	1	2	3	4	5
12.	süütuse presumptsioonile ehk keegi ei ole süüdi enne, kui ta on kohtus süüdi mõistetud	1	2	3	4	5
13.	erapooletule kohtumõistmisele ehk kohtud on sõltumatud	1	2	3	4	5
14.	õiglastele töötingimustele ehk töötingimused on riigi kontrolli all	1	2	3	4	5
15.	ettevõtlusvabadusele ehk kõigil kodanikel on õigus koonduda tulundusühingutesse ja tegeleda ettevõtlusega	1	2	3	4	5
16.	pidada avalikus kohas koosolekuid ja kogunemisi	1	2	3	4	5
17.	puhtale elu- ja looduskeskkonnale, (loodusele tekitatud kahju tuleb hüvitada)	1	2	3	4	5

Kuivõrd võrdselt on Teie arvates Eesti ühiskonnas kõigi inimeste põhiõigused riigi poolt kaitstud? Kuivõrd Te nõustute või ei nõustu, et tänases Eestis on kõigi inimeste põhiõigused võrdselt kaitstud sõltumata sellest, milline on nende...? (1 VASTUS VÄITE KOHTA)

		Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Üldse ei ole nõus	Ei oska öelda
18.	Sugu	1	2	3	4	5
19.	Rahvus	1	2	3	4	5
20.	Vanus	1	2	3	4	5
21.	Varanduslik seisund	1	2	3	4	5
22.	Tervislik seisund	1	2	3	4	5

23.	Füüsiline või vaimne puue	1	2	3	4	5
24.	Elukoht	1	2	3	4	5
25.	Poliitilised vaated	1	2	3	4	5

26. Nimetasin eelnevates küsimustes mitmeid inimeste põhiõigusi, nagu õigus haridusele, tervisekaitsele, sõna- ja mõttevabadusele, isikupuutumatussele jne. Palun öelge, millisest allikast Teie praegused teadmised põhiõiguste kohta peamiselt pärinevad? (LUGEGE ETTE, MITU VASTUST, VARIANDID 12 JA 13 ON AINUVASTUSED)

Koolist	1
Ülikoolist.....	2
Raamatutest.....	3
Vestlustest sõprade ja tuttavatega....	4
Ajalehtedest	5
Raadiost	6
Televisioonist	7
Internetist	8
Koolitustelt.....	9
Ametialasest tegevusest	10
Mujalt, täpsustage	11
Ei ole põhiõiguste kohta infot saanud	12
Ei oska öelda.....	13

27. Kuivõrd palju põhjalikumalt peaks meedia (ajalehed, raadio, televisioon) Teie arvates inimeste põhiõiguste teemat käsitlema? (LUGEGE ETTE, 1 VASTUS)

Oluliselt põhjalikumalt	1
Mõnevõrra põhjalikumalt.....	2
Mitte põhjalikumalt kui praegu	3
Meedia ei käsitle põhiõiguste teemat üldse	4
Mind see teema ei huvita	5
Ei oska öelda.....	6

28. Kas Teie jaoks isiklikult on info Eesti seaduste kohta piisavalt kättesaadav? (LUGEGE ETTE, 1 VASTUS)

Täiesti piisavalt.....	1
Pigem piisavalt	2
Pigem ebapiisavalt	3
Täiesti ebapiisavalt.....	4
Ei oska öelda.....	5

- 29. Kas Teie arvates on info Euroopa Liidu seaduste kohta piisavalt kättesaadav?**
(LUGEGE ETTE, 1 VASTUS)
- Täiesti piisavalt.....1
 Pigem piisavalt2
 Pigem ebapiisavalt3
 Täiesti ebapiisavalt.....4
 Ei oska öelda.....5
- 30. Millisest õigusalasest infost Te enim puudust tunnete? Kas Te vajaksite rohkem:...?**
(LUGEGE ETTE, MITU VASTUST)
- Teavet, millised uued seadused on jõustunud 1
 Selgitusi uute seaduste sisu osas..... 2
 Põhjendusi, miks üht või teist seadust vaja on 3
 Eluliste situatsioonidega seotud praktilisi nõuandeid 4
 Teavet selle kohta, kuidas kohtusse pöörduda 5
 Teavet selle kohta, kust saada õigusabi 6
 Muud teavet, täpsustage..... 7
 EI TUNNE ÕIGUSALASEST INFOST PUUDUST 8
 Ei oska öelda..... 9
- 31. Kust Te tavaliselt otsite vastuseid tekkinud õiguslastele küsimustele või kust Te neid otsiksite juhul, kui neid Teil tekiks? (ROTEERIDA, LUGEGE ETTE, MITU VASTUST)**
- Otsite vastust Internetis..... 1
 Küsite nõu tuttavatelt..... 2
 Pöördute ametiasutusse (Justiitsministeerium, politsei, prokuratuur) 3
 Saadate küsimuse vastamiseks meediasse 4
 Kasutate raamatukogu..... 5
 Pöördute juristi poole 6
 Pöördute riikliku nõustaja poole 7
 Otsite/otsiksite infot mujalt, täpsustage 8
 Ei oska öelda..... 9
- 32. Kui sageli Te olete kerkinud õiguslastele küsimustele vastused leidnud? (1 VASTUS)**
- Alati 1
 Mõnikord 2
 Harva..... 3
 Mitte kunagi 4
 Ei ole kunagi õiguslastele küsimustele vastust otsinud 5
 Ei oska öelda..... 6

33. Kuivõrd sageli on Teie arvates huvi korral võimalik meediast (ajalehtedest, raadiost, televisioonist) saada asjalikku õiguslast informatsiooni? (1 VASTUS)

- Alati1
 Sageli2
 Harva.....3
 Mitte kunagi.....4
 Mind see teema ei huvita5
 Ei oska öelda.....6

34. Millise õiguslaste info tutvustamisele võiks meedia Teie arvates oluliselt enam tähelepanu pöörata? (LUGEGE ETTE, MITU VASTUST)

- Seaduste selgitamisele ja tutvustamisele 1
 Kohtulahendite selgitamisele ja tutvustamisele 2
 Kohtumenetluse selgitamisele ja tutvustamisele 3
 Kodanike õiguste tutvustamisele 4
 Eluliste situatsioonidega seotud praktiliste õiguslastele nõuannetele 5
 Kohtueelse uurimise selgitamisele ja tutvustamisele 6
 Millelegi muule, täpsustage..... 7
 Mitte ühelegi neist / Mind see teema ei huvita 8
 Ei oska öelda..... 9

35. Kui sageli järgib meedia Teie arvates üldjoontes põhimõtet, et keegi pole süüdi enne, kui kohus on ta süüdi mõistnud? (1 VASTUS)

- Alati1
 Enamasti2
 Mõnikord3
 Mitte kunagi.....4
 Ei oska öelda.....5

Järgnevalt loen Teile ette rea väiteid. Palun öelge iga väite kohta, kas see on Teie arvates kooskõlas Eesti seadustega või mitte. (1 VASTUS VÄITE KOHTA, ROTEERIDA VÄITEID ÜLALT ALLA JA ALT ÜLES)

	NÄIDATA KAARTI VÄIDETEGA	On Eesti seadustega kooskõlas	Ei ole Eesti seadustega kooskõlas	Ei oska öelda
36.	Lastevanematel on õigus otsustada alaealiste laste usulise kuuluvuse üle.	1	2	3
37.	Perekond ei ole kohustatud ülal pidama vanureid,	1	2	3

	vanurite hooldamine on riikliku sotsiaalabi ülesanne.			
38.	Abielu lahutamine toimub perekonnaseisuametis.	1	2	3
39.	Inimesel on õigus kohtusse pöörduda, kui teda ei ole kaasatud keskkonda oluliselt mõjutava objekti (nt keemiatehase) rajamise otsustusprotsessi naaberkinnistul.	1	2	3
40.	Tuumaelektrijaama ehitamiseks on vaja teha keskkonnamõju hindamine.	1	2	3
41.	Maaomanik võib oma maalt kaevandada kruusa või liiva oma tarbeks ilma kaevandamisloata.	1	2	3
42.	Eestis võib vabalt müüa Euroopa Liidus turule lubatud geneetiliselt muundatud toitu.	1	2	3
43.	Ettevõtte ei tohi kliendikaartide vormistamiseks kogutud isikuandmeid ühelegi teisele ettevõttele (näiteks uuringufirmale) edastada.	1	2	3
44.	Arsti poolt patsiendile määratud diagnoosi võib arst avaldada patsiendi tööandjale.	1	2	3
45.	Igaühel on õigus nõuda tutvumiseks erakondade liikmete nimekirju.	1	2	3
46.	Pärandajal puudub kohustus pärandada oma vara lähisugulastele, kui viimased peaksid ka puudust kannatama.	1	2	3
47.	Omanik võib temalt varastatud eseme vargalt tagasi osta.	1	2	3
48.	Kui soetatud kaup ostjale ei meeldi, võib ta selle üldjuhul ka pärast ostu sooritamist müüjale tagastada ja raha tagasi nõuda.	1	2	3
49.	Riigikohtu otsuseid ei ole võimalik ühelgi juhul edasi kaevata.	1	2	3
50.	Eestis saavad kohtusse pöörduda vaid Eesti kodanikud.	1	2	3
51.	Kaitseväeteenistusest võib keelduda ka muudel kui usulistel või kõlbelistel põhjustel.	1	2	3
52.	Riik ei tohi ühtegi Eesti kodanikku takistada Eestisse asumast.	1	2	3
53.	Ususekti liige ei tohi töötada koolis õpetajana.	1	2	3
54.	Avalikus kohas ei tohi korraldada koosolekuid ilma kohalikku omavalitsust teavitamata.	1	2	3

- 55. Millist teavet on Teie teada kodanikul üldjuhul õigus riigiasutustest (näiteks Maksu- ja Tolliametist või politseist) nõuda? (MITU VASTUST, VARIANT 5 ON AINUVASTUS)**
Enda kohta käivaid isiklikke andmeid	1
Lähedaste perekonnaliikmete kohta käivaid isiklikke andmeid nende nõusolekuta	2
Teavet vastava asutuse eesmärkide ja töötulemuste kohta	3
Teavet asutuse konkreetsete töötajate palga suuruse kohta	4
Asutused ei ole kohustatud mingit teavet andma	5
Ei oska öelda.....	6
- 56. Kas Te olete kunagi pöördunud teabepäringuga (märgukirja, selgitustaotluse või teabenõudega) mõne ametiasutuse poole? (LUGEGE ETTE, 1 VASTUS)**
Jah, ühel korral.....	1
Jah, 2-3 korral	2
Jah, rohkem kui 3 korral.....	3
Ei, mitte kunagi.....	4
Ei oska öelda.....	5
- 57. Kas Te olete kunagi palunud mõnel ametiasutusel endale õigusaktide sisu selgitada? (LUGEGE ETTE, 1 VASTUS)**
Jah, ühel korral.....	1
Jah, 2-3 korral	2
Jah, rohkem kui 3 korral.....	3
Ei, mitte kunagi.....	4
Ei oska öelda.....	5'

Küsige, kui on teavet või selgitusi palunud (vastused 1, 2, 3 küsimustes 56 ja/või 57)

- 58. Kuidas Te jäite rahule vastusega teabepäringule ja/või õigusakti sisu selgitusele? (1 VASTUS)**
Täiesti rahule.....	1
Pigem rahule	2
Ei jäänud eriti rahule	3
Üldse ei jäänud rahule	4
Te ei saanudki vastust	5
Ei oska öelda.....	6
- 59. Kas Teie arvates on riigiametid teinud info oma tegevuse kohta kodanike jaoks piisavalt kättesaadavaks? (1 VASTUS)**
Täiesti piisavalt.....	1
Pigem piisavalt	2

- Pigem ebapiisavalt3
 Täiesti ebapiisavalt.....4
 Ei oska öelda.....5
- 60. Millised järgnevatest töötaja õigustest on Teie teada Eestis seaduse poolt paika pandud? (LUGEGE ETTE, MITU VASTUST, ROTEERIDA)**
Maksimaalne töötundide arv päevas	1
Minimaalne puhkusepäevade arv aastas	2
Ületunnitöö tasustamise määr	3
Nõuded tööohutusele	4
Nõuded töökeskkonnale.....	5
Minimaalne kuupalk	6
Töösuhete lõpetamise kord.....	7
Ametikõrgenduse andmise kord	8
Mitte ükski neist.....	9
Ei oska öelda.....	10
- 61. Mida järgnevatest peaks riik Teie arvates täpsemalt reguleerima või kontrollima? (LUGEGE ETTE, MITU VASTUST, ROTEERIDA)**
Maksimaalne töötundide arv päevas	1
Minimaalne puhkusepäevade arv aastas	2
Ületunnitöö tasustamise määr	3
Nõuded tööohutusele	4
Nõuded töökeskkonnale.....	5
Minimaalne kuupalk	6
Töösuhete lõpetamise kord.....	7
Ametikõrgenduse andmise kord	8
Mitte ühtegi neist.....	9
Ei oska öelda.....	10
- 62. Kui sageli on Teil isiklikult oma tööandjaga/tööandjatega tulnud ette vaidlusi, nt vallandamise, töötasu, töötingimuste vms osas? (1 VASTUS)**
Sageli	1
Mõnikord	2
Harva.....	3
Mitte kunagi	4
Ei oska öelda.....	5

Küsi, kui on vaidlusi ette tulnud, küsimus 62 = 1–3

63. Mõeldes viimasele korrale, kui Teil tuli oma tööandjaga ette vaidlus, siis kelle poole Te vaidluse lahendamisel abi saamiseks pöördusite? (LUGEGE ETTE, MITU VASTUST, ROTEERIDA)

- Töötajate usaldusisiku poole.....1
 Ametiühingu poole2
 Töövaidluskomisjoni poole.....3
 Juristi poole4
 Kohtu poole5
 Mujale, nimetage.....6
 Ei pöördunud kellegi poole.....7
 Ei oska öelda.....8

64. Kas riik reguleerib töösuhteid Teie arvates vajalikul määral? (LUGEGE ETTE, 1 VASTUS)

- Jah..... 1
 Ei, riik peaks senisest enam reegleid kehtestama 2
 Ei, riik peaks kehtivate reeglite hulka vähendama 3
 Ei oska öelda..... 4

65. Mis järgnevatest on Teie arvates Eesti kohtutes lubatud? Lubatud on...? (LUGEGE ETTE, MITU VASTUST, ROTEERIDA)

- Kohustada inimest tõestama enda süütust 1
 Kohustada inimest andma tunnistusi iseenda vastu 2
 Kohustada inimest andma tunnistusi oma lähedaste vastu 3
 Kohtuotsuse peale kaevata..... 4
 Karistada inimest teo eest, milles teda on eelnevalt õigeks mõistetud 5
 Karistada inimest teo eest, milles teda on eelnevalt süüdi mõistetud 6
 Anda inimene kohtu alla teo eest, milles teda on eelnevalt õigeks mõistetud 7
 n
 Nõuda kohtuistungil kinniseks tunnistamist 8
 Nõuda kohtuniku taandamist 9
 Ei oska öelda..... 10

66. Kas Te olete kunagi osalenud kohtuprotsessil mõnes järgnevas rollis? (LUGEGE ETTE, MITU VASTUST)

- Ei ole kunagi osalenud 1
 Hagejana (hagi esitajana) 2
 Kostjana (isikuna, kelle suhtes hagi esitati) 3
 Tunnistajana..... 4

Kahtlustatavana	5
Poole esindajana.....	6
Muus rollis, täpsustage	7
Ei oska öelda.....	8

67. Kas Te olete kunagi olnud olukorras, kus Te vajaksite õigusemõistmist kohtu kaudu, kuid te pole siiski kohtu poole pöördunud? Kas seda on ette tulnud...? (1 VASTUS)

Ühel korral.....	1
Korduvalt	2
Mitte kunagi.....	3
Ei oska öelda.....	4

Küsige, kui küsimus 67 = 1, 2

68. Mis on peamine põhjus, miks Te olete jätnud kohtu poole pöördumata? (LUGEGE ETTE, MITU VASTUST, ROTEERIDA)

Ettevõtlikkuse puudumine	1
Ajapuudus	2
Rahapuudus.....	3
Teadmiste puudus.....	4
Muul põhjusel, täpsustage	5
Ei oska öelda.....	6

Küsige, kui küsimus 66 = 2, 3, 5,

69. Kui Te olete osalenud mõnel kohtuprotsessil, siis kes on Teid kaitsnud? (LUGEGE ETTE, MITU VASTUST)

Kaitsesin end ise	1
Kasutasin mõne tuttava abi.....	2
Kasutasin advokaadi abi	3
Kasutasin riikliku õigusabi teenust..	4
Keegi teine, täpsustage.....	5
Ei oska öelda.....	6

Küsige kõigilt

70. Kujutlege, et peaksite mõnel tulevasel kohtuprotsessil oma huve kaitsma. Kelle abiga Te sel juhul tõenäoliselt oma huve kaitseksite? (LUGEGE ETTE, MITU VASTUST)

Kaitseksin end ise	1
Kasutaksin mõne tuttava abi.....	2
Kasutaksin advokaati	3

- Kasutaksin riikliku õigusabi teenust .. 4
- Kellegi teise abiga, täpsustage 5
- Ei oska öelda..... 6
- 71. Kuivõrd piisavad on Teie hinnangul Teie teadmised, et end ise kohtus kaitsta? (1 VASTUS)**
- Täiesti piisavad1
- Pigem piisavad.....2
- Pigem ebapiisavad.....3
- Täiesti ebapiisavad4
- Ei oska öelda.....5
- 72. Kui sageli Teie arvates tagavad Eesti kohtud õiglase õigusemõistmise? (1 VASTUS)**
- Alati1
- Sageli2
- Harva.....3
- Mitte kunagi.....4
- Ei oska öelda.....5
- 73. Mis Te arvate, kas Eesti riik võib keelduda erakonna loomisest või lõpetada erakonna tegevuse? (MITU VASTUST, VARIANT 1 ON SINGLE)**
- Ei, kõigi ühenduste loomine ja tegutsemine on igal juhul lubatud 1
- Jah, kui tegemist on äärmuslikku maailmavaadet kandva ühendusega 2
- Jah, kui tegemist on rahvuslikku vaenu või vihkamist õhutava ühendusega 3
- Jah, kui erakonda rahastatakse mõne välisriigi poolt 4
- Jah, kui erakonda kuuluvad välisriigi kodanikud 5
- Ei oska öelda..... 6
- 74. Mis Te arvate, kas Eesti riik võib keelduda muude kodanikeühenduste loomisest või lõpetada kodanikeühenduse tegevuse? Kodanikeühenduste all peame silmas kasumit mittetaotlemaid eri liiki ühendusi, nagu mittetulundusühingud, sihtasutused, seltsingud jms. (MITU VASTUST, VARIANT 1 ON AINUVASTUS)**
- Ei, kõigi ühenduste loomine ja tegutsemine on igal juhul lubatud 1
- Jah, kui ühendust rahastatakse välisriigi või mõne välisriigi kodaniku poolt 2
- Jah, kui ühenduse tegevus läheb vastuollu avaliku huviga 3
- Jah, kui ühenduse eesmärgid lähevad vastuollu valitsuse poliitikaga 4
- Jah, kui ühendusse kuuluvad välisriigi kodanikud 5
- Ei oska öelda..... 6
- 75. Mida Teie arvates tohib politseinik üldjuhul ilma vastava kohtu, prokuratuuri või politseiasutuse eriloata teha? (LUGEGE ETTE, MITU VASTUST, ROTEERIDA)**
- Kahtlusaluseid kuni 48-ks tunniks kinni pidada 1

Kahtlusluseid asjaolude selgitamiseks kaasa viia	2
Kahtlusluseid endid või nende asju läbi otsida	3
Kahtlusluseid üle kuulata	4
Nõuda inimestelt isikut tõendavat dokumenti	5
Kahtlusluseid ütlushi lindistada või tegevust filmida	6
Kahtlusluseid jälitada	7
Inimeste eluruume läbi otsida	8
Siseneda inimeste tööruumidesse ametikohustuste täitmiseks	9
Koguda inimeste kohta teavet.....	10
MITTE ÜHTEGI NEIST	11
Ei oska öelda.....	12
76. Kas Teie arvates on seadusega tagatud õigus keelduda politseinikku oma elukohta laskmast? (MITU VASTUST, VARIANT 1, 5 ja 6 ON AINUVASTUS)	
Jah, keeldumiseks on alati õigus	1
Jah, kui politseinik ei ole vormis.....	2
Jah, kui politseinikul ei ole ametimärki	3
Jah, kui politseinikul ei ole kohtu luba	4
Ei, politseiniku peab alati oma eluruumidesse sisse laskma	5
Ei oska öelda.....	6
77. Kuivõrd Teie arvates järgivad politseinikud tänases Eestis seadusi? (1 VASTUS)	
Järgivad täielikult.....	1
Pigem järgivad	2
Pigem ei järgi	3
Üldse ei järgi	4
Ei oska öelda.....	5
78. Kas politsei on kunagi...? (LUGEGETTE, MITU VASTUST)	
Teid kuni 48-ks tunniks kinni pidanud	1
Teid asjaolude selgitamiseks kaasa viinud	2
Teid või Teie asju läbi otsinud.....	3
Teid üle kuulanud.....	4
Nõudnud Teilt isikut tõendavat dokumenti	5
Teie ütlushi lindistanud või tegevust filminud	6
Teid jälitanud.....	7
Teie eluruume läbiotsinud.....	8
Teie tööruumidesse sisenenud ametikohustuste täitmiseks	9

Teie kohta teavet kogunud.....	10
Ei OLE TEINUD ÜHTEGI NEIST	11
Ei oska öelda.....	12
- 79. Kui politsei tegevus näib Teile ebakorrektsena, siis kellele on Teil võimalik selle peale kaevata? (LUGEGE ETTE, MITU VASTUST, ROTEERIDA)**
Politseile	1
Keskkriminaalpolitseile	2
Siseministrile	3
Kohtusse	4
Õiguskantslerile.....	5
Kellelegi teisele, täpsustage	6
Ei oska öelda.....	7
- 80. Kas Te olete kunagi viibinud olukorras, kus politsei on Teie arvates käitunud Teie suhtes ebakorrektselt? (LUGEGE ETTE, 1 VASTUS)**
Jah, ühel korral.....	1
Jah, 2-3 korral	2
Jah, rohkem kui 3 korral.....	3
Ei, mitte kunagi.....	4
Ei oska öelda.....	5
- 81. Kas Te olete kunagi politsei tegevuse peale kaebuse esitanud või mõnda politsei tehtud otsust vaidlustanud? (LUGEGE ETTE, 1 VASTUS)**
jah, ühel korral.....	1
jah, 2-3 korral	2
jah, rohkem kui 3 korral.....	3
Ei, mitte kunagi.....	4
Ei oska öelda.....	5
- 82. Mida järgnevatest tohib Teie arvates teha eraturvafirma töötaja? (LUGEGE ETTE, MITU VASTUST, ROTEERIDA)**
kahtlusalseid kuni 48-ks tunniks kinni pidada	1
Kahtlusalseid asjaolude selgitamiseks kaasa viia	2
Kahtlusalseid endid või nende asju läbi otsida	3
Kahtlusalseid üle kuulata	4
Nõuda inimestelt isikut tõendavat dokumenti	5
Kahtlusaluste ütlusi lindistada või tegevust filmida	6
Kahtlusalseid jälitada	7
Inimeste eluruume läbi otsida	8

Siseneda inimeste tööruumidesse ametikohustuste täitmiseks	9
Koguda inimeste kohta teavet.....	10
Mitte ühtegi neist.....	11
Ei oska öelda.....	12
- 83. Kui eraturvafirma töötaja tegevus näib Teile ebakorrektsena, siis kellele on Teil võimalik selle peale kaevata? (LUGEGE ETTE, MITU VASTUST, ROTEERIDA)**
Politseile.....	1
Keskkriminaalpolitseile.....	2
Siseministrile.....	3
Kohtusse.....	4
Õiguskantslerile.....	5
Kellelegi teisele, täpsustage.....	6
Ei oska öelda.....	7
- 84. Kas Te olete kunagi viibinud olukorras, kus eraturvafirma töötaja on Teie arvates käitunud Teie suhtes ebakorrektselt? (LUGEGE ETTE, 1 VASTUS)**
Jah, ühel korral.....	1
Jah, 2-3 korral.....	2
jah, rohkem kui 3 korral.....	3
Ei, mitte kunagi.....	4
Ei oska öelda.....	5
- 85. Kas Te olete kunagi eraturvafirma töötaja tegevuse peale kaebuse esitanud või mõnda nende otsust vaidlustanud? (LUGEGE ETTE, 1 VASTUS)**
Jah, ühel korral.....	1
Jah, 2-3 korral.....	2
Jah, rohkem kui 3 korral.....	3
Ei, mitte kunagi.....	4
Ei oska öelda.....	5
- 86. Mis toimub Teie arvates siis, kui Eesti valitsus on heaks kiitnud seaduseelnõu, millega seadustatakse senisest kõrgem käibemaks? (LUGEGE ETTE, 1 VASTUS)**
Seadus hakkab kehtima.....	1
Seaduseelnõu saadetakse vastuvõtmiseks edasi Riigikogule	2
Seadus saadetakse presidendile kinnitamiseks	3
Ei oska öelda.....	4
- 87. Millisest hetkest alates jõustub Eesti Vabariigis ükskõik milline uus seadus? (LUGEGE ETTE, 1 VASTUS, ROTEERIDA)**
Pärast Riigikogus vastuvõtmist.....	1

Pärast presidendi poolt väljakuulutamist	2
Pärast valitsuse heakskiitu.....	3
Pärast ministeeriumitepoolset kooskõlastamist	4
Pärast valitsusele esitamist.....	5
Kümme päeva pärast Riigi Teatajas avaldamist	6
Ei oska öelda.....	7
88. Oletame, et Te tahate mõjutada mõne uue seaduse tegemist. Mida Te selleks teeksite? (LUGEGE ETTE, MITU VASTUST, ROTEERIDA)	
Avaldaks oma seisukohti mõne ühenduse või liidu kaudu	1
Algataks allkirjade kogumise.....	2
Kirjutaks ajalehtedesse ja ajakirjadesse lugejakirju	3
Kirjutaks avaliku pöördumise	4
Pöörduks vastavasse riigiasutusse...	5
Esineks avaliku kõnega.....	6
Pöörduks mõne poliitiku poole	7
Osaleks meeleavaldusel ja vajadusel selle korraldamisel	8
Ei teeks midagi.....	9
Muu (täpsustage)	10
Ei oska öelda.....	11

Lõpetuseks mõned küsimused Teie enda kohta

89. Vastaja sugu (ÄRA KÜSI, MÄRGI)

Mees	1
Naine.....	2

90. Kui vana Te olete?

Kirjuta: __ __

91. Mis rahvusest Te olete?

Eestlane.....	1
Venelane	2
Muu rahvus.....	3

92. Teie kodakondsus? (MITU VASTUST)

Eesti Vabariigi kodanik.....	1
Venemaa Föderatsiooni kodanik	2
Mõne muu Euroopa Liidu riigi kodanik.	3
Mõne muu välisriigi kodanik.....	4
Ei ole oma kodakondsust määratlenud	5

93. Teie perekonnaseis?

Vallaline	1
Vabaabielus	2
Abielus	3
Lahutatud	4
Abielus, elate eraldi (pole lahutanud) ..	5
Lesk.....	6
Muu, täpsustage	7
KEELDUMINE.....	8

94. Mitu inimest elab Teie leibkonnas, kui Te arvate nende hulka ka iseennast?**95. Kui palju on Teie peres kuni 18-aastasi lapsi, need kaasa arvatud?****96. Milline on Teie kõige kõrgem omandatud haridustase? (1 VASTUS)**

Algharidus	1
Põhiharidus	2
Keskharidus	3
Keskeri- või kutseharidus (kutsekeskkool, tehnikum)	4
Kõrgharidus.....	5

97. Milline järgnevatest seisunditest Teid põhiliselt iseloomustab? (1 VASTUS, kui vastaja on pensionil, aga ka töötab, märkida see tegevus, mis toob talle suuremat sissetulekut)

Iseendale tööandja (ettevõtja)	1
Palgatöötaja avalikus sektoris (ka kohalikus omavalitsuses)	2
Palgatöötaja erasektoris (ka palgata töötaja pereettevõttes/talus)	3
Lapsehoolduspuhkusel	4
Töötu, otsite tööd	5
Pensionil (ka invaliidsuspensionil)	6
Kodune.....	7
Õpilane, üliõpilane	8
Muu (TÄPSUSTA!).....	9

Küsige, kui vastaja on palgatöötaja

98. Millisel ametikohal Te töötate?

Lihttööline.....	1
Oskustööline (ka põllumajanduses ja kalanduses), seadmeoperaator, sõidukijuht	2

Kontoriametnik, isiku-/klienditeenindaja, müügitöötaja, kaitse-/päästeteenistuses	3*
Keskastme spetsialist, abispetsialist, tehnik4**	
Tippspetsialist (ametikohale vastava kõrgharidusega)	5
Keskastme juht	6
Asutuse/ettevõtte tippjuht (ka seadusandjad)	7
Relvajõud	8

* *Kontoriametnik – väikese vastutusega tehnilise töö tegija, nt sekretär, paljundaja, sisestaja, laoametnik, arveametnik jne.*

***Võrreldes tippspetsialistidega iseloomustab selle rühma töötajate ülesandeid vähene loomingulisus (nt mäetehnik, hambaarsti abi, abiõpetaja, tolliametnik, politseiinspektor, kinnisvaramaakler, müügiesindaja jne).*

99. Palun öelge, kui suur oli möödunud kuul Teie pere sissetulek ühe inimese kohta. Selleks liitke kokku kõigi pereliikmete kättesaadud sissetulekud (palgatulu, toetused, muud tulud) ja jagage saadud summa pere liikmete arvuga. Palun öelge vaid skaala number! (1 VASTUS)

Kuni 1000 kr.	1
1001–2000 kr.	2
2001–3000 kr.	3
3001–4000 kr.	4
4001–5000 kr.	5
5001–6000 kr.	6
6001–7000 kr.	7
7001–8000 kr.	8
8001–9000 kr.	9
9001–10 000 kr.	10
Üle 10 000 kr.	11
Ei oska öelda	12

100. Palun öelge, milliste järgnevate organisatsioonide aktiivne liige Te olete viimase aasta jooksul olnud. Aktiivsuse all peame me silmas seda, et Te pole lihtsalt passiivselt organisatsiooni nimekirjas, vaid võtate organisatsiooni tegemistest ka osa. (LUGEGETTE, MITU VASTUST)

Ametiühing	1
Erialaühendus	2
Ettevõtjaid ühendav organisatsioon.....	3
Heategevusorganisatsioon	4

Huviala või spordiharrastusega seotud organisatsioon	5
Kaitseliit/naiskodukaitse.....	6
Korteriühistu.....	7
Külaselts või kultuuriselts.....	8
Poliitiline erakond.....	9
Usuorganisatsioon.....	10
Mõni teine mittetulundusühing, nimetage.....	11
Ei ole ühegi organisatsiooni aktiivne liige	12

SUUR TÄNU VASTUSTE EEST!

Klasteranalüüs

Tabel 80. Klasteranalüüsi käigus tekkinud gruppide keskmed küsimuste kaupa.

Järgmine tabel iseloomustab grupiliikmete vastuste õigsust küsimuste lõikes. Mida suurem on kordaja, seda enam anti vastavale küsimusele õigeid vastuseid. Klasterkeskmed.

	Klaster			
	1	2	3	4
Geneetiliselt muundatud toit. Eestis võib vabalt müüa Euroopa Liidus turule lubatud geneetiliselt muundatud toitu.	0,50	0,22	0,38	0,45
Seaduse jõustumine. Millisest hetkest alates jõustub Eesti Vabariigis ükskõik milline uus seadus?	0,38	0,09	0,21	0,49
Ususekti liige õpetajana. Ususekti liige ei tohi töötada koolis õpetajana.	0,68	0,37	0,46	0,58
Seaduseelnõu vastuvõtmine. Mis toimub Teie arvates siis, kui Eesti valitsus on heaks kiitnud seaduseelnõu, millega seadustatakse senisest kõrgem käibemaks?	0,62	0,26	0,40	0,68
Erakondade nimekirjad. Igaühel on õigus nõuda tutvumiseks erakondade liikmete nimekirju.	0,80	0,52	0,64	0,70
Riigikohtu otsuste edasikaebamine. Riigikohtu otsuseid ei ole võimalik ühelgi juhul edasi kaevata.	0,68	0,47	0,54	0,73
Perekonna kohustused. Perekond ei ole kohustatud ülal pidama vanureid, vanurite hooldamine on riikliku sotsiaalabi ülesanne.	0,64	0,44	0,58	0,74
Diagnoosi avaldamine. Arsti poolt patsiendile määratud diagnoosi võib arst avaldada patsiendi tööandjale.	0,77	0,42	0,62	0,79
Varastatu tagasiostmine. Omanik võib temalt varastatud eseme vargalt tagasi osta.	0,74	0,50	0,67	0,80

Keskkonnaobjekti rajamine. Inimesel on õigus kohtusse pöörduda, kui teda ei ole kaasatud keskkonda oluliselt mõjutava objekti (nt keemiatehase) rajamise otsustusprotsessi naaberinnistul.	0,78	0,53	0,74	0,81
Kohtusse pöördumine. Eestis saavad kohtusse pöörduda vaid Eesti kodanikud.	0,73	0,53	0,69	0,82
Eestisse asumine. Riik ei tohi ühtegi Eesti kodanikku takistada Eestisse asumast.	0,84	0,61	0,71	0,86
Kliendikaardi andmed. Ettevõtte ei tohi kliendikaartide vormistamiseks kogutud isikuandmeid ühelegi teisele ettevõttele (näiteks uuringufirmale) edastada.	0,84	0,65	0,73	0,88
Avalike koosolekute pidamine. Avalikus kohas ei tohi korraldada koosolekuid ilma kohaliku omavalitsust teavitamata.	0,83	0,67	0,89	0,89
Tuumajaama ehitus. Tuumaelektrijaama ehitamiseks on vaja teha keskkonnamõju hindamine.	0,88	0,62	0,82	0,96
Kaebus politsei peale. Kui politsei tegevus näib Teile ebakorrektsena, siis kellele on Teil võimalik selle peale kaevata?	2,36	0,77	1,64	2,09
Erakondade tegevus. Kas Eesti riik võib keelata erakonda luua või lõpetada erakonna tegevuse?	2,90	0,60	2,15	2,94
Kaebus turvamehe peale. Kui eraturvafirma töötaja tegevus näib Teile ebakorrektsena, siis kellele on Teil võimalik selle peale kaevata?	3,54	0,91	3,07	3,53
Politseinik eluruumides. Kas Teie arvates on seadusega tagatud õigus keelduda politseinikku oma eluruumidesse laskmast?	3,10	0,72	1,09	3,58
Andmete nõudmine. Millist teavet on Teie teada kodanikul üldjuhul õigus riigiasutustest nõuda?	3,87	2,29	3,41	3,78
Kodanikeühenduste tegevus. Kas Eesti riik võib keelata kodanikeühendust luua või lõpetada kodanikeühenduse tegevuse?	3,44	0,69	1,21	3,91
Politsei pädevus. Mida Teie arvates tohib politseinik üldjuhul ilma kohtu, prokuratuuri või politseiasutuse eriloata teha?	6,14	3,32	4,70	5,65
Kohtu tegevus. Mis järgmistest on Teie arvates Eesti kohtutes lubatud?	5,75	2,18	3,89	6,46
Töötaja õigused. Millised järgmistest töötaja õigustest on Teie teada Eestis seadusega ette nähtud?	6,40	3,32	5,65	6,77
Turvamehe pädevus. Mida järgmistest tohib Teie arvates teha eraturvafirma töötaja?	3,15	0,58	7,76	7,55

Tabel 81. Objektide hulk klastrites

Objektide hulk klastrites			
Klaster		Kaalumata	Kaalatud

	1	260	263
	2	76	76
	3	116	112
	4	51	51
Valiidseid		503	503
Puuduvaid		0	0

Tabel 82. Dispersioonanalüüs klatrikuuluvuse põhjal selliste tunnustega nagu vanus, leibkonna suurus, laste arv perekonnas ja haridustase. ANOVA

		Ruutude summa	df	Ruut-keskmine	F	Olulisus
Kui vana Te olete?	Gruppide vahel	3065,56	3	1021,85	3,95	0,008
	Grupi sees	128948,27	498	258,93		
	Kokku	132013,83	501			
Mitu inimest elab Teie leibkonnas, kui Te arvate nende hulka ka iseenda?	Gruppide vahel	21,23	3	7,08	3,98	0,008
	Grupi sees	886,38	498	1,78		
	Kokku	907,61	501			
Kui palju on Teie peres kuni 18-aastaseid lapsi, 18-aastased kaasa arvatud?	Gruppide vahel	9,97	3	3,32	3,59	0,014
	Grupi sees	461,14	498	0,93		
	Kokku	471,11	501			

Tabel 83. Õigusteadmiste kohta esitatud küsimustele antud õigete vastuste kogusumma korrelatsioon teiste tunnustega.

		Õigete vastuste summa
Mitu inimest elab Teie leibkonnas, kui Te arvate nende hulka ka iseenda?	Pearson'i korrelatsioonikordaja	0,14
	Olulisus	0,00
Kui palju on Teie peres kuni 18-aastaseid lapsi, 18-aastased kaasa arvatud?	Pearson'i korrelatsioonikordaja	0,05
	Olulisus	0,28
Kui vana Te olete?	Pearson'i korrelatsioonikordaja	-0,16
	Olulisus	0,00

Põhiõiguste kaitse: dispersioonanalüüs

ANOVA

Tabel 84. Dispersioonanalüüs erinevate põhiõiguste tagatuse alusel õigusteadmiste põhistes gruppides

Kuivõrd Te nõustute või ei nõustu, et praeguses Eestis on kõigil VÕRDNE õigus:		Ruutude summa	df	Ruut-keskmine	F	Olulisus
haridusele ehk haridus on kõigile kättesaadav	Gruppide vahel	4,793	3	1,598	2,064	0,104
	Grupi sees	385,443	498	0,774		
	Kokku	390,236	501			
riigi abile puuduse korral ehk abile vanaduse, töövoimetuse, toitjakaotuse ja puuduse korral	Gruppide vahel	1,310	3	0,437	0,449	0,718
	Grupi sees	484,529	498	0,973		
	Kokku	485,839	501			
tervisekaitsele ehk arstiabi ja tervishoiuteenused on kõigile kättesaadavad	Gruppide vahel	13,697	3	4,566	5,359	0,001
	Grupi sees	424,244	498	0,852		
	Kokku	437,941	501			
omandi kaitsele ehk igaühe omand on puutumatu ja kaitstud	Gruppide vahel	1,602	3	0,534	0,559	0,642
	Grupi sees	475,749	498	0,955		
	Kokku	477,351	501			
sõna- ja mõttevabadusele ehk puudub tsensuur	Gruppide vahel	4,733	3	1,578	1,662	0,174
	Grupi sees	472,806	498	0,949		
	Kokku	477,538	501			
riigi ja seaduse kaitsele ehk inimesed on kaitstud teiste kodanike ja riigi omavoli eest	Gruppide vahel	2,718	3	0,906	0,817	0,485
	Grupi sees	552,042	498	1,109		
	Kokku	554,760	501			
vabadusele ja isikupuutumatussele ehk kellelki ei tohi seadusevastaselt vabadust võtta	Gruppide vahel	9,504	3	3,168	3,612	0,013
	Grupi sees	436,763	498	0,877		
	Kokku	446,267	501			
pereonna ja eraelu puutumatussele ehk keegi ei tohi teise pereonnaellu seadusevastaselt sekkuda	Gruppide vahel	1,981	3	0,660	0,944	0,419
	Grupi sees	348,304	498	0,699		
	Kokku	350,285	501			
kodu puutumatussele ehk keegi ei tohi teiste kodurahu häirida ega	Gruppide vahel	5,302	3	1,767	3,154	0,025
	Grupi sees	279,042	498	0,560		
	Kokku	284,344	501			

eluruumidesse seadusevastaselt tungida						
kohtusse pöörduda ehk kõigile on kohtumõistmine kättesaadav	Gruppide vahel	0,545	3	0,182	0,173	0,915
	Grupi sees	523,967	498	1,052		
	Kokku	524,512	501			
süütuse presumptsioonile ehk keegi ei ole süüdi enne, kui ta on kohtus süüdi mõistetud	Gruppide vahel	3,123	3	1,041	1,095	0,351
	Grupi sees	473,523	498	0,951		
	Kokku	476,646	501			
erapooletule kohtumõistmisele ehk kohtud on sõltumatud	Gruppide vahel	14,180	3	4,727	3,467	0,016
	Grupi sees	678,978	498	1,363		
	Kokku	693,158	501			
õiglastele töötingimustele ehk töötingimused on riigi kontrolli all	Gruppide vahel	2,611	3	0,870	0,800	0,494
	Grupi sees	541,421	498	1,087		
	Kokku	544,032	501			
ettevõtlusvabadusele ehk kõigil kodanikel on õigus koonduda tulundusühingutesse ja tegeleda ettevõtlusega	Gruppide vahel	27,656	3	9,219	10,281	0,000
	Grupi sees	446,522	498	0,897		
	Kokku	474,177	501			
pidada avalikus kohas koosolekuid ja kogunemisi	Gruppide vahel	15,053	3	5,018	4,344	0,005
	Grupi sees	575,274	498	1,155		
	Kokku	590,326	501			
puhtale elu- ja looduskeskkonnale, (loodusele tekitatud kahju tuleb hüvitada)	Gruppide vahel	1,602	3	0,534	0,690	0,558
	Grupi sees	385,219	498	0,774		
	Kokku	386,820	501			

Põhiõiguste tagatus

Tabel 85. Hinnang riigi ja seaduse kaitse tagatusele

Õigus riigi ja seaduse kaitsele ehk inimesed on kaitstud teiste kodanike ja riigi omavoli eest						
Õigusteadmistepõhised klastrid	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Üldse ei ole nõus	Ei oska öelda	Kokku
Teadlikud	21%	39%	32%	8%	1%	100%
Suhteliselt teadlikud	25%	35%	28%	9%	3%	100%
Suhteliselt väheteadlikud	24%	33%	26%	8%	9%	100%
Väheteadlikud	31%	25%	22%	10%	12%	100%
Üldkeskmine	23%	36%	29%	9%	4%	100%

Pearsoni χ -ruut = 28,8; olulisus 0,004; Phi = 0,24; olulisus 0,004; Cramer's V = 0,14; olulisus 0,004

Tabel 86. Hinnang vabaduse ja isikupuutumatus tagatusele

Õigus vabadusele ja isikupuutumatusse ehk kellelki ei tohi seadusevastaselt vabadust võtta						
Õigusteadmistepõhised klastrid	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Üldse ei ole nõus	Ei oska öelda	Kokku
Teadlikud	50%	35%	12%	2%	2%	100%
Suhteliselt teadlikud	58%	26%	10%	1%	4%	100%
Suhteliselt väheteadlikud	53%	33%	12%	0%	3%	100%
Väheteadlikud	45%	24%	18%	2%	12%	100%
Üldkeskmise	51%	32%	12%	1%	3%	100%

Pearsoni χ -ruut = 21,7; olulisus 0,041; Phi = 0,21; olulisus 0,041; Cramer's V = 0,12; olulisus 0,041

Tabel 87. Hinnang süütuse presumptsiooni põhimõtte järgimisele

Süütuse presumptsiooni järgimine ehk keegi ei ole süüdi enne, kui ta on kohtus süüdi mõistetud						
Õigusteadmistepõhised klastrid	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Üldse ei ole nõus	Ei oska öelda	Kokku
Teadlikud	52%	34%	10%	2%	1%	100%
Suhteliselt teadlikud	57%	22%	16%	3%	3%	100%
Suhteliselt väheteadlikud	51%	30%	10%	2%	7%	100%
Väheteadlikud	54%	31%	6%	0%	10%	100%
Üldkeskmise	53%	31%	10%	2%	4%	100%

Pearsoni χ -ruut = 21,7; olulisus 0,041; Phi = 0,21; olulisus 0,041; Cramer's V = 0,12; olulisus 0,041

Tabel 88. Hinnang avalikus kohas koosolekute pidamise õiguse tagatusele

Õigus pidada avalikus kohas koosolekuid ja kogunemisi						
Õigusteadmistepõhised klastrid	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Üldse ei ole nõus	Ei oska öelda	Kokku
Teadlikud	43%	37%	13%	5%	1%	100%
Suhteliselt teadlikud	44%	31%	19%	4%	1%	100%
Suhteliselt väheteadlikud	33%	38%	13%	3%	13%	100%
Väheteadlikud	44%	27%	12%	2%	15%	100%
Üldkeskmise	41%	35%	14%	4%	5%	100%

Pearsoni χ -ruut = 41,0; olulisus 0,000; Phi = 0,29; olulisus 0,000; Cramer's V = 0,17; olulisus 0,000